

Fengslende hverdag

*Om fengselsbetjentes selvposisjonering i
spenningsfeltet mellom det offentlige,
offentligheten og de innsatte*

Marte M. Bang

Masteroppgave i kriminologi
Institutt for kriminologi og rettssosiologi
Det juridiske fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

Høsten 2012

Fengslende hverdag

*Om fengselsbetjentes selvposisjonering i
spenningsfeltet mellom det offentlige,
offentligheten og de innsatte*

Masteroppgave i kriminologi

av

Marte M. Bang

Høsten 2012

Institutt for kriminologi og rettssosiologi

Det juridiske fakultet

Universitetet i Oslo

© Marte M. Bang

2012

Fengslende hverdag: Om fengselsbetjentes selvposisjonering i spenningsfeltet
mellom det offentlige, offentligheten og de innsatte

Marte M. Bang

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Webergs printshop

Sammendrag

Oppgavens tittel: Fengslende hverdag: Om fengselsbetjentes selvposisjonering i spenningsfeltet mellom det offentlige, offentligheten og de innsatte

Student: Marte M. Bang

Veileder: Thomas Ugelvik

Leverert ved: Institutt for kriminologi og rettssosiologi,
Det juridiske fakultet
Universitetet i Oslo
Høsten 2012

Det rettes en rekke krav og forventinger mot fengselsbetjenter i deres yrkesutøvelse. I fagstrategien for kriminalomsorgen står det blant annet:

Den domfelte skal når dommen er sonet, være bedre skodd for et liv uten kriminalitet. Alt vi gjør, skal måles opp mot dette. Soningen skal være et vendepunkt. Vårt mål kan konkretiseres slik

Målet for vår faglige virksomhet er en straffedømt som når dommen er sonet, er:

- stoff-fri eller med kontroll over sitt stoffbruk
- har et passende sted å bo
- kan lese, skrive og regne
- har en sjanse på arbeidsmarkedet
- kan forholde seg til familie, venner og samfunnet for øvrig
- evner å søke hjelp for problemer som måtte oppstå etter løslatelsen
- kan leve uavhengig

(2004-2007, s. 4)

Målene som beskrives ovenfor er dyptgående og mangfoldige, det er ikke rent lite betjentene skal klare å utrette. Men kravene kommer ikke bare ovenfra, de kommer også fra de innsatte. I møte med innsattebefolkningen må betjentene sjonglere mellom å være hjelpere, kontrollører, veiledere, tjenesteytere, og så videre, eller som en av de intervjuede sa det: ”kontrollorgan og litt kamerat”. Betjentene lærer at de skal være vennlige, men ikke en venn. Samtidig er sikkerheten i høysete. Jeg har vært interessert i hvordan disse ulike delene av betjentrollen kan forenes og forstås i praksis.

Jeg har derfor tatt utgangspunkt i fengselsbetjentrollen, en rolle som er i et krysningspunkt mellom lovgiverne og Kriminalomsorgen, samfunnet for øvrig og de innsatte.

Med dette som utgangspunkt lyder min problemstilling:

Hvordan forholder fengselsbetjenter og betjentaspiranter seg til de sprikende forventningene og mangfoldige arbeidsoppgavene i betjentyrket?

Jeg har intervjuet betjenter fra Halden fengsel, Ravneberget fengsel, og aspiranter fra Kriminalomsorgens Utdanningssenter (KRUS), om bakgrunnen for deres valg av utdanning, utdanningen og arbeidshverdagen innenfor murene i norske fengsler. Jeg møtte betjenter og aspiranter som ga uttrykk for at de genuint ønsker å gjøre en forskjell for de som sitter fengslet. Men hvor enkelt er det i en hektisk hverdag, der ønskene, forventningene og kravene både fra ledelse, innsatte og samfunnet utenfor er divergerende?

De sprikende forventningene og arbeidsoppgavene er en del av den profesjonelle betjentrollen. Som betjent skal man ivareta sikkerheten, få fengselshverdagen til å gå rundt, bygge relasjoner til de innsatte, yte service, skrive rapporter, vedlegg osv.

Jeg argumenterer blant annet for at fokuset på dynamisk sikkerhet gjennom å omgås de innsatte kan forstås som en ny form for panoptikk, der betjentene ikke er *de få som ser de mange* fra et sentralt plassert utkikkstårn, men *de få iblant de mange*. I tillegg, gjennom kontaktbetjentordningen, tildeles hver innsatt en betjent som har et spesielt ansvar for å hjelpe og veilede vedkommende. Videre har jeg argumentert for at kontaktbetjentarbeidet kan forstås som en form for governmentality-styring, (regjering), der betjentene skal fungere som veiledere og rettlede og hjelpe de innsatte til å selv velge og takle et liv uten kriminalitet. Med lav bemanning og fulle fengsler er det imidlertid ofte det rutinemessige og sikkerhetsmessige som får forrang.

Hvis man tenker seg fengselet som et byråkrati er betjentene nederst, og dermed nærmest fengselets klienter, de innsatte. Den fysiske nærheten mellom betjentene og de innsatte, eller byråkratene og klientene, er stor, der de omgås i fengselshverdagen. Dermed skiller fengselet seg fra andre velferdsstatlige byråkratier, der kontakten mellom byråkratene og klientene ofte er begrenset. I byråkratier er byråkratene lært opp til universalisme, regelstyring, følelsesnøytralitet. Selv om betjentene besitter den formelle og uformelle

makten, og er sekundærkontrollører formet av fengselsinstitusjonen og dens forståelsesmåter, kan skillet innsatt-ansatt også være mer uformelt, der de omgås innenfor murene. Derfor argumenterer jeg for at man kan tenke seg fengselsbetjentene som en form for ”street-level bureaucrats” (Lipsky, 2010). Slike byråkratier kjennetegnes av nærhet til klientene, og avstand til den autoritære kjernen, der byråkratene har muligheter for skjønnsmessige vurdering, men knapphet på ressurser fører til at man ikke kan ta beslutninger i henhold til de høyeste standarder.

Fengselsbetjentenes arbeid er fullt av motsetninger. Grøvdal benytter Bourdieus habitusbegrep for å forklare det faktum at et vanlig uttrykk blant betjentene i hennes studie er ”Sånn er det bare!”, på spørsmål om hvorfor ting er som de er. De sprikende arbeidsoppgavene er så innarbeidet at de fremstår som naturlige, men ingenting ”bare er sånn”, skriver Grøvdal. Det er en grunn for at ting har blitt som de er, og man har mulighet til å endre utfallet (Grøvdal, 2000). Kanskje kan man knytte en av mine informaners utsagn, ”Det er det som er fengselsbetejentyrket!”, opp mot en slik forståelse, men jeg opplevde allikevel at han og de andre intervjuede hadde et reflektert forhold til de ulike utfordringene i yrket.

Takk til...

Dette har vært en lang prosess, spekket med oppturer og nedturer, mye glede og tidvis en stor porsjon frustrasjon. I den forbindelse er det mange som fortjener en takk.

Veileder Thomas Ugelvik for verdifulle innspill og tålmodighet.

Fengselsgruppa for hyggelig samvær og gode diskusjoner.

NSD ved Anne-Mette Somby.

Kriminalomsorgen ved Hege Kongerud.

Halden fengsel ved Espen Rødsmoen. Takk for din positivitet og engasjement!

Ravneberget fengsel ved Leif Skaug og Cathrine Åneby.

KRUS ved Berit Johnsen og Cathrine Rist.

Til alle som stilte opp og lot seg intervju, tusen, tusen takk! Dere har gitt meg et innblikk i hverdagen som fengselsbetjent og betjentaspiranter, og denne oppgaven hadde ikke vært mulig uten dere.

Mamma og Pappa, som alltid stiller opp og står klare med åpne armer. Dere er de beste og jeg er så glad i dere!

Ella, Emelie, Laila og Walter. Harry Potter og Justin Bieber er alltid velkomne avbrekk når jeg kan være sammen med dere.

Nina, venninne, motivator og korrekturleser. Takk for all hjelp, du er enestående!

Takk også til Tale, Lindsey, Kerry, Kristin og lille Maia for hyggelige og verdifulle avbrekk, samt oppmuntrende ord på veien.

En ekstra takk til Sissel, Caroline og Linda, for godt selskap, oppmuntring og latter (!) i innspurten!

Og sist, men ikke minst, takk til min fine Marius.

Til minne om Mor i Tjongsfjord

Oslo, November 2012

Marte M. Bang

[...] there is much more to being a prison officer than simply being there. In addition to their primarily custodial tasks – such as locking up and unlocking prisoners, providing meals, checking locks, bolts and bars, maintaining discipline, regulating visits and the flow of prisoners to and from work – the modern prison officer is also expected to change prisoners' behaviours and outlooks and to provide him or her with care (Crawley, 2004, s. 95).

Innhold

1. Innledning	3
1.1. Bakgrunn	3
1.2. Problemstilling og avgrensning	3
1.3. Begrepsbruk	5
1.4. Avhandlingens oppbygging	7
2. Teori	9
2.1. Panopticon	9
2.2. Normalitetsprinsippet, relasjonsbygging og kontaktbetjentordning	11
2.3. Skjønn	15
2.4. Betjentbyråkrater	18
3. Metode	21
3.1. Å skrive om fengselsbetjenter	21
3.2. Søknadsprosessen	23
3.3. Utvalget og datamaterialet	24
3.4. Intervjuene	25
3.5. Forskerens rolle og innvirkning	27
3.6. Analyse av data	31
3.6.1 Transkribering	31
3.6.2 Å tolke intervjudata	32
3.7. Begrensninger	33
3.7.1 Intervjusted	33
3.7.2 Rekrutteringen/Utvalget og generalisering	34
4. Fengselet og samfunnet: Synet på fengselsbetjenter	39
4.1. Straff og det kriminalpolitiske	39
4.1.1 Kriminalitetskontroll	41
4.1.2 Eksepsjonalisme?	43
4.2. Bruk av fengsel og de innsatte	45
4.3. Fengselets kulturelle posisjon: Utenfor innenfor	47
4.4. "Er du maktsyk?"	50
4.5. "Man føler seg ikke akkurat veldig verdsatt i forhold til lønna"	54
4.6. "Hvordan er flatskjermene i Halden fengsel?"	57
5. Utdanningen	65

5.1. Bakgrunn for utdanningsvalg.....	65
5.2. Utdanningsløpet	68
5.2.1 Lønnet utdanning	69
5.3. Pre- og post KRUS: Betjenthabitus?	71
5.4. "Den fengselshverdagen KRUS ønsker det skal være"	76
6. De to fengslene og betjentyrket.....	83
6.1. De to fengslene	83
6.2. "Å high-five'e med en voldtektsmann"	88
6.3. "Å investere skjorta"	92
7. Relasjonsbygging og sikkerhetstenkning: to sider av samme sak?.....	95
7.1. Fengselsbetjentenes blikk	95
7.2. Kontaktbetjentordningen	98
7.3. Kontaktbetjentordningen som styringsform?	104
7.4. "Kontrollorgan og litt kamerat"	106
7.5. Ressurser	110
8. Betjentenes posisjon i fengselet.....	113
8.1. "The man in prison"	113
8.1.1 "Å skape rom der det er trengsel"	114
8.2. "Gulvbyråkrater"?	115
8.3. Avslutningsvis	119
Litteraturliste	125
Vedlegg.....	133

1. Innledning

Jeg har alltid latt meg fascinere av fengsler. Selve bygningene, de som soner der og hva som foregår bak de høye murene. Som barn av Groruddalen var høydepunktet med t-baneturer til Oslo sentrum at man kunne se kvinnefengselet på Bredtveit gjennom vinduet. Da jeg skulle bestemme meg for emne for masteroppgaven falt det seg naturlig at det skulle være fengselsrelatert. Men hvor skulle fokuset ligge?

1.1. Bakgrunn

Etter å ha lest Yngvil Grøvdals (2000) avhandling *Sånn er det bare!* som er basert på en studie hun gjennomførte i Oslo fengsel på 90-tallet vokste min interesse ytterligere. Hun fant blant annet at kun et fåtall av betjentene hun intervjuet hadde idealistiske grunner for yrkesvalget. Mitt utgangspunkt var derfor å finne ut mer om hva som gjør at noen vil jobbe som fengselsbetjenter, om bakgrunnen for yrkesvalg har endret seg siden Grøvdals studie på 90-tallet, hva arbeidet består av, hvordan en ”vanlig dag på jobben” i norske fengsler er, og hvordan det egentlig er å jobbe som fengselsbetjent. På mange måter er fengselsbetjentyrket et skjult yrke. Den kunnskapen folk flest besitter om fengselsbetjenter og deres arbeidsplass kommer i hovedsak fra medienes fremstilling av fengslene og det som foregår der, og ofte fra amerikanske tv-serier eller faktaprogrammer om amerikanske fengselsregimer. Mye av grunnen til at jeg ville skrive om fengselsbetjenter i utgangspunktet er at det ikke er skrevet spesielt mye om menneskene som jobber som fengselsbetjenter, spesielt ikke i en norsk kontekst¹, og i hvert fall ikke hvis man sammenligner med hvor mye som er skrevet om de fengslede. De senere årene kan det imidlertid synes som om interessen for fengselsbetjenten som forskningsobjekt har økt².

1.2. Problemstilling og avgrensning

Jeg gikk forholdsvis bredt ut og ville vite ”alt”, en noe naiv innstilling kan man kanskje si. Utgangspunktet mitt var; hvem er fengselsbetjentene, hva var bakgrunnen for yrkesvalget og

¹ Der er selvfølgelig unntak, se f.eks. Basberg (Neumann) (1999), Grøvdal (2000) og Bødal (1979).

² Se f.eks. Liebling, Price og Schefer (2011), Crawley (2004), Bennett, Crewe og Wahidin (2008).

hvordan opplever de sin yrkeshverdag? For å kunne omgjøre dette til en masteroppgave har det vært nødvendig å snevre inn og konkretisere.

Det rettes en rekke krav og forventinger mot fengselsbetjenter i deres yrkesutøvelse. I fagstrategien for kriminalomsorgen står det blant annet:

Den domfelte skal når dommen er sonet, være bedre skodd for et liv uten kriminalitet. Alt vi gjør, skal måles opp mot dette. Soningen skal være et vendepunkt. Vårt mål kan konkretiseres slik

Målet for vår faglige virksomhet er en straffedømt som når dommen er sonet, er:

- stoff-fri eller med kontroll over sitt stoffbruk
- har et passende sted å bo
- kan lese, skrive og regne
- har en sjanse på arbeidsmarkedet
- kan forholde seg til familie, venner og samfunnet for øvrig
- evner å søke hjelp for problemer som måtte oppstå etter løslatelsen
- kan leve uavhengig

(2004-2007, s. 4)

Målene som beskrives ovenfor er dyptgående og mangfoldige, det er ikke rent lite betjentene skal klare å utrette. Men kravene kommer ikke bare ovenfra, de kommer også fra de innsatte. I møte med innsattebefolkningen må betjentene sjonglere mellom å være hjelpere, kontrollører, veiledere, tjenesteytere, og så videre, eller som en av de intervjuede sa det: ”kontrollorgan og litt kamerat”. Betjentene lærer at de skal være vennlige, men ikke en venn. Samtidig er sikkerheten i høysete. Jeg har vært interessert i hvordan disse ulike delene av betjentrollen kan forenes og forstås i praksis.

Jeg vil derfor ta utgangspunkt i fengselsbetjentrollen, en rolle som er i et krysningspunkt mellom lovgiverne og Kriminalomsorgen, samfunnet for øvrig og de innsatte, og spørre:

Hvordan forholder fengselsbetjenter og betjentaspiranter seg til de sprikende forventingene og mangfoldige arbeidsoppgavene i betjentyrket?

Målet med denne oppgaven er altså ikke å argumentere for eller imot bruken av fengsel, men heller å belyse en delvis skjult yrkesgruppe, deres arbeidshverdag og selvforståelse. Faktum er at fengselet er en innarbeidet institusjon i vårt samfunn. På tross av kritikken fra

fagdisipliner som kriminologien er fengselet fortsatt en av de mest brukte form for straff, og det ser ikke ut til at dette vil endre seg med det første.

1.3. Begrepsbruk

Christie har den tilsiktede pine, ”Straff er pine som er ment som pine”³, som utgangspunkt når han, i *Pinens begrensning*, skriver at fordi pinepåføringen kommer i kollisjon med verdier som godhet, overbærenhet og tilgivelse, søker man å forene motsetningene gjennom å skjule straffens særpreg der det lar seg gjøre (1982, s. 5). Videre argumenterer han for at ord brukes for å dekke over handlingenes egentlige karakter. Blant annet viser han til bruken av ordene innsatt, rom, eneromsbehandling, og betjent, fremfor fange, celle, isolasjon og vokter. ”De fleste av fengselspersonalet kalles ”betjenter”, altså slike som tjener andre. De kalles ikke ”voktere” (Christie, 1982, s. 14). Og systemet kalles nå ”kriminalomsorg” fremfor ”fengselsvesen”. Han stiller seg spørrende til om det ikke ligger mer bak bruken av disse ordene enn bare godhet, spesielt med tanke på makthavernes raske aksept av ordene. Tidligere, med de kroppslige straffene, var lidelsen tydeligere enn nå. Det han derfor argumenterer for er at vi, i et samfunn der det å påføre pine med hensikt sees som moralsk vanskelig allikevel påfører tilsiktet pine, men bruker nøytraliserende ord og slik kan pine utføres ”[...] bakom et slør av uklarhet i en uskyldig søvngjengeraktig isolasjon fra verdikonflikten” (Christie, 1982, s. 20). Hansen, som på det tidspunktet sonet en lengre dom, argumenterer for at ”[...] denne leken med begreper, dette ordkløveriet, er en måte å skjule virkeligheten på, samtidig som det uttrykker forakt for fangebefolkningen. Man forleder også de som ikke har innsyn i den meget lukkede fengselspraksisen, til å tro på etablerte, bekvemme og ferdige sannheter, og når disse sannhetene blir for pinlige, når de blir en for stor politisk belastning, da skifter man bare navn på dem, mens innholdet forblir det samme” (Hansen, 2001, s. 201). Det Christie og Hansen argumenterer for er at det kan være/er symbolsk, eller skjult, makt i slik offisiell begrepsbruk.

³ Mens Nils Christie argumenterer for at straff er pine som er ment som pine (1982), beskriver Andenæs straff som en bevisst tilføyelse av et onde (1996, s. 11). Ved å bruke ordet pinepåføring fremfor straff, skriver Andenæs, setter Christie dette på spissen, og ovenfor størsteparten av straffene vi har (blant annet bøter, betingede dommer, korte straffer) er dette en altfor dramatisk karakteristikk. Men gjennom å sette det på spissen setter man samtidig ”[...] et strålekasterlys på det negative ved straffen, den tilsiktede påføringen av et onde” (Andenæs, 1996, s. 11).

Allikevel har jeg valgt å bruke ordet betjent, fremfor for eksempel vokter. Det betyr ikke at jeg underkjenner kontrollfunksjonen i betjentrollen, det står ganske åpenbart for meg at sikkerhetsfunksjonen er en av de viktigste funksjonene betjentene innehar. Men med alle de funksjonene de fengselsansatte i dag skal fylle er også kanskje vokter et for snevert begrep? Under intervjuene sa Kenneth ”For hvis du sier vokter, så har vi en enkel jobb – den er faktisk jævla enkel. Det er å låse dører og holde dem inne, men betjent har et mye mer kompleks innhold i den rollen”.

Grøvdal mener for eksempel at verken begrepene fengselsbetjent eller fangevokter er dekkende nok. Selv om hun selv også benytter den offisielle betegnelsen i sin studie foreslår hun at ”fengselsovervåker” (etter franskmennenes *surveillant de prison*) kanskje er det ordet som kommer nærmest (Grøvdal, 2002, s. 152).

I møte med betjentene syns jeg også det er mest redelig å bruke deres begreper og deres faktiske yrkestittel. Utgangspunktet for hele oppgaven var nysgjerrigheten knyttet til motivet bak yrkesvalget, og en slags tro på at flere har idealistiske motiver nå enn det Grøvdal (2000) fant i sin studie i Oslo Fengsel på 90-tallet. Og selv om man kan være uenig i om virkeligheten fungerer i forhold til forskriftene, om begrepene er fordekkende eller ikke osv. finnes det utvilsomt betjenter som ønsker å gjøre en forskjell. Det betyr ikke at jeg ikke tror det finnes det Elaine Crawley (2004) betegner som ”dinosaurer” blant betjentene, altså betjenter som ikke har noe spesielt ønske om å bidra til de innsattes rehabilitering, eller omgås med dem, og som heller vil utførte jobben som betjent mer i tråd med tidligere tiders betjentarbeid, da man primært var en vokter. Slike ”dinosaurer” vil jeg imidlertid tro det finnes i de aller fleste yrkesgrupper, og er ikke spesielt for fengselsbetjentyrket.

Den offisielle (og fra Kriminalomsorgens side foretrukne) betegnelsen på et menneske som sitter fengslet er ”innsatt”, mens det innen kriminologien nok er mest vanlig å betegne fengslede mennesker som ”fanger”. En del av de som sitter i fengsel motsetter seg også bruken av begrepet innsatt. I møte med betjentene følte jeg allikevel at det ville bli feil om jeg skulle bruke begrepet fange, og at det ville kunnet bidratt til å skape avstand mellom intervjuobjektene og meg som forsker. Jeg opplevde også at de intervjuede mente dette var viktig, fordi begrepsbruken også kan knyttes til deres selvforståelse, og det er deres

perspektiver som er utgangspunktet for oppgaven, derfor har jeg også valgt å videreføre denne begrepsbruken til oppgaven⁴.

1.4. Avhandlingens oppbygging

Kapittel to er teorikapittelet, hvor det teoretiske rammeverket for oppgaven skisserer, og hvor det også i noen grad vises til hvordan disse teoriene skal benyttes. I **kapittel tre**, metodekapittelet, viser jeg til metoden jeg har valgt å benytte, søknadsprosessen til NSD og Kriminalomsorgen, utvalget, intervjuene, samt ulike metodiske refleksjoner jeg har gjort meg knyttet til arbeidet med denne avhandlingen. Videre følger analysekapitlene. **Kapittel fire** er todelt, der første del omhandler premissene for betjentenes arbeid, forstått som begrunnelsene for straff, det kriminalpolitiske klimaet, bruken av fengsel og hvem de innsatte er, samt fengselets kulturelle posisjon. Med dette som bakgrunn belyses tilbakemeldingene betjente og aspirantene fikk fra menneskene rundt seg da de fortalte at de skulle ble fengselsbetjenter, og deres opplevelse av (manglende) forståelse og anerkjennelse fra samfunnet. Slutten av kapittelet omhandler kritikken mot Halden fengsel. I **kapittel fem** er hovedtemaene bakgrunnen for de intervjuedes utdanningsvalg, studieforløpet og aspekter knyttet til den lønnede utdanningen, samt forholdet mellom den teoretiske utdanningen og praksisfeltet. Mens **kapittel seks** omhandler forskjellene (og likhetene) mellom de to fengslene jeg har intervjuet betjenter fra, i tillegg til ulike aspekter ved betjentyrket og fengselshverdagen, knyttet til relasjonen innsatt-ansatt. I det neste kapittelet, **kapittel syv**, tar jeg for meg aspekter ved relasjonsbygging (som et ledd i det dynamiske sikkerhetsarbeidet) og kontaktbetjentordningen, og knytter dette opp mot teoriene om det panoptiske og styringsformen governmentality. Mens jeg i **kapittel åtte**, på bakgrunn av de foregående kapitlene, ser på betjentenes posisjon i fengselshierarkiet. Før jeg avslutningsvis sammenfatter funnene fra oppgaven.

⁴ Med unntak av direkte sitater fra andre tekster, og Foucaults fremstilling av det panoptiske, der jeg har valgt å legge meg tett opptil den opprinnelige teksten.

2. Teori

I dette kapittelet skal jeg ta for meg det teoretiske rammeverket jeg ønsker å benytte for å belyse problemstillingen. I *Overvåkning og straff* tar Foucault utgangspunkt i Benthams panoptiske modell og presenterer disiplinærmakten, en ny maktform som avspeiles i endringer i straffeformen. Hvordan/kan Foucaults teori om det panoptiske brukes for å forstå dagens betjentarbeid? Gjennom miljøarbeid og kontaktbetjentordningen tilegner betjentene seg en ny form for makt/viten (power/knowledge) om de innsatte, hva slags betydning har dette, og kan det knyttes opp mot Foucaults governmentality-teori? Betjentene har, gitt fengselets sprikende dualistiske målsetning, to oppgaver, straff og rehabilitering. På den måten er de både kontrollører og hjelpere. Hvordan kan man forstå betjentenes rolle i fengselet, mellom ledelse og innsatte?

2.1. Panopticon

Ved å kontrastere måten de pestrammede og de spedalske ble behandlet, henholdsvis disiplinære metoder og utelukkelse, søkte Foucault å vise at en intensivering og forgrening av makten fant sted, ”På den ene siden den store innesperringen, på den annen side den gode dressur” (1999, s. 173). Mens behandlingen av de spedalske baserte seg på ”drømmen om et rent og purt fellesskap”, baserte behandlingen av de pestrammede seg på ”drømmen om et disiplinært samfunn” (Foucault, 1999, s. 173). Mens spedalskheter ligger til grunn for tvedeling, er orden virkemiddelet som tas i bruk for å bekjempe pesten, og slik gjøres de pestrammede til gjenstand for mangfoldige og individualiserende inndelinger. Den pestrammede ”er gjenstand for en omhyggelig taktisk kontroll, basert på individuelle forskjeller, og iverksatt av en tvangsmyndighet som er blitt mer differensiert og kompleks” (Foucault, 1999s. 174). Selv om disse to metodene er forskjellige er de imidlertid ikke uforenelige. I det 19. århundret, skriver Foucault, ble det vanlig å benytte disiplinens metode på de utestengte og å bruke individualiserende metoder for å markere utestengelse (Foucault, 1999, s. 174). Slik er maktformene som benyttes for å merke og forandre den ”unormale” en sammenblanding av disse to metodene, og fengselet er slik en hybrid.

Benthams Panopticon kan sies være denne sammenblandingen i arkitektonisk skikkelse. I den panoptiske modell, som er en hovedsakelig idealtypisk modell⁵, sitter fangene i hver sin celle, med store vinduer på begge sider, et av disse vendt inn mot vaktårnet i midten, slik kan de i teorien iakttas til enhver tid. Fangene kan ikke vite når de ble overvåket, og må derfor oppføre seg som om de til enhver tid overvåkes. Hvem som helst kan sitte i vaktårnet og holde oppsikt med alle fangene samtidig, slik er disiplinærmakten upersonlig. Det viktigste er heller ikke at noen sitter der, men at fangene aldri kan være sikre på å ikke bli overvåket, slik fungerer makten automatisk og fullkomment og bruken av den blir dermed nærmest overflødig. Fangene danner dermed selv grunnlaget for herredømmet de lever under og slik er makten både synlig og ukontrollerbar (Foucault, 1999, s. 175-176). Det å se og det å bli sett skilles fra hverandre i den panoptiske modellen, og makten automatisere og avindividualiseres. Individualiserende iakttagelse, karakterisering og klassifisering og analytisk ordning av romforholdene er blant det det panoptiske interesserer seg for, og panopticon gjør det mulig å påvise forskjeller⁶. Panopticon kan derfor sies å være et slags herredømmets laboratorium, der observasjonsmekanismene har dyptgående innvirkningen på menneskelig atferd. Modellen kan brukes på skoler, sykehus, fabrikker, det militæret osv. ”Panopticon er en enkel og lett anvendelig modell av et samfunn som er helt gjennomtrengt og behersket av disiplinære mekanismer” (Foucault, 1999, s. 181). Slik er det Panopticon Bentham presenterer den ideelle form for disiplin, som gjør det mulig å perfektionere maktutøvelsen. Panoptismen er et allment prinsipp for den nye ”politiske anatomi” som har disiplinforholdene som emne og forhold, og ikke kongemakten (Foucault, 1999, s. 181).

Det har skjedd en endring i disiplinen, ifølge Foucault, fra ”[...] blokade, den lukkede institusjon, opprettet i samfunnets randsone og helt og holdent innstilt på oppgaver av negativ art [...] til den panoptiske mekanismen” (Foucault, 1999, s. 182). Denne endringen har sin bakgrunn i en historisk endring og denne nyere typen disiplin sees som et funksjonelt virkemiddel for å gjøre maktutøvelsen hurtigere, lettere og mer effektiv, samtidig som den er en plan for subtile tvangstiltak i framtidssamfunnet. Gjennom det 17. og 18. Århundre foregikk det en utbredelse av de disiplinære virkemidler og dette førte til dannelsen av det man kan kalle det disiplinære samfunn (1999, s. 182). Gjennom disiplinen, en ”maktens mikrofysikk”, skulle man skape føyelige og produktive kropper. På den måten innehar

⁵ Den såkalte Philadelphia-modellen ligger nært opptil den panoptiske modell, blant annet Botsfengselet (som nå er en del av Oslo fengsel) er bygget på Philadelphia-modellen.

⁶ ”Panopticon er et maskineri som sørger for asymmetri, skjevhet, forskjell” (Foucault, 1999, s. 176).

disiplinen produktive og skapende egenskaper, gjennom disiplinen fabrikkeres nyttige individer (Foucault, 1999).

Kan man tenke seg denne panoptiske makten i sammenheng med dagens betjentarbeid, der betjentene i større grad enn tidligere også skal være miljøarbeidere og der kontaktbetjentordningen, normalitetsprinsippet og selvforvaltningsprinsipp o.l står sterkt?

2.2. Normalitetsprinsippet, relasjonsbygging og kontaktbetjentordning

Normalitetsprinsippet er en del av kriminalomsorgens verdigrunnlag, og går ut på at domfelte har de samme rettighetene som andre borgere, dette i tråd med internasjonale konvensjoner og norsk lov (St.meld. nr. 37, 2007-2008, s. 22). Dette betyr at tilværelsen under straffegjennomføringen så langt det er mulig, skal være lik tilværelsen utenfor murene, fordi det er frihetsberøvelsen i seg selv som er straffen. Derfor skal straffegjennomføringen ikke være mer tyngende enn nødvendig, og som innsatt skal man ikke underlegges tiltak som oppleves som tilleggsstraff. I tråd med dette normalitetsprinsippet vil Departementet over tid "(...) innføre selvforvaltning i norske fengsler" (St.meld. nr. 37, 2007-2008, s. 9). Videre står det blant annet at

Selvforvaltning betyr å legge til rette for en hverdag som i størst mulig grad gjenspeiler samfunnet utenfor fengselet. Dette dreier seg om enkle tiltak som at innsatte vekker seg selv, lager sin egen frokost, matpakke, tar ansvar for å møte presis til arbeidsdrift eller undervisning, ansvar for egen fritid osv. Mange innsatte har aldri levd et regelmessig liv der de kunne lære seg slike ferdigheter. Botrening og opplæring i vanlige hverdagslige gjøremål er et viktig bidrag til å kunne leve et selvstendig liv etter soningen. En slik organisering av hverdagslivet i fengselet vil styrke den innsattes livsmestringsevne [...] (St.meld. nr. 37, 2007-2008, s. 109).

Det etterstrebes at både de som soner dom og varetektsfengslede skal ha en kontaktbetjent. Ordningen med kontaktbetjent inngår i miljøarbeidet generelt, og vektlegges som en viktig del av rehabiliteringsarbeidet i fengslene. Gjennom denne ordningen tildeles hver enkelt innsatt en kontaktbetjent, som skal fungere som primærkontakt for den innsatte. Kontaktbetjentene skal blant annet ha det overordnede ansvar for koordinering av tiltak rettet mot den enkelte innsatte, f.eks. knyttet opp mot NAV, helse osv. Gjennom soningen

søker man å gjøre den innsatte til aktør i sitt eget liv, i stand til å forvalte seg selv. Kontaktbetjenten skal hjelpe til med søknader, fungere som samtalepartner, støttespiller, rådgiver, osv. I tillegg, i kraft av at det er kontaktbetjenten som kjenner den innsatte best, skal kontaktbetjentens vedlegg legges spesiell vekt på ved for eksempel søknad om prøveløslatelse⁷.

Gjennom miljøarbeid generelt og kontaktbetjentordningen spesielt, får betjentene en annen type kunnskap om de innsatte og en annen type kontroll legges for dagen enn det disiplinerende blikket. Det betyr imidlertid ikke at de innsatte ikke også nå individualiseres og kategoriseres, men relasjonen innsatt-ansatt er en annen enn tidligere. Relasjonen blir (potensielt) mer personlig, og dermed blir også makten/vitenen en annen. Hvordan kan dette forstås i forhold til det panoptiske? Heller enn det fjerne og upersonlige disiplinerende blikket er betjentene tett på de innsatte i fengselshverdagen. Istedenfor å være de få som ser de mange, er betjentene nå *de få iblant de mange*. Betjentenes øyne og ører er viktige i dette henseende, de skal fungere som stemningsfølere og gjennom å være tilstede kunne bidra til å forhindre uønskede hendelser. Som betjent er man ”kontrollorgan og litt kamerat”, sa Vidar. Dette er en balansegang for både betjentene og de innsatte, som hele tiden må forholde seg til denne linjen. Når det at betjentene omgås de innsatte er så viktig er dette fordi det har en funksjon, det er ikke bare fordi det er hyggelig. De kan ha en god tone, de kan spille kort, se på TV osv., men de er allikevel alltid kontrollører, de må hele tiden ha i bakhodet at ”noe” kan skje. ”In this respect the nexus of control exerts influence much like a panoptical gaze”, skriver Crewe, ”working through subjects in areas well beyond its actual focus” (2011, s. 461). Ben Crewe knytter nettopp dette opp mot begrepet ”soft power” (i motsetning til ”hard power”). Crewe argumenterer for at forholdet innsatt-ansatt har endret seg de siste tiårene, og knytter dette til endringene i det strafferettslige. Denne nye formen for makt er mindre direkte tvingende/autoritær enn tidligere og er på mange måter ”lettere”. ”However, it grips tightly, constrains effectively and is highly intrusive” (Crewe, 2011, s. 456). Gjennom fokuset på å delta i fellesskapet med de innsatte og denne nyere, ”mykere” maktformen, kan heller ikke de innsatte vite hva de ansatte til enhver tid observerer og hører, og hvordan dette tolkes. Ugelvik beskriver dette som en omforming av det panoptiske prinsipp, heller enn at de innsatte ikke kan vite når de blir observert finnes den

⁷ Det legges ifølge de intervjuede også opp til at de innsatte skal ha en sekundær kontaktbetjent, slik at det i størst mulig grad alltid skal være en med spesiell kjennskap til vedkommendes historie tilstede.

disiplinerende effekten i at de innsatte ikke kan vite hva de som åpenbart observerer dem er ute etter og hva betjentene vektlegger i bestemte situasjoner (2010, s. 127s).

Fokuset på endringsarbeidet er en viktig del av fengselsbetjentutdanningen, og er noe som vektlegges som viktig i hverdagen. Men fengselsbetjentene er samtidig kontrollører, de "[...] utfører en salig blanding av sikkerhets -, kontroll - og serviceoppgaver" (Grøvdal, 2002, s. 139). Er det mulig å se normalitetsprinsippet med selvforvaltning, og det økende fokus på miljøarbeid og kontaktbetjentordningen i sammenheng med Foucaults governmentality? Kritikken om at Foucault i disiplinteorien hadde oversett staten og individet som handlende subjekter resulterte i utviklingen av governmentalityteorien (Neumann, 2003). I februar 1978 holdt Foucault en forelesning ved Collège de France, der han pekte på en utvikling i måter å styre på, fra suverenitet via disiplin til regjering. Denne nyere maktformen kjennetegnes av mer vekt på indirekte styring, fremfor en mer direkte og tvingende makt. Regjering har en viss forrang i moderne samfunn, men det betyr ikke at den nyere maktform har overtatt for de to foregående "Man har faktisk et triangel – suverenitet, disiplin, styringsforvaltning [...]" (Foucault, 2002, s. 67). Gjennom begrepet Governmentality ("regjering") vil Foucault si tre ting. For det første forstås det som helheten "[...]som dannes av institusjonene og prosedyrene, analysene og refleksjonene, overslagene og taktikkene som gjør det mulig å utøve denne spesifikke, men like fullt komplekse maktformen, og som har befolkningen som sitt fremste siktemål, den politiske økonomi som sin viktigste form for viten, og sikkerhetsanordningene som sin grunnleggende instrumentelle teknikk" (Foucault, 2002, s. 68). Videre forstår han "regjering" som tendensen at "styrings"-makten tillegges større betydning enn suverenitet og disiplin. I tillegg kan begrepet regjering brukes for å forstå resultatet av prosessen som "[...] fører til at middelalderens rettstat [...] litt etter litt er blitt "regjerifisert"" (Foucault, 2002, s. 68). Foucault fremsetter tanken om at moderniteten preges av "regjerifisering" av staten, fremfor statliggjøring av samfunnet (Foucault, 2002, s. 69). Han beskriver denne regjerifiseringen som et listig fenomen, fordi det eneste som står på spill innen politikken er regjeringsproblemet og styringsteknikkene, i tillegg er dette det eneste rom for politisk spill eller kamp innen politikken. Samtidig er det regjerifiseringen av staten som har muliggjort statens overlevelse, hevder Foucault (2002, s. 69-70). I styringsstaten er ikke området som sådan, altså territorialiteten, det grunnleggende, men heller befolkningsmengden med dens masse, tetthet og medfølgende territorium. Befolkningen er det nye avgjørende styringsobjektet. I denne forståelsesmåten er territoriet en av statens komponenter.

Samfunnet kontrolleres da gjennom sine sikkerhetsanordninger (Foucault, 2002, s. 70). Disse sikkerhetsanordningene er tilpasset en populasjon eller befolkning, og slik skiftes fokuset ”fra enkeltpersoner til aggregater, fra forbryterske sjeler til risikogrupper” (Ugelvik, 2011, s. 96).

Foucault ønsket å demonstrere hvordan regjering er et svar på dannelsen av det sivile samfunn, skriver Neumann (Neumann, 2003). Regjering supplerer og endrer i så måte maktteknikkene strategi og disiplin. Regjering er den maktrelasjonen som opptrer mellom dominans og strategi, og knyttes opp mot hvordan selvet regjerer seg selv, dvs. det refleksive, og graden av frihet til å regjere seg selv opererer mellom det strategisk handlende og det dominerte (Neumann, 2003, s. 21-23). Jeg skal ikke her utdype om governmentalitybegrepets fremvekst, jeg vil imidlertid trekke tråder fra det såkalte hyrdemaktperspektivet (som sammen med politi som maktform⁸) kan sies å være det governmentalityteorien vokser frem i forlengelsen av (Neumann, 2003, s. 32). Hyrdemaktperspektivet fokuserer på subjekter, hyrden og flokken, fremfor det territorielle. Saueflokken behøver sin gjeter, for uten ham vil de rote seg bort. Hyrdens oppgave er også å føre flokken til frelsen, samt at hans plikt er å kontinuerlig lede og frelse. Som hyrde skal man samle, ta seg av og lede flokken, fremfor å skade eller ”beseire” den. Dette kan settes i sammenheng med velferdsstatens institusjonalisering av omsorg gjennom ”vugge til grav”-idealet (Neumann, 2003).

Den ”myke” makten (”soft power”) Crewe presenterer er en av hovedkomponenten i det neo-parternalistiske klimaet, som er en sfære som kombinerer elementer fra det neo-liberale, autoritære og det velferdsaktige, og går forut for, eller gjør unødvendig, bruken av direkte kommandoer eller tvang (”hard power”). ”It comprises those aspects of treatment and regulation that are accomplished directly through staff-prisoner relationships and indirectly through the policies that officers assist or put into effect” (Crewe, 2011, s. 456). Strategiene som tas i bruk er hovedsaklig neo-liberale og kan skrives inn i en governmentality-forståelse, ifølge Crewe, der innsatte oppfordres til å ta ansvar for egen atferd, adressere sin kriminelle atferd, ”engage positively with the regime and accept responsibility for any failings to do so” (Crewe, 2011, s. 456). På denne måten tilskrives de innsatte en ”pseudo-autonomi”, de skal ta ansvar for seg selv, samtidig som de skal få trening i å bruke denne

⁸ Det er viktig å poengtere at dette ikke er det ”politi” man tenker på i dag, men kanskje heller i betydningen velferdsstat.

autonomien på bestemte måter. Der de fengslede ikke klarer oppgaven å regulere seg selv, kommer fengselets autoritære ansikt til syne (Crewe, 2011). I den moderne maktutøvelse der nyliberalisme, privatisering og individualisering er fremtredende, gjøres individene i økende grad til styringsobjekt. Individene skal myndiggjøres og gjøres til entreprenører i egne liv, "the government of others" og "the government of the self" (Garland, 1999), så også de innsatte gjennom selvforvaltningsprinsippet. Det stilles økte krav til individene for å fremstå som vanlige, kompetente borgere. Men fører det til større frihet? Eller er dette bare en annen form for kontroll, som utgir seg for å være mulighetsskapende for individene mens det rammer de som har problemer med selvforvaltning? Kan man forstå kontaktbetjentens/betjentenes rolle i en slik kontekst? Kanskje er kontaktbetjentene/betjentene i så måte veiledere for å hjelpe de innsatte til selvforvaltning, veilede hyrdeflokken? Hva med individene som ikke kan normaliseres, de monstrøse rovdynene? Saudeflokken består av de som ikke har problemer med å tilpasse seg det å bli regjert, men også av de som ikke lar seg regjere. Sauene som ikke klarer å ta ansvar for seg selv, som dermed ikke lar seg regjere, utsettes for mer direkte inngripen. De blir underkastet dominans og disiplin, dette i tråd med Foucaults oppfatning av makttriangelet, som jeg var inne på tidligere. De monstrøse "predators" derimot, rovdynene, lar seg ikke rettlede og sees som så farlige for de andre i flokken at de ekskluderes (Rose, 2010). De innsatte er ekskludert, ved at de er fengslet, og kan derfor sees som rovdynene. Samtidig har man altså selvforvaltningsprinsippet og kontaktbetjentveiledere, og i hvert fall en del antas å kunne forbedre seg, og gjennom soningen bli gjort i stand til et liv uten kriminalitet. Dette er ihvertfall målet. Derfor kan det argumenteres for at man fengsler de sorte fårene for å inkludere dem. De som ikke forbedres kommer tilbake (residiv), men med den velferdsstatlige styringen kan ingen ekskluderes fullt og helt, de som ikke kan forbedres må i det minste overvåkes (ref. Foucault disiplinen).

2.3. Skjønn

Måten fengselsbetjentene forholder seg til de fastsatte reglene er et gjennomgående tema i den foreliggende litteraturen om fengselsbetjenter. På den ene siden har de et regelverk å forholde seg til, på den andre siden er det viktig å vise skjønn ovenfor de innsatte, å se individene. Sykes problematiserte dette da han skriver om hvordan fengselsbetjenter er nederst i fengselsbyråkratiet og nærmest de innsatte. Sykes viste blant annet til hvordan

fengselsbetjentene, for å få fengselshverdagen til å fungere, er nødt til å inngå kompromisser med de innsatte, gi og ta. Han pekte også på hvordan betjenter som er ”greie” vil kunne slippe lettere unna ved f.eks. et opprør. Sykes studie ble publisert i 1958, i tillegg til ble studien gjennomført i et høysikkerhetsfengsel i USA. Dette gjør at man må stille spørsmål rundt overførbarheten til fengselshverdagen i Norge. Voldelige masseopprør er f.eks. ikke et stort problem i norske fengsler, slik det var i USA. Problemstillingen rundt rapportering, små avvik i forhold til regelverket og bruk av skjønn, er imidlertid aktuelle også i den norske litteraturen om fengsler, også fordi det er umulig å skulle håndheve alle reglene.

Det Sykes skriver, i forbindelse med ”the defects of total power” eller mangler ved den totale makt, er relevant både fordi det sier noe om forholdet mellom betjent og innsatt generelt og fordi det kan knyttes opp mot bruk av skjønn spesielt. I boka *The prison officer* videreføres Sykes’ perspektiver til nåtiden, da Liebling, Price og Schefer benytter perspektivene for å belyse bruken av skjønn i fengselet. Mye er forandret siden Sykes studie ble publisert, men, skriver de ”[...] his key argument is important: that staff do not hold total power” (Liebling, Price og Schefer, 2011, s. 129). Fengselets sosiologiske virkelighet krever bruk av skjønn, og fengselshverdagen er preget av løpende forhandling. I forbindelse med profesjonaliseringsprosessen økes nettopp rommet for skjønn, men skjønnet kan også representere et problem. Uten å gå nærmere inn på dette vil jeg nevne at de argumenterer for at skjønnet må systematiseres, og at for å få til dette trengs en visjon om en større helhet. I dag er det i stor grad er opp til hver enkelt fengselsbetjent å avgjøre når man skal løse opp og/eller stramme inn (Liebling, Price og Schefer, 2011, s. 48-50).

Fengselsbetjentrollen presenteres som tosidig. På den ene siden representerte de fengselsmyndighetene og er pålagt å følge gjeldende regler, på den andre siden befinner de seg tett på de innsatte i sitt daglige virke, og vil på den måten kunne utvikle relasjoner til innsatte. Balansegangen her kan være vanskelig. I Norge har vi også kontaktbetjentordningen, der nærhet og tillit vektlegges, kontaktbetjenten skal bidra til at straffegjennomføringen foregår på riktig måte, og slik forberede den innsatte på et liv uten kriminalitet i etterkant av soningen. I forlengelsen av dette kan betjenten bli stilt i en lei situasjon hvis betjenten f.eks. må rapportere noe han/hun får vite. I slike tilfeller kan den innsatte oppleve dette som et tillitsbrudd. Det kan fremstå som paradoksalt, i hvert fall for utenforstående, at betjenter skal ha en slik flersidig rolle. Goffman beskrev i sin tid det han kalte den ”totale institusjon”, et sted der søvn, arbeid og fritid foregikk innenfor samme

institusjon (Goffman, 2006). Goffman undersøkte og skrev i utgangspunktet om et psykiatrisk sykehus, men betegnelsen ”total institusjon” ble også brukt om bla. fengsel. I slike totale institusjoner kjennetegnes forholdet mellom klient og ansatt av stor sosial avstand, det oppstår to sosiale og kulturelle verdener med enkelte offisielle kontaktpunkter, og den sosiale mobiliteten er sterkt begrenset. I fengselet er det klart skille mellom innsatt og ansatt, og de innsatte er i et avhengighetsforhold til de ansatte (Goffman, 2006, s. 14-16). Sykes hevdet på sin side, at skillet mellom ansatt og innsatt kanskje ikke var så skarpt allikevel, da de ansatte er nederst i fengselsbyråkratiet og nærmest de innsatte. Liebling mfl. viderefører også denne diskusjonen, og fremhever at nærhet og distanse er en kontinuerlig prosess i fengselet ”A gap between staff and prisoners must exist, so the prison can work as a prison, but the gap must be narrowed, so that the prison can continue to function” (Liebling, Price og Schefer, 2011, s. 134). Både Grøvdal og Sykes påpeker det faktum at fengselsbetjenter også på et vis er ”fengslet”, Sykes skriver blant annet ”[...] the guard too, in a certain sense, is serving time in confinement” (Sykes, 1958, s. 54). Det er imidlertid umulig for de innsatte å bli betjenter. Samtidig utøves betjentenes yrkesutøvelse tett innpå de fengslede, og er i stor grad skjult for det øvrige samfunnet. Mye av litteraturen om fengselsbetjenter viser til ambivalensen og de sprikende forventningene knyttet til fengselsbetjentyrket. Med alle de ulike rollene betjentene skal fylle, hvordan oppleves det av dagens fengselsbetjenter i deres daglige virke? Og hvordan kan man tenke seg de ulike betjentrollene – og funksjonene i en slik kontekst? Fengselsbetjentrollen er en rolle man utdannes inn i, altså institusjonaliseres eller sosialiseres inn i. Østerberg og Engelstad beskriver en sosial rolle som noe som langt på vei er internalisert og dermed innvendig, i motsetning til det man gjerne tenker seg i forhold til en teaterrolle, der forholdet skuespiller og teaterrolle er utvendig. Siden rollen er internalisert er det ofte ikke noe ”sant jeg” bak rolleutøvelsen (Østerberg, 2003). Imidlertid presenterer Goffman begrepet rolledistanse, for hvis man tenker seg en fullstendig internalisering av rollene, vil samfunnsdeltakerne blindt eller sløvt opprettholde de bestående sosiale strukturer. Med tanke på samfunnsendring, til det bedre, trekkes det frem som viktig at samfunnsdeltakerne har distanse til sin rolle, ”at de forstår at den kan overskrides, at noe annet er mulig enn bare det som er (Østerberg, 2003, s. 49).

Gjennom sosialiseringen, utdanningen, tilegner man seg ny kunnskap og, i mange tilfeller, nyere og bredere forståelsesmåter knyttet til de ”kriminelle”. Flesteparten av betjentene og aspirantene jeg har snakket med ga uttrykk for at de fikk et nytt syn på mennesker som har

brutt loven etter at de begynte på KRUS, der man læres til å se på dem og behandle dem som vanlige mennesker.

De sprikende kravene kan føre til rollekonflikt dersom forventningene til to eller flere roller en person innehar står i motsetning til hverandre (Østerberg og Engelstad, 1995). Et eksempel på dette kan være at kontaktbetjenten fortsatt skal fungere som avdelingsbetjent på avdelingen og også ovenfor den kontaktinnsatte. For at dette ikke skal ødelegge relasjonen til den kontaktinnsatte tones kontrollfaktoren ovenfor kontaktinnsatte ned så langt det lar seg gjøre, ifølge noen av betjentene og aspirantene, ved at andre betjenter tar seg av størstedelen av kontrollfunksjonen. I størst mulig utstrekning prøver de å unngå at kontaktbetjenten skal ta urinprøver og visitasjoner osv. Det ville være ødeleggende for relasjonen de eventuelt har bygget opp til den innsatte, uttrykte de, som rådgiver, hjelper og samtalepartner om de skulle være både håndhever og støttespiller, selv om det jo er det de er.

2.4. Betjentbyråkrater

Kan det Sykes skriver om vokterhierarkiet knyttes til en Weberiansk forståelse av byråkratiet? Et byråkrati, i Weberiansk forstand, har en rekke kjennetegn, blant annet fast arbeidsdeling, en hierarkisk oppbygning, det er regelstyrt, eiendom og rettigheter i forbindelse med embetet er adskilt fra personen som utfører embetet, man blir ansatt på grunnlag av tekniske kvalifikasjoner (Westenholz, 1997). Som byråkrat er man i en rolle som krever alt, man er i grunn bare byråkrat og skal utføre de rollene man er satt til (Weber, 2000). Men et "vanlig" byråkrati har ikke interpersonell kontakt på samme måte som i fengsel, der betjentene er nærmest de innsatte (fengselsbyråkratiets klienter) i sin yrkesutøvelse. På grunn av dette kan betjentene måtte rettferdiggjøre hvorfor de gjør det de gjør, både ovenfor sine overordnede, men til en viss grad også ovenfor de innsatte. I boka *Street-level bureaucracy* presenterer Michael Lipsky det han kaller for "street-level bureaucrats". I innledningen beskriver han disse byråkratiene som "[...] the schools, police, and welfare departments, lower courts, legal service offices, and others agencies whose workers interact with and have wide discretion over the dispensation of benefits or the allocations of public sanctions" (Lipsky, 2010, s. xi). Men det han kaller street-level bureaucracies er også alle steder der borgerne direkte opplever "the government they have implicitly constructed" (Lipsky, 2010, s.xi). Det er to forhold som spesielt kan knyttes til

disse byråkratiene, den første er at bruken av skjønn er viktig der man "regularly interact with citizens in the course of their jobs" (Lipsky, 2010, s. xi). For det andre kan jobbene ofte ikke utføres i henhold til "the highest standards of decision making in the various fields", dette fordi disse byråkratene ikke har verken nok tid, informasjon eller andre ressurser som kreves for å gå tilstrekkelig inn i hver sak (Lipsky, 2010, s. xi). Betjentenes yrkesutøvelse er knyttet til de innsatte, og nettopp dette med ressurser har vært et tilbakevendende tema i intervjuene.

Disse byråkratiene kan være vidt forskjellige, men de kjennetegnes av et essensielt paradoks, som også gir seg til kjenne i navnet. På den ene siden er yrkesutøvelsen ofte knyttet til bestemte praksiser og reguleringer, fordi man er bundet til å fastsatte målsetninger med bakgrunn i den politiske prosessen. På den andre siden krever arbeidet improvisasjon og at man responderer på individuelle saker (Lipsky, 2010, s.:xii). De forventes også, av brukerne, å i det minste være åpne for å se saker som spesielle, og i slike saker igangsette en form for ekstraordinære tiltak. Dette paradokset er synlig i navnet fordi det refereres til både byråkrati, som impliserer regelstyring og autoritetsstrukturer, mens "street-level" impliserer at man befinner seg et stykke unna kjernen, der autoriteten befinner seg (Lipsky, 2010, s. xii). Også gjennom dette begrepet kommer altså de sprikende forventningene til syne. Hvis vi skal oversette begrepet til norsk ville kanskje "gulvbyråkrat" være passende, med tanke på uttrykket "å jobbe på gulvet" (eller "gølvet").

Betjentrollen er kompleks, og betjentene skal fylle en rekke roller og funksjoner. Heller enn fjerne, distanserte overvåkere skal betjente omgås de innsatte, hjelpe og rettlede dem, og gjennom å omgås de innsatte, i form av å delta i fellesskapet og kontaktbetjentordningen, får betjentene mer inngående kunnskap om de innsatte. Gjennom å omgås de innsatte skal betjentene blant annet bidra til å forhindre uønskede hendelser. Ugelvik kaller dette en omforming av det panoptiske prinsipp, der de innsatte ikke kan vite hva betjentene, som åpenbart overvåker dem, vektlegger og er ute etter til enhver tid. I tillegg, gjennom blant annet kontaktbetjentordningen skal den innsatte gjøres til objekt for egen endring, mens kontaktbetjenten skal hjelpe og veilede. Bruken av og mulighetene for skjønn er sentrale i forbindelse med fengselskonteksten, samtidig som det skjønnsmessige kan benyttes for å si noe om relasjonen betjent-innsatt, kan det også knyttes opp mot betjentens rolle i det Sykes

kaller vokterhierarkiet. Heller enn et byråkrati i weberiansk forstand, kan man tenke seg at betjentene kan forstås som en form for ”street-level bureaucrats”?

3. Metode

Jeg valgte å benytte meg av kvalitative intervjuer fordi det var fengselsbetjentenes erfaring, oppfatninger og opplevelser jeg gjerne ville vite mer om. Formålet når man benytter kvalitative metoder er ofte å komme nært innpå personene som tilhører målgruppen man interesserer seg for, man forsøker i så måte å få mye, bred og dyp informasjon, dvs. data, om få mennesker. Kvalitative intervjuer er ” [...] den mest brukte måte å samle inn kvalitative data på”, videre beskrives kvalitative intervjuer som ”[...] en fleksibel metode som kan brukes nesten overalt og gjør det mulig å få fyldige og detaljerte beskrivelser” (Johannesen, Tufte og Christoffersen, 2010, s. 135). En svakhet ved slike kvalitative intervjuer er at man ikke på samme måte som ved f.eks. deltagende observasjon får førstehåndskunnskap og egne erfaringer med det feltet man undersøker (Fangen, 2010). Det jeg beskriver er altså basert på en praksis jeg ikke selv har observert.

3.1. Å skrive om fengselsbetjenter

Det er ikke uproblematisk å skrive om fengselsbetjenter. Det er en yrkesgruppe satt til å passe på mennesker som er dømt av myndighetene til å sone en dom, eller mennesker som er innesperret i påvente av rettssak eller videre etterforskning, altså varetekstfengslede.

Fengselsbetjentene jobber i så måte med mennesker som er i en sårbar situasjon, og betjentene er i besittelse av makt. I introduksjonen til boka *Understanding prison staff* skriver Crewe, Bennett og Wahidin at enhver som skal forske på fengselsbetjenter bør stille seg selv spørsmål om hvorfor (2008). Dette fordi det, ifølge dem, er åpenbare fallgruver ved slik forskning. De trekker frem tre fallgruver, hvor den første spesielt relateres til betjenter som forsker på ”sine egne”, men også andre som studerer betjentyrket. Fordi betjenter historisk sett har følt seg oversett og undervurdert er det en fare for at de som studerer dem blir partiske, ifølge forfatterne. For det andre kan fengselsbetjentstudier sees som marginale eller som en distraksjon, fordi det kan argumenteres for at fengselsforskning burde fokusere på menneskene som sitter fengslet. Det kan også argumenteres for at studier av fengselsbetjenter kan bidra til å forsterke maktstrukturene, enten ved å forfekte betjentenes interesser fremfor de innsattes eller ved at man som kritisk forsker legitimerer økt maktsentralisering ved å undergrave forsøkene på å åpne for og tillate faglig skjønn. Forfatterne trekker imidlertid også frem tre grunner til at studier av fengselsbetjenter er

viktig. Den første av disse grunnene er innvirkningen betjentene har på de fengslede. De argumenterer for at for å forstå *fengselsopplevelsen* trengs raffinerte analyser av betjentkultur, praksiser og ideologier, samt utfallet av disse. ”In other words we need to understand the *effects* of prison staff” (Bennett, Crewe og Wahidin, 2008, s. 1). Videre argumenterer de for at fengselsbetjenter, som andre yrkesgrupper, burde sees som en distinkt yrkesgruppe, og som i kraft av å være nettopp det fortjener å bli studert. I tillegg til fengselsbetjentenes effekt på de innsatte, er også fengselsjobbens *effekt på* fengselsbetjentene viktig. Den tredje og siste grunnen de trekker frem er ”[...] that the study of prison staff can tell us about conceptual issues beyond the realm of criminal justice, such as the nature of power, punishment, order, inequality, care, discretion and resistance” (Bennett, Crewe og Wahidin, 2008, s. 2).

I artikkelen ”An inconvenient criminological truth” skriver Joe Sim at fengselssosiologien, eller fengselsdiskursen, er preget av et ovenfra-perspektiv. Han kritiserer fengselsforskningen for blant annet å være ovenfra-og-ned-forskning, ved at det er makthaverne, dvs. fengselsbetjentene og lederne, som har definisjonsmakten. Sim argumenterer for at makthavernes perspektiver må behandles med samme skepsis som makthaverne mener innsattes perspektiver må behandles med (Sim, 2008). Med tanke på den andelen forskningen det finnes om innsatte og fra et innsatt-perspektiv, særlig sett i forhold til andelen forskning om fengselsbetjenter (selv om sistnevnte kan sies å være økende) kan det diskuteres om Sim har rett i at innsatte og innsattes perspektiver er oversett. Forskningen vil imidlertid nødvendigvis være ”ovenfra” fordi forskere og innsatte ikke i særlig grad tilhører samme sosiale lag. Utgangspunktet synes imidlertid oftest å være innsatte og deres ståsted, fremfor betjentperspektiver.

Det kan altså være knyttet utfordringer til det å forske på fengselsbetjenter. Jeg har intervjuet betjenter om deres opplevelser, synspunkter og erfaringer, fordi jeg var interessert i å finne ut mer om menneskene som jobber innenfor murene, i tillegg hadde jeg lyst til å bidra til å belyse en forholdsvis skjult yrkesgruppe. Gitt at fengsler er en etablert institusjon i vårt samfunn er kunnskap om de som jobber der viktig. Selv om interessen for fengselsbetjenter, i hvert fall internasjonalt, kan sies å være økende er det i en norsk kontekst skrevet lite om dem. Det har derfor vært givende å få muligheten til å fordype seg i nettopp dette emnet. Gjennom intervjuene føler jeg har lært veldig mye, både på det faglige og det personlige

plan. Jeg har møtt mennesker som mer enn villig fortalte om gleder og utfordringer ved sitt yrke. Tolkningene av det som ble sagt under intervjuene er imidlertid mine, det er dermed slik at betjentene og aspirantene ikke nødvendigvis vil kjenne seg igjen i eller være enige i mine fortolkninger av deres fortellinger. Dette er også et av trekkene ved kvalitative studier.

3.2. Søknadsprosessen

I januar 2011 sendte jeg inn søknad til Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD) om å få gjennomføre studien⁹. Før godkjenningen fra NSD forelå ba de meg presisere nærmere hvilke tanker jeg gjorde meg i forhold til de innsatte som tredjepart. Punkt nummer elleve i de Forskningsetiske retningslinjene utarbeidet av NESH (De nasjonale forskningsetiske komiteer) omhandler hensynet til tredjepart, her de innsatte. I retningslinjene står det blant annet at ”Forskeren bør være oppmerksom på mulige utilsiktede virkninger av forskningen, for eksempel at andre medlemmer av en gruppe føler seg urimelig eksponert” (NESH, 2006, s.16). Fengselsbetjentenes jobb handler om de innsatte. Deres opplevelser og erfaringer fra arbeidshverdagen handler derfor i stor grad om de innsatte, men fengselsbetjentene er underlagt taushetsplikt. Jeg har heller ikke spurt direkte om innsatte og hvem de er osv., men for eksempel spurt om hvordan betjentene forholder seg til de innsatte, som går på det mer generelle. De eneste gangene innsatte har vært nevnt ved navn har vært i forbindelse med at vi har pratet om såkalte ”kjendisinnsatte”, hva disse har vært ute i mediene og uttalt seg om osv. Etter presisering av anonymisering av eventuell tredjepart forelå tillatelse fra NSD 2. februar 2011.

Søknad til Kriminalomsorgen region øst om å få intervju to-tre betjenter fra henholdsvis Bredtveit fengsel og forvaringsanstalt og Halden fengsel ble sendt 23. februar 2011. Etter en del frem og tilbake avslo imidlertid Bredtveit søknaden, men min kontaktperson i Kriminalomsorgen kastet seg rundt og tok kontakt med Fengselsdirektøren i Ravneberget fengsel, som mer eller mindre umiddelbart sa ja til at jeg kunne komme. Tillatelsene til å foreta intervjuer med betjenter fra Halden og Ravneberget ble utstedt 4. juli 2011.

⁹ Se vedlegg for søknad og tillatelse.

3.3. Utvalget og datamaterialet

Mitt datamateriale består av 14 intervjuer. Intervjuene ble gjennomført i perioden fra september - november 2011. Jeg har altså intervjuet 14 personer, hvorav åtte betjenter og seks aspiranter. Jeg har intervjuet betjenter fra to fengsler, Halden og Ravneberget, mens aspirantene alle var elever ved Kriminalomsorgens utdanningssenter (KRUS), eller Fengselsskolen¹⁰. Åtte av de intervjuede er kvinner, seks er menn. Av St.meld. nr .37 fremgår det imidlertid at det er en hovedvekt av menn innen kriminalomsorgen og i fengslene, men at kjønnsfordelingen tilsynelatende ser ut til å være i endring. ”Siden 2006 er det nesten en like stor andel kvinner som menn som er tatt opp ved Fengselsskolen” (St.meld. nr. 37, 2007-2008, s. 206). Kriminalomsorgen har som personalpolitisk mål ”[...] at arbeidsstaben skal gjenspeile befolkningssammensetningen generelt, både når det gjelder kjønn og kulturelt mangfold”¹¹ og oppfordrer derfor spesielt kvinner og mennesker med minoritetsbakgrunn og/eller annen språkbakgrunn til å søke på stillinger. ”Fengselsskolen har de siste årene tatt opp gjennomsnittlig seks aspiranter per år med slik bakgrunn [minoritetsbakgrunn]” (St.meld. nr. 37, 2007-2008, 206¹²). Alle mine informanter hadde norsk som morsmål og ingen hadde minoritetsbakgrunn

Betjentene hadde gjennomført Fengselsskolen, mens aspirantene jeg snakket med var i ferd med å avslutte teoriåret, dvs. det andre året på Fengselsskolen, og var bare uker unna å ta fatt på pliktåret. Informantene hadde et aldersspenn fra 24 – 50 år. Seks av betjentene jobbet turnus, mens to jobbet fast dagvakter (men hadde jobbet turnus tidligere). Betjenten med lengst fartstid hadde jobbet 17 år innen Kriminalomsorgen, mens den ferskeste var i pliktåret. Fem av de intervjuede hadde jobbet som ekstrabetjenter før de søkte seg til skolen, mens ni hadde sitt første møte med fengselet gjennom praksisåret på skolen. 12 av de 14 hadde erfaring fra mer enn et fengsel¹³. Alle informantene hadde annen arbeidserfaring fra tidligere, av disse hadde 12 stykker erfaring fra heltidsarbeid mens to hadde erfaring fra deltidsjobbing/sommerjobb.

¹⁰Fengselsskolen ble grunnlagt i 1937. I 1987 skiftet Fengselsskolen navn til Kriminalomsorgens utdanningssenter, og siden 2001 har Kriminalomsorgens utdanningssenter KRUS vært den offisielle betegnelsen. (Ref. http://snl.no/Kriminalomsorgens_utdanningssenter [25.10.2012]).

¹¹ *Hva kreves for å bli fengselsbetjent?* URL: <http://krus.no/no/Fengselsskolen/Koblinger-/Hva-kreves-for-a-bli-fengselsbetjent/> [Lesedato 16.01.2012]

¹² I kullet som begynte på skolen i januar 2011 hadde 12 stykker flerkulturell bakgrunn. (Ref. <http://www.krus.no/no/Arsmelding-2011/Fengselsbetjentutdanningen/> [25.10.2012])

¹³ Eller elektronisk kontroll, overgangsbolig osv.

Opprinnelig var planen å intervju syv-ti personer, hvorav noen var aspiranter og noen betjenter. Jeg hadde i utgangspunktet en slags forestilling om at en del av betjentene skulle ha relativt lang fartstid i yrket, men jeg klarte ikke helt å konkretisere hva jeg egentlig mente med det, jeg var heller ikke tydelig på dette, og rekrutteringen av informanter førte til at flesteparten av betjentene var ganske unge. Etter samtaler med veileder valgte jeg derfor å utvide utvalget, ut ifra den antagelse at det allikevel ville være et skille mellom de ferdigutdannende og aspirantene, og at dette eventuelt ville komme bedre frem med en utvidelse av utvalget. Jeg var også i den heldige posisjonen at både fengslene og aspirantene på KRUS var positivt innstilt, og flere enn jeg opprinnelig hadde tenkt meldte seg frivillige til å delta. I begge fengslene og på KRUS møtte jeg velvilje og interesse for prosjektet, noe jeg opplevde som veldig positivt.

I september tok jeg kontakt med kontaktpersonen i Halden fengsel. Han delegerte rekrutteringsoppgaven videre til teamledere på fengselet som fant frem til fem ansatte som passet til utvalgskriteriene og som sa seg villige til å la seg intervju. Etter at intervjuene i Halden var gjennomført tok jeg i oktober kontakt med Ravneberget fengsel, der ble jeg satt i kontakt med en førstebetjent i fengselet, som hjalp meg å finne tre betjenter som ville la seg intervju.

I januar 2011 var vi i ”fengselsgruppa” sammen med vår veileder i et møte på KRUS. Her presenterte vi våre prosjekter for forskningsleder Berit Johnsen, og fikk hennes innspill. Johnsen uttrykte at hun kunne sette meg i kontakt med noen som kunne hjelpe meg å se på mulighetene for å kunne intervju aspiranter. I oktober tok jeg igjen kontakt med henne og hun satte meg videre i kontakt med en førstebetjent ved KRUS, som etter mail- og informasjonsutveksling forela prosjektet mitt på et fellesmøte for aspirantene. Aspirantene var midt oppi en prosjektinnlevering, men seks stykker meldte seg allikevel frivillige til å delta i prosjektet.

3.4. Intervjuene

Intervjuene ble foretatt i Halden fengsel, Ravneberget fengsel og i KRUS sine lokaler på Teisen i Oslo. Jeg skal ta for meg de strukturelle betingelsene for både Halden og Ravneberget i kapittel seks, her vil jeg imidlertid vise til førsteinntrykket jeg fikk av

fengslene, og forskjeller som var åpenbare gjennom et slikt førsteinntrykk, før jeg skal redegjøre for intervjuene.

Halden fengsel er omgitt av en massiv mur, som gir et enda mer massivt inntrykk jo nærmere man kommer. Jeg må innrømme at jeg var litt skjelven første gang jeg kom gående fra gjesteparkeringen og opp mot hovedinngangen. Etter å ha vært gjennom sikkerhetskontrollen hvor jeg la fra meg mobiltelefon osv. ble jeg sluset videre inn på en stor åpen plass. På andre siden av plassen, ved administrasjonsbygget, ble jeg tatt imot av Espen Rødsmoen, som er rådgiver for metode og innhold i anstalten. Etter intervjuene, som ble foretatt på Rødsmoens kontor, fikk jeg en omvisning inne på området, hvor jeg blant annet fikk se Y-bygget (aktivitetsbygget) med bibliotek, Servicetorg osv., et av avdelingsbyggene, med betjentenes pauserom osv. På et eget inngjerdet område ligger besøksbolig som innsatte med barn kan benytte, innenfor gjerdene er det også en liten lekeplass. Uteområdet var stort, med kuperte områder, fotballbane og asfaltert vei mellom bygningene. De ulike boenhetsbyggene ligger spredt på området. Både ute og inne var det rent og velstelt, men jeg var aldri i tvil om at dette var et fengsel, over alt hvor vi gikk møtte vi låste dører.

Å komme til Ravneberget var en stor kontrast til Halden. Her var det ingen høy murvegg (men området er inngjerdet). Det så nesten mer ut som et gårdstun enn det man tradisjonelt tenker på når man tenker på fengsel. Bortsett fra de låste portene i gjerdet traff jeg ikke på noen låste dører inne på området. Jeg ble tatt imot av en av informantene, og intervjuene ble foretatt i et møterom i underetasjen. Mens vi satt på møterommet gikk flere av de innsatte kvinnene forbi utenfor vinduet i røde kjeledresser, som er arbeidsantrekket i fengselet. Også en katt ruslet frem og tilbake ute på plassen. Det var masse "liv" i huset, spesielt i forbindelse med lunsjen som begynte omtrent i samme tidsrom som jeg ankom. Ravneberget har også et stort uteområde med en del skog, der kvinnene kan bevege seg fritt.

Jeg valgte å benytte delvis strukturerte intervjuer hvor jeg i forkant hadde utformet en intervjuguide med hovedtemaer og underspørsmål. Det at jeg hadde en intervjuguide betyr imidlertid ikke at den ble fulgt slavisk, rekkefølgen på temaer og spørsmål ble endret i forhold til samtalens gang. Intervjuguiden var allikevel en trygghet for meg som aldri hadde intervjuet før, og den gjorde det også mulig å få svar på de samme tingene fra informantene, noe som blant annet muliggjorde det å trekke på likheter og forskjeller i materialet. Jeg justerte likevel intervjuguiden underveis i intervjuprosessen, litt fordi noen spørsmål ikke

fungerte etter hensikten og fordi de samme spørsmålene ikke passet til alle jeg skulle snakke med i.o.m at informantene henholdsvis jobbet i to forskjellige type anstalter og var elever ved KRUS.

Intervjuene har en varighet på alt fra 17 min til 1 time og 10 min, mens flesteparten ligger på rundt 35-40 min. Intervjuene foregikk i arbeidstiden til fengselsbetjentene, i fengslene, og i skoletiden til aspirantene, i skolens administrasjonsbygg. Jeg forsøkte å være så fleksibel som mulig i forhold til når det passet for fengslene og skolen, også fordi intervjuene foregikk i arbeidstiden for betjentene og skoletiden for aspirantene. Jeg var også fleksibel i forhold til hvor mye tid jeg fikk til rådighet, men tiden var aldri noe problem. Før de første intervjuene ble det satt av 1 – 1 ½ time, mens det lengste intervjuet tok ca. 50 minutter. Ved de senere intervjuene ba jeg derfor om ca. 1 time, de fleste gangene holdt dette fint, et par av intervjuene gikk litt over, det var imidlertid ikke noe problem.

Alle intervjuene ble tatt opp med båndopptaker. I tillegg hadde jeg med notatblokk og penn, slik at jeg kunne skrive stikkordsmessige notater underveis, og som en reserveløsning i tilfelle tekniske problemer.

3.5. Forskerens rolle og innvirkning

En utfordring med kvalitative intervjuer er at intervjusituasjonen avhenger av forskerens evne til å skape en "[...] atmosfære som innbyr til fortrolighet" (Thagaard, 2003, s. 84). Denne fortroligheten, hevder Thagaard, er nokså ensidig ettersom intervjuer/forsker har som mål å innhente data, og intervjueren skal styre samtalen for å innhente informasjon om temaene intervjueren er interessert i, hun mener derfor at det er en asymmetrisk relasjon, fordi det hovedsakelig er informanten som viser åpenhet mens forskeren er mottaker av informasjon. Allikevel har både forskeren og informanten innflytelse på hvordan intervjuet forløper, da forskeren er avhengig av åpenhet fra informanten om dennes synspunkter og erfaringer (Thagaard, 2003). Jeg mener derfor at det kan være mer hensiktsmessig å tenke på relasjonen forsker – intervjuobjekt som en komplementær relasjon, man er avhengig av at fortroligheten går begge veier, fordi informasjonen man får ut av intervjuet avhenger av denne relasjonen. På den måten kan egen usikkerhet og manglende intervjutrening ha en negativ innvirkning på informantene. Dette kan være med å påvirke de svarene forskeren får

og betegnes som intervju-effekt (Johannesen, Tufte og Christoffersen, 2010, s. 143). For meg var intervjuingen en læringskurve, noe jeg ikke hadde erfaring med på forhånd og ikke var spesielt god på, men noe jeg føler jeg har lært mye av. Min uerfarenhet gjorde at jeg brukte en del tid på å bli komfortabel med situasjonen, og jeg fremsto nok tidvis som usikker, jeg opplevde i hvert fall selv at jeg var nervøs, og brukte ord som ”eh” og ”ehm” i overkant mye. Det å lytte til det som blir sagt samtidig som man tenker på neste tema/spørsmål var en utfordring til å begynne med, noe som selvfølgelig er en svakhet. Det å intervju var helt nytt for meg, jeg hadde øvd på spørsmålene og testet det litt ut med venner, men det blir ikke det samme som når man faktisk sitter der med en informant. Jeg kjente også veldig på nervøsiteten før de første intervjuene, denne nervøsiteten ble heldigvis noe mindre lenger ut i prosessen. Under de første tre-fire intervjuene fant jeg det vanskelig å ta notater, jeg hadde mer enn nok med å forsøke å fokusere på det som ble sagt og å løsrive meg fra intervjuguiden. Thagaard beskriver hvordan man, ved å være for opptatt av neste spørsmål, retter oppmerksomheten mot seg selv, og ikke mot informantene og deres svar (2003, s. 86). Jeg benyttet imidlertid pausene mellom intervjuene til å ta notater og skrive ned, stikkordsmessig, umiddelbare betraktninger og tanker om hvordan intervjuet forløp og hovedpunktene av det som ble sagt osv. Det at jeg til å begynne med ikke klarte å følge så godt med på hva som ble sagt gjorde at det å høre på opptakene i etterkant, og transkriberingen av de første intervjuene, ble som en slags åpenbaring. Ved gjennomlytting, og senere gjennomlesning, var det en rekke anledninger hvor jeg skulle ønske at jeg hadde vært bedre til å følge opp med oppfølgingsspørsmål, spurt mer inngående om temaer o.l.

Et viktig prinsipp innen forskningen er prinsippet om informert og fritt samtykke. Alle deltakerne må gi sitt informerte og frie samtykke før forskningsprosjektet kan settes i gang, dette i henhold til De forskningsetiske retningslinjene (punkt nr. ni). For å ivareta dette utformet jeg i forkant av intervjuene et informasjonsskriv, (som også er et krav ved søknader til Kriminalomsorgen), som ble forevist informantene¹⁴. Her opplyste jeg blant annet om bakgrunnen for studien og i korte trekk hva jeg var interessert i å finne ut mer om, samt informantenes uforbeholdne rett til å både takke nei til å delta og retten til å trekke seg når

¹⁴ For informasjonsskrivet, se vedlegg.

Jeg samlet ikke inn informasjon som gjør informantene direkte identifiserbare som f.eks. navn, personnummer osv., men på samtykkeerklæringen har informantenes gitt sin underskrift. Selv om signaturer ikke alltid ”leselige” eller i det hele tatt ment å være det, oppbevares allikevel ikke samtykkeerklæringene i tilknytning til opptakene av intervjuene, og det finnes ikke noen liste over hvilket intervju som svarer til hvilken underskrift.

som helst underveis¹⁵. Før de første to intervjuene var jeg veldig nervøs, noe som gjorde at jeg ikke på en ordentlig måte presenterte prosjektet, etter håndhilsning gikk jeg nærmest umiddelbart over på det formelle med underskrift på samtykkeerklæring og videre til intervjuguiden. Betjentene skal på forhånd ha fått informasjonsskrivet jeg hadde utarbeidet slik at de visste hva det dreide seg om, men det var allikevel min oppgave som forsker å forsikre meg om at de hadde fått skrivet og å presentere prosjektet i korte trekk, også for å forsøke å skape en tillitsvekkende situasjon. I tillegg er legitimering og situasjonen/rammen for intervjuet blant forholdene som kan påvirke intervjuet. Legitimering går på hvordan forskeren legitimerer prosjektet ovenfor informanten (Johannesen, Tufte og Christoffersen, 2010). Informantene har valgt å stille opp til intervju, det går derfor en grense for hvor pågående intervjueren kan være, i den forstand har legitimeringen av prosjektet i den innledende fasen av intervjuet mye å si for intervjuets informasjonsverdi (Johannesen, Tufte og Christoffersen, 2010, s. 142). Før de andre intervjuene passet jeg derfor på å dele ut en kopi av informasjonsskrivet og gi dem mulighet til å titte på det igjen, for å forsikre meg om at de hadde sett det og for å legitimere prosjektet. Jeg sa også litt om bakgrunnen for hvorfor jeg ville vite mer om deres erfaringer fra utdanning og yrkeshverdag.

På tross av min uerfarenhet opplevde jeg allikevel at jeg fikk en god tone med så godt som alle jeg snakket med, at de var åpne og imøtekommende og snakket ganske fritt om fengselshverdagens utfordringer og gleder. Hovedsaklig føler at intervjuene har gått bra, kanskje t.o.m. bedre enn forventet, fordi jeg i utgangspunktet gruet meg veldig og var usikker på hvordan det kom til å gå, det å skulle intervju noen lå langt utenfor min komfortsone. Men de fleste av betjentene og aspirantene var positivt innstilt og flere ga uttrykk for, direkte til meg, at dette prosjektet var noe de synes var spennende og noe de hadde lyst til å være med på. Jeg har også fått tilbakemelding fra en av kontaktpersonen på at dette var noe de synes var bra.

Hvordan intervjueren oppfattes av informantene kan ha mye å si for hvordan relasjonen mellom intervjuer og intervjuet blir. For eksempel kan egenskaper som alder, kjønn, etnisitet, klær og oppførsel bidra til å skape avstand eller nærhet mellom forsker og

¹⁵ Fritt samtykke vil også si at samtykket er gitt uten at vedkommende blir underlagt ytre press, eller at individets personlige handlefrihet er begrenset. Avgjørelsen om å delta skal i tillegg tas på bakgrunn av forståelig informasjon (NESH, 2006, s. 13).

informant. Johansen mfl. anbefaler å kle seg så likt informantene som mulig (2010), men informantene mine, som henholdsvis var på jobb og skole, var uniformert, mens jeg gikk i vanlige klær.

Jeg var på det tidspunktet en 24 år (nå 25) gammel kvinnelig kriminologistudent fra Oslo. Ut over daglige t-baneturer forbi Bredtveit fengsel og forvaringssanstalt og et besøk i Oslo fengsel i forbindelse med faget Fengsler, fanger, samfunn våren 2008 har jeg ingen erfaring med fengsler. Min kunnskap om fengsler kommer hovedsakelig fra fagbøker og medieoppslag, fengselsbetjentene sitter på den måten med en helt annen kunnskap om fengselshverdagen enn det jeg gjør, de har førstehåndserfaring og jeg en nysgjerrig student. Min posisjon som utenforstående gjorde at det var jeg som hadde noe å lære av informantene, det er de som sitter med informasjon om hvordan det er å jobbe inne i anstaltene. Men samtidig som jeg en utenforstående er jeg er også kriminologistudent. Man kan kanskje si at kriminologer tradisjonelt har stilt seg kritiske til fengselet som institusjon, dets formål og eksistens. På KRUS har de imidlertid en egen forskningsavdeling der mange av de ansatte er nettopp kriminologer, og KRUS og Institutt for kriminologi og rettsosjologi (IKRS) har et løpende samarbeid. Jeg opplevde ikke at det at jeg er kriminologistudent var noe hinder i intervjusituasjonen, de fleste hadde også kjennskap til kriminologien, som fagfelt, gjennom utdanningen. Mitt utgangspunkt var også at fengselsbetjentyrket er et skjult yrke, og jeg ønsket derfor å finne ut mer om dem og deres yrkesutøvelse, og hvordan de opplever dette. På den måten kan man kanskje si at jeg allerede hadde posisjonert meg som en som var mer nysgjerrig enn kritisk.. Som nevnt tidligere valgte jeg også å benytte meg av kriminalomsorgens offisielle begreper, betjent og innsatt, fremfor vokter og fange, noe som også kan ha spilt positivt inn. Jeg opplevde heller ikke at informantene var redde for å motsi meg hvis jeg misforstod, noe som kan være en indikator på at de følte seg trygge på situasjonen og ikke følte seg underlegne (Thagaard 2003).

I det store og det hele føler jeg at jeg hadde god kjemi med de fleste informantene, men det var kanskje spesielt et intervju hvor jeg følte at jeg ikke helt klarte å skape den fortrolige atmosfæren Thagaard beskriver. Antageligvis var vi usikre begge to, noe som gjorde samtalen ble vanskeligere enn den hadde trengt å være. Tidvis opplevde jeg det som at informanten lo av spørsmålene mine, noe som gjorde meg mer usikker. Det at jeg ble enda mer usikker var uheldig i en intervjusituasjon, hvor det var mitt ansvar å få informanten til å

føle seg trygg og fortrolig med meg. Jeg fikk underveis et visst inntrykk av at akkurat denne informanten kanskje *egentlig* ikke hadde så veldig lyst til å delta. Kanskje var jeg for nærtagende? Kanskje var informanten usikker i situasjonen og latteren en forsvarsmekanisme? Eller kanskje informanten rett og slett syntes at jeg stilte dumme spørsmål med selvsagte svar? Uansett hva grunnen var gjorde min beskjedne erfaring med å intervjuer at jeg ikke klarte å avvæpne situasjonen og skape den fortrolige atmosfæren som krevdes. Men selv om intervjuet ikke gikk smertefritt for seg var det allikevel nyttig, rent læringsmessig.

3.6. Analyse av data

3.6.1 Transkribering

Fordi jeg ikke hadde søkt NSD om å overføre filene til datamaskin ble transkriberingen foretatt ved at jeg spilte av opptakene med båndopptakeren satt på lavere hastighet og skrev ned det som ble sagt. Selv om opptakene ble spilt av i lav hastighet ble det allikevel mye spoling frem og tilbake, for å få med alt. Intervjueguiden var delt opp i kategoriene bakgrunn/bakgrunn for utdanningsvalg, utdanning, fengselshverdag, de innsatte og kontaktbetjentordningen. Når materialet så var transkribert gikk jeg gjennom og delte det inn (med ulike farger) etter kategoriene: Bakgrunn, reaksjoner/tilbakemeldinger, utdanning, innsatte/synet på innsatte, kontaktbetjentordningen og fengselshverdagen, der sistnevnte igjen ble delt inn i kategoriene arbeidsmiljø, og sikkerhet/trygghet. Noen av disse kategoriene delte jeg igjen inn etter spesifikke spørsmål, for å gjøre det mer oversiktlig.

Noen steder har jeg også redigert litt for bedre å få frem meningsinnholdet i det som ble sagt. Jeg har fjernet mine egne ”fyllord”, som ”mmm”, ”ja” og ”nei”, der de dukket opp midt i den andre partens setninger, og slik sett ikke hadde noen egentlig funksjon og ble forstyrrende i materialet. Når det står en rekke prikker etter hverandre i utdragene (”....”) indikerer dette at den intervjuede enten stoppet opp, nølte eller tok seg tid til å omformulere setningen, mens (pause) er en lengre tenkepause. ”[...]” indikerer at jeg har utelatt deler av svaret, f.eks. fordi det var gjentakende, ikke var relevant i forhold til det jeg viser til, eller fordi hele utdraget ville blitt for langt, og at jeg dermed har kuttet det noe ned. ”(ler)” indikerer latter.

I størst mulig utstrekning har jeg imidlertid forsøkt å la det språklige i intervjuutdragene stå som det er, jeg har imidlertid (etter beste evne) forsøkt å tone ned ulike dialekter i utdragene, i anonymiseringsøyemed. I henhold til anonymisering har også de intervjuede fått fiktive navn, dette vil også kunne lette leseropplevelsen. Ved bruk av fiktive navn kan man ubevisst tillegge personene egenskaper, fordi navn ofte kan gi sterke assosiasjoner. De som skal lese oppgaven kan også ende opp med å ubevisst tillegge informantene egenskaper på bakgrunn av navnene de tildeles i oppgaven. Jeg brukte SSBs oversikt over henholdsvis de 100 mest brukte kvinnenavnene og mannsnavnene¹⁶ for å navngi informantene. Jeg benyttet en nummargenerator til å generere totalt 14 tilfeldige nummer mellom én og 100. De åtte første tallene brukte jeg til å finne navn til de kvinnelige informantene ved å koble de tilfeldig genererte numrene med den nummererte navnelisten over kvinnenavn. Så brukte jeg de neste seks numrene til å finne mannsnavn ved hjelp av den tilsvarende oversikten over mest brukte mannsnavn. I noen tilfeller har det blitt aktuelt å gå bort fra de tildelte navnene, for å ytterligere beskytte informantenes anonymitet og heller skrive ”en av de intervjuede/informantene”, ”en av aspirantene” eller ”en av betjentene”.

3.6.2 Å tolke intervjudata

Hvordan kan man forstå intervjudataene og hva kan slike data kan si noe om? Katrine Fangen skriver at, noe forenklet kan man si, at mens observasjoner åpner for handlingsdata, åpner intervjuer for diskursive data (2010). Derfor argumenterer hun for at intervjudata ikke bør behandles som handlingsdata, men heller som folks selvrepresentasjon. Derfor kan man ikke ta for gitt, skriver hun, at det folk sier de gjør og det de faktisk gjør er det samme.

”Snarere kan du se det de sier de gjør, som en historie som gjenspeiler hvordan de ønsker å fremstille seg selv” (Fangen, 2010, s. 172). Hun argumenterer derfor for at man gjennom å kombinere intervjudata og observasjon kan få et riktigere bilde av hva de faktisk gjør.

Thagaard posisjonerer seg i en mellomposisjon mellom et positivistisk og et konstruktivistisk syn på hva intervjudata egentlig sier noe om. Intervjuedataene sees som beskrivelser av hendelser i informantens liv og på den måten representerer intervjusituasjonen den ”ytre” verden. Samtidig oppfattes intervjudataene som en gjenspeiling av informantens forståelse av egne erfaringer og informantens oppfattelse av forskeren (Thagaard, 2003). Intervjuene er en konstruert situasjon og jeg var/er en

¹⁶ <http://www.ssb.no/navn/>

utenforstående, derfor har jeg heller ikke den samme forståelsen og innsikt som de jeg intervjuet. Allikevel hadde jeg satt meg inn i noen relevante problemstillinger knyttet til fengselsarbeid og var nysgjerrig på å høre om deres erfaringer og oppfatninger, helt utenforstående var jeg derfor ikke. I arbeidet med intervjudata kan man analysere teksten bokstavelig, fortolkende eller refleksivt, eller med ulike kombinasjoner over disse (Johannesen, Tufte og Christoffersen, 2010). Det er hovedsakelig en fortolkende metode jeg har benyttet, men jeg har også gjort meg noen refleksive betraktninger. Denne måten å analysere på har betydning for min forståelse av intervjumaterialet. Ved fortolkende lesning viser forskeren til sin egen forståelse av hva dataene representerer og betyr, eller hva man kan slutte fra disse dataene. ”Når forskeren leser noe tolkende, bruker han teksten som en døråpner inn til menneskers erfaringer” (Johannesen, Tufte og Christoffersen, 2010, s. 168). Slik blir det å lese teksten fortolkende et forsøk på å forstå hvordan informanten forstår og tolker de temaene vi har snakket om. Heller enn å lese teksten bokstavelig var jeg interessert i å finne ut hva som ligger bak. Samtidig er det også vanlig at forskeren reflekterer rundt egne fortolkninger, slik forsøker man å forstå både den intervjuedes fortolkning og sin egen fortolkning av samme fenomen. En slik refleksivitet fordrer at man må være oppmerksom på egen innvirkning, man plasserer seg i forhold til datamaterialet ved å utforske sine egen rolle og sine egne perspektiver, og slik ligger det implisitt at relasjonen mellom forsker og informant er avgjørende. En slik refleksivitet krever feltnotater som viser hvordan egne reaksjoner på det sagte, om man utviser empati, sympati e.l. (Johannesen, Tufte og Christoffersen, 2010). Jeg har ikke noen feltdagbok over mitt eget kroppsspråk som jeg kan benytte for å analysere de intervjuedes reaksjoner på meg, slik blir det begrenset hvor mye jeg kan få ut av en slik refleksiv lese måte. Gjennom lydopptakene har jeg imidlertid bitt meg merke i at jeg ofte posisjonerer meg på ”deres side”, ved å være nysgjerrig, forståelsesfull og tidvis forsøke meg på fortolkninger.

3.7. Begrensninger

3.7.1 Intervjusted

Stedet intervjuet foregår knyttes til situasjonen/rammen for intervjuet. I flere metodebøker oppfordres man til å tenke over hvor det er hensiktsmessig å foreta intervjuene, Johansen mfl. understreker blant annet viktigheten av å tenke over hva stedet vil ha å si for intervjusituasjonen, for eksempel:

Dersom intervjuet foregår på forskerens kontor, kan det få informanten til å føle seg underlegen og kanskje assosiere det med en eksamenssituasjon. Dersom intervjuet foregår på informantens arbeidsplass, er det fare for at det avbrytes av mennesker eller telefoner, eller at noen overhører det (Johannesen, Tufte og Christoffersen, 2010, s. 142).

Intervjuene i Halden ble foretatt på Rødsmoens kontor i administrasjonsbygget, intervjuene i Ravneberget på et møterom i fengselet og intervjuene på KRUS på et møterom i skolens administrasjonsbygg. Det at intervjuene i Halden foregikk på et kontor i administrasjonsbygget kan ha medført at informantene følte seg underlegne, i tillegg var de uniformert mens jeg var i "sivilt". Igjen representerte jeg en utenforstående, og de var fullt klar over at dette ikke var mitt kontor. Antageligvis var det også et av de mest egnede stedene for å få sitte i fred, med lukket dør var det stille og rolig, og man kunne snakke uforstyrret. Og det var veldig generøst av Rødsmoen å stille kontoret sitt til disposisjon. Det at det var i arbeidstiden og inne i anstaltene nødvendiggjorde imidlertid at betjentene hadde med seg radiohåndsett, noe som tidvis medførte små avbrudd, noen ganger midt i en setning, så helt uforstyrret var det ikke. Det var en nødvendighet at de var tilkoblet og ikke noe jeg kunne be dem skru av, slik det foreslås å be informantene skru av for eksempel mobiltelefoner (Johannesen, Tufte og Christoffersen, 2010, s. 143). Det ligger i jobbens natur at de må kunne nåes dersom det skjer noe på avdelingen. Ved avbrudd ble som regel det aktuelle spørsmålet stilt på nytt og betjentene fikk tid til å "komme inn i det" igjen.

3.7.2 Rekrutteringen/Utvalget og generalisering

Det var kontaktpersonene i de to fengslene og på KRUS som foretok rekrutteringen for meg, jeg har altså ikke foretatt rekrutteringen selv, noe som kan være problematisk. Å foreta rekrutteringen selv ville imidlertid vært ganske vanskelig, for ikke å si umulig, da jeg ikke har tilgang på fengselsbetjener og fengslene er lukkede institusjoner. Jeg utarbeidet et informasjonsskriv og hadde dialog med kontaktpersonene i forhold til utvelgelseskriterier, noe Johannesen m.fl. understreker viktigheten av i tilfeller der forskeren ikke selv rekrutterer. Dette for at strategien som forskeren har bestemt skal ivaretas (2010, s. 115). Intervjutidspunkter var også noe som ble avtalt med kontaktperson, og som kontaktpersonene avtalte med informantene.

Hvem var det så som ble plukket ut og sa seg villige til å delta? Og kan det f.eks. kanskje tenkes at informantene svarte det de trodde jeg ville høre, eller ga standardiserte, eller tillærte, svar? Hvor fortrolige og frie til å fortelle om sine opplevelser følte de at de var? Noe av mitt utgangspunkt var å finne ut mer om bakgrunnen for valg av yrket, om det for eksempel var idealistiske motiver som lå bak og å finne ut om det er noen forskjell mellom aspiranter og ferdigutdannede betjenter. Det kan selvfølgelig tenkes at de som hadde lyst til å delta er spesielt idealistiske. Dette kan igjen knyttes opp mot generalisering i kvalitative metoder.

Jeg skrev tidligere at intervjuguiden bidro til å muliggjøre å få svar på de samme spørsmålene i intervjuene, noe som igjen gjør det mulig å trekke på likheter og forskjeller i materialet. Dette må ikke forstås dithen at jeg hevder å ha et representativt utvalg og i så måte sitter med svarene på hvordan alle fengselsbetjenter tenker og opplever de situasjonene de møter. Harriet Holter fremhever utvalgets betydning innen kvalitativ forskning og viser til hvordan det ofte benyttes strategiske utvalg "[...] dvs. et bredt, men ikke nødvendigvis stort, utvalg av respondenter eller informanter" (Holter, 1996, s. 13). Utvalget i kvalitative studier skal sikre at forskjellige situasjoner, respondenter, prosesser og sammenhenger er med. I den forstand er det typen begivenheter og ikke hyppigheten av begivenhetene forskeren leter etter, skriver Holter (1996, s. 13). Med bakgrunn i utvalgets størrelse kan man konkludere med at utvalget ikke er statistisk representativt på samme måte som en stor kvantitativ undersøkelse ville kunne vært. Ut ifra en slik tankegang er det er i utgangspunktet betjentene og aspirantene jeg har snakket med og deres opplevelser jeg kan si noe om, noe som fremheves som et problem ved kvalitative studier. Men også i (små) kvalitative studier er det mulig å generalisere fra et utvalg til en populasjon. Mario Luis Small kritiserer den stadige nedvurderingen av kvalitative studier til fordel for representative og generaliserbare kvantitative studier (2009). Han hevder denne higen etter statistisk generaliserbarhet fører til at studier gir seg ut for å være kvantitative, og dermed generaliserbare, mens de i virkeligheten kun etteraper kvantitative studier. Han foreslår så tre alternativer, å ignorere problemet, å forklare det bort, eller å finne andre måter å tenke om og utforme forskningsdesign på. I artikkelen argumenterer han for det siste alternativet. Small konkluderer, metaforisk, med at i studier med små utvalg bør man heller enn å forsøke å bygge fly, bygge stødigere fartøy. Selv om han viser til konkrete måter å styrke kvalitative studier på argumenterer han avslutningsvis for at

Regardless of the method, ethnographers facing today's cross-methods discourse and critiques should pursue alternative epistemological assumptions better suited to their unique questions, rather than retreat toward models designed for statistical descriptive research. After all, to push the metaphor to its limits, even the best built airplane will never do well at sea, and I do not see any pilots losing sleep over it (Small, 2009, s. 28).

Ved å benytte logikk, fremfor statistisk innblanding, fokusere på case-basert logikk fremfor sample-basert¹⁷ og metningsgrad fremfor representativitet, skriver Small, får man også en logisk fornuftig hypotese og mer åpenhet i forhold til empiriske utsagn (2009, s. 28). Og dermed bygger man en båt som kan seile (fremfor å forsøke å få en båt til å fly). Small argumenterer også for at båtene kan være like effektive som transportmiddel og i noen tilfeller også mer effektive, jeg tolker dette dithen at budskapet hans er å nettopp velge den metoden som passer best til ens egen studie, og at små kvalitative studier også har sin plass innen samfunnsvitenskapen.

Det er fengselet som institusjon og de intervjuedes erfaringer innad i denne institusjonen, samt erfaringer gjennom utdanningen, som danner rammene for deres forståelsesmåter og opplevelser, og dermed for mine data. Jeg hadde ikke kunnet få tak i den samme type data gjennom en større kvantitativ studie. Riktignok har jeg kun intervjuet betjenter fra to fengsler, som begge ligger i Østfold. Kanskje kan jeg bare si noe om betjenter i Østfold, samt aspiranter? Et stort flertall av de intervjuede (12 av 14) hadde erfaring fra flere fengsler, overgangsbolig, eller elektronisk kontroll osv. De intervjuede har derfor bred og differensiert erfaring. Selv de som er relativt ferske har som regel erfaring fra flere steder, fordi man gjennom utdanningen har et års praksis og senere sommertjeneste¹⁸. Samtidig har alle gjennomført den teoretiske undervisningen ved KRUS i Oslo, de har samme utdanningsbakgrunn, og det kan tenkes at det kommer til uttrykk gjennom en enhetlig yrkesutøvelse. Men, som jeg skal argumentere for senere i oppgaven, opplever betjentene og aspirantene at utdanningen ikke alltid er i overenstemmelse med lokale forhold i fengslene, og at måten å arbeide på "sitter i veggene" ved mange av anstaltene.

I en studie med "bare" 14 informanter vil man ikke kunne gi noe definitivt svar på hvordan det "er" for alle betjenter og aspiranter, men det vil man ikke kunne uansett hvor stort

¹⁷ Case – et/få tilfeller, Sample – utvalg.

¹⁸ Ved alle fordelinger gis det mulighet til å sette opp en liste over ønsket tjenestested i prioritert rekkefølge, men man er ikke garantert plass ved førstevalget. Ved fordelingene kan det også tas sosiale hensyn. Se forøvrig: <http://www.krus.no/no/Fengselsskolen/Kobliger-/Ofte-spurte-sporsmal/#tjenestested> [25.10.2012]

utvalget er, blant annet fordi arbeidsstokken hele tiden er i utskiftning. Selv om utvalget ikke er statistisk representativt vil mine konkrete data kanskje kunne bidra til å peke utover (uten at jeg her forsøker å få en båt til å fly) og si noe om fengselsbetjenter og aspiranter mer generelt. Jeg har mye og utfyllende data om disse 14, ved å knytte dette opp mot etablerte teorier og foregående forskning kan dette bidra til å si noe om flere enn de intervjuede, og f.eks. vise til tendenser, brudd med tendenser e.l. I forhold til å belyse en skjult yrkesgruppe kan det også argumenteres for at denne typen forskning er viktig i seg selv, fordi man ”bygger et mer solid fartøy” (Small, 2009).

4. Fengselet og samfunnet: Synet på fengselsbetjenter

Hva slags posisjon har fengselet i samfunnet, og hva har dette å si for fengselsbetjentene og måten de blir møtt på av omverdenen? For å si noe om dette vil jeg først se på verdiene Kriminalomsorgens virksomhet hviler på, for så å beskrive begrunnelser for straff og endringene i det kriminalpolitiske og kriminalitetskontrollen. Deretter skal jeg ta for meg fengselsstraff spesielt og bruken av denne. Har fengselet og de innsattes status noe å si for hvordan betjente betraktes? Hva slags reaksjoner fikk fengselsbetjentene og aspirantene fra menneskene rundt seg da de fortalte at de skulle bli fengselsbetjenter? Hvordan føler de at de blir sett på og vurdert av samfunnet? Helt til sist i kapitlet vil jeg se nærmere på kritikken mot Halden fengsel, og hvordan dette oppleves av betjentene.

4.1. Straff og det kriminalpolitiske

I St.meld. nr. 37 *Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn* kan vi lese at:

Virksomheten i kriminalomsorgen bygger på fem pilarer: det som lovgiver har sagt er formålet med straffen, et humanistisk menneskesyn, prinsippet om rettsikkerhet og likebehandling, prinsippet om at en har gjort opp for seg når straffen er sonet, og normalitetsprinsippet. Både i utforming av regelverk og i praktisk arbeid skal kriminalomsorgen tilstrebe at målene ikke bare eksisterer på papiret, men fullt ut preger straffegjennomføringen i praksis (2007-2008, s. 19).

Videre står det at en forutsetning for rettsstaten er at myndighetene har tillit i befolkningen og at denne tilliten må baseres på innsyn og kunnskap om myndighetsutøvelsen på fellesskapets vegne. Spesielt viktig er dette ved maktutøvelse. Denne tilliten har også som premiss at maktutøvelsen bygger på alminnelig kjente og aksepterte verdivalg, på denne måten påvirker rettsoppfatning og kriminalpolitikken gjensidig hverandre (St.meld. nr. 37, 2007-2008, s. 19).

Kriminalitet kan sies å bestå av tre elementer; en handling, en lovbestemmelse der handlingen defineres som et lovbrudd og en beslutning om at handlingen er i strid med

lovbestemmelsen gjort av noen som er autorisert til å ta slike beslutninger, dvs. håndhevelse (Hauge, 1996, s. 12). Straffereaksjoner er i dette perspektivet et svar på de på forhånd definerte uønskede handlingene. Det er i straffeteoriene vi finner begrunnelsene for straff, og begrunnelsene er velkjente: allmennprevensjon, individualprevensjon og uskadeliggjøring/samfunnsbeskyttelse (eller sosial ro/orden). Allmennprevensjon og individualprevensjon hører til de relative straffeteoriene, der straffen er et middel for å oppnå et mål. Den siste begrunnelsen tilhører de absolutte straffeteoriene, en gjengjeldelse for handlingen som er begått (Hauge, 1996, Fridhov, 2006, Ugelvik, 2010).

Det har skjedd en rekke endringer i forhold til synet på straff og det strafferettslige. Jeg vil her kort se på noen av de viktigste endringene, da dette vil belyse bakgrunnen og vise til konteksten for den kriminalpolitiske hverdagen fengselsbetjentene står i.

I innledningen til Foucaults *Overvåkning og straff* kan vi lese om torturen av ”kongemorderen” Damians i 1757 (1999, s. 9). Videre viser Foucault til disiplinen og dens fremvekst, som jeg var inne på i teorikapittelet. Det har således vært vanlig å snakke om en endring, fra kroppslige straffer - fysiske avstraffelser – med kroppens skade eller ødeleggelse som formål, til kroppslige straffer med endring av sjelen som formål. Altså at man gjennom fysisk arbeid skulle kue eller forandre sjelen, som for eksempel ved i ungdomsfengselet i Paris, der faste rutiner skulle reformere sjelen (Foucault 1999). Kroppen var altså først et mål for straffen før den så ble et middel til å oppnå et mål. For eksempel var det gamle Botsfengselet, som er bygget på den panoptiske Philadelphia-modellen, et sted for bønn og meditasjon, altså sjelelig disiplin. Men straffene er fortsatt i høyeste grad kroppslige, da det er kroppene som er innesperret (Foucault, 1980).

Frem til 1970-tallet rådet en behandlingsoptimisme. På 60- og 70-tallet blusset imidlertid en pessimisme opp, og ”Nothing works”-tankegangen vokste frem etter ”ubønnhørlig kritikk av rehabiliterings- og behandlingssideologien” (Hammerlin, 2008, s. 144). ”Nothing works”-tankegangen har så gradvis blitt erstattet/komplettert av ”What works?”-tankegangen, med en gryende rehabiliteringsoptimisme (Se f.eks. Andersson, 2004). Stortingsmelding nr. 37 kan forstås i en slik ”What works?”-kontekst. ”Med utgangspunkt i WW-prinsippene tenkes fengselsstraffen som en teknologi der tre mekanismer – systematisk påvirkningsarbeid, evaluering av arbeidet og utvikling av bedre former for påvirkningsarbeid – kobles sammen til en produktiv spiralbevegelse som fører til et fengsel

som virker stadig bedre og mer effektivt” (Ugelvik, 2010, s. 128). Den kriminelle skal gjennom fengselsoppholdet endres til en lovlydig borger, gjennom at den fengslede gjøres til objekt for endring. Gjennom en conduct of conduct (styring av atferd) søkes risikoindividet endret til det bedre. Bosworth argumenterer at det har foregått en endring fra den velferdsaktige rehabiliteringen til en ansvarliggjøring av individet (Bosworth 2007), mens Hannah-Moffat argumenterer for at det binære skillet velferdsstatlig kontroll/risikotankegang er overdrevet (2005). I St.meld.nr. 37 beskrives mange og varierte teknikker, teknikkene kan imidlertid deles i to hovedgrupper. Den første gruppen av teknikker er eksternt rettet, formålet med disse teknikkene er å endre den innsattes livssituasjon etter endt soning til det bedre. Den andre gruppen er rettet internt, den innsatte skal settes i stand til å styre/hanskes med seg selv (Ugelvik, 2010, s. 129). På denne måten lenkes risiko og behov sammen. Fordi individene er forskjellige må man kartlegge risikoen for ny kriminalitet samtidig som man må kartlegge behovene vedkommende har (dvs. behovene Kriminalomsorgen kan hjelpe til med¹⁹). Dette kan igjen forstås i et foucauldiansk perspektiv, skriver Ugelvik, gjennom en gjensidig konstituerende sammenkobling mellom en maktform og et apparat for utvinning av viten, som betegnes gjennom makt/viten-begrepet (2010).

4.1.1 Kriminalitetskontroll

Hvilken betydning har endringer i kriminalitetskontrollen, som presentert av Garland, for den norske fengselskonteksten? David Garland (2001) skriver om et paradigmeskifte innen kriminalitetskontrollen, som han mener fant sted på 70-tallet. Hans utgangspunkt er USA og Storbritannia. Det var som svar på indre utviklinger, som kritikken av korreksjonalisme, nedgangen i arbeid og velferd i tilstøtende felt, og, hovedsakelig, som svar på en ny kriminologisk problemstilling at endringen i kriminalitetskontrollen vokste frem. Det nye predikamentet knyttes til høye kriminalitetsrater og manifestasjonen av disse, samt begrensninger i kontrollapparatet (Garland, 2001, s. 107). Garland mener således at det har skjedd et skifte, fra det han kaller ”penal welfare” til de nye strategiene tilpasning, fornektning og ekspressive reaksjoner. I tilpasningsstrategiene vektlegges markedet, det er markedet som hovedsakelig skal styre, med så lite statlig innblanding som mulig, dette i tråd med den neoliberale tankegangen. I den neokonservative tankegangen på sin side, legges det

¹⁹ Hannah-Moffat betegner dette som ”the distinction between criminogenic and non-criminogenic needs”, der fengselet skal konsentrere seg om de kriminogene behovene (2005, s. 39)

større vekt på statlig styring, forsterkning av moral, orden og disiplin (Garland, 2001). Selv om disse nye strategiene tilhører to tilsynelatende sprikende tradisjoner har de sammen formet den nye paradigmet, skriver Garland²⁰.

Hovedsakelig gjelder disse endringene USA, og også England, og Garland henviser til andre som snakker mer spesifikt om f.eks. Norge. Imidlertid viser han til tendensene til at skiftningene i USA også sprer seg til de europeiske landene. Loic Waquant skriver i sin bok *Fattigdommens fængsler* at Europa står ved et veiskille. USA har gått fra velferdsstat til fengselsstat, og nå har denne tendensen spredt seg, spesielt til Frankrike, men også til resten av Europa. Det er derfor på tide for Europa å ta et valg, der valget står mellom internering av fattige og politiovervåkning, eller en omstrukturering av statens sosiale virksomhet kombinert med nye medborgerrettigheter, som kan gi nytt liv til den europeiske sosialstat. Dette valget, skriver Wacquant, er avgjørende for hvordan det europeiske samfunnet vil se ut i fremtiden (1999, s. 131-132).

Ugelvik skriver i sin doktoravhandling at det heller enn paradigmeskifter og brudd kan snakkes om hybride former (2010, s. 141). Heller ikke Foucault beskriver klare brudd, men heller skiftninger og tillegg til det allerede etablerte, for eksempel i forbindelse med triangelet jeg viste til tidligere. Ingrid Sahlin's videreføring av Foucaults forståelsesmåter, i begrepene grensekontroll og disiplin, har som premiss at Foucault så behandlingen av de spedalske og de pestrammede som forutgående for hverandre, den siste tok over der den først slapp. Foucaults ekskluderingssteori, skriver Sahlin, brukes nærmest bare som historisk bakgrunn, og som en kontrast til disiplineringsstrategien, og forstås dermed ikke som en selvstendig maktform i nyere tid. Sahlin's egen videreføring bygger imidlertid på en sameksistens mellom de to maktformene (Sahlin, 2001, s. 122-123). Denne tolkningen av Foucault strider imidlertid med den tolkningen som er lagt til grunn her. Espen Schaanning legger også den sameksisterende tolkningen til grunn i *Fortiden i våre hender. Foucault som vitenshåndtør*. Schaanning skriver blant annet "Disiplinen har ikke tatt fullstendig overhånd" (2000, s. 448) og "[...] disiplinformerne har "føyet seg til" de gamle maktformene" (2000, s. 449). Schaanning påpeker imidlertid også at bildet Foucault tegner i avsnittet om eksaminasjonen i *Overvåkning og straff* ikke er entydig, Foucault synes å vakle mellom

²⁰ Selv om tilpasning ansees for å ha vært mer karakteristisk for den første perioden etter paradigmeskifte, og Reagans "War on drugs" på midten av 80-tallet kan sees som et skiftepunkt over til økt fokus på fornektning og de ekspressive reaksjonene (Garland, 2001).

ulike modeller, "[...] [han] garderer seg ved hjelp av uttrykket "erstattes av eller i det minste tilføyes""(2000, s. 449). I avsnittet om panoptismen fremgår det derimot at metodene benyttet mot de spedalske og de pestrammede, to måter å utnytte rommet på, kobles sammen (Schaanning, 2000, s. 450). Spedalskhhet ble lagt til grunn for utelukkelse, mens pesten var bakgrunnen for metoder av disiplinær art. Spedalskhhet medførte en todeling, de spedalske ble utstengt, mens resten forble innenfor. Pesten, på sin side, påkalte mangfoldige og individualiserte inndelinger, og man ble grundig overvåket og kontrollert. Slik svarte behandlingen av de spedalske til drømmen om "et rent og purt samfunn", mens behandlingen av de pestrammede svarer til drømmen om "et disiplinert samfunn" (Foucault, 1999, s. 174).

4.1.2 Eksepsjonalisme?

John Pratt mener å finne en "Scandinavian exceptionalism"²¹ i måten å straffe og tenke om straff på. I sin todelte artikkel "Scandinavian exceptionalism in an era of penal excess" tar han for seg særtrekk han mener å finne i de skandinaviske landene. Fokuset i artikkelen er "det skandinaviske", dermed fokuserer Pratt på likhetene, heller enn forskjellene. Han mener å finne en 'penal exceptionalism' i Skandinavia, og at det gjør seg utslag i lave fengselsrater og humane fengselsforhold, sammenlignet med andre land (Pratt, 2008). Bakgrunnen for denne strafferettslige eksepsjonalismen mener Pratt finnes i en likhetskultur som eksisterte i disse landene, som så ble en innebygd del av samfunnet gjennom den universelle skandinaviske velferdsstaten (2008). De skandinaviske landene representerer det Pratt kaller "low-imprisonment societies". Sammenlignet med f.eks. USA der fengselsratene er 750 pr. 100 000 innbyggere, ligger Norge på 66 pr. 100 000 innbyggere (Pratt, 2008, s. 119)²². "Genreally speaking, in this region, it is recognized that going to prison is itself the punishment for crime; prison conditions can then approximate to life outside as far as possible, rather than being allowed to degrade and debase all within" (Pratt, 2008, s. 119).

Pratt argumenterer for at denne eksepsjonalismen har vokst ut av de egalitære kulturelle verdiene og sosiale strukturene som finnes i de skandinaviske landene, og at denne likhetskulturen ble institusjonalisert og integrert i samfunnet gjennom velferdsstaten. I så

²¹ Pratt tar for seg landene Norge, Sverige og Finland, der sistnevnte ikke tilhører Skandinavia.

²² Tall for 2011 er: 730 pr. 100 000 innbyggere i USA, 73 pr. 100 000 innbyggere i Norge. Kilde: International center for prison studies (ICPS), 2012.

måte skiller de skandinaviske landenes strafferettslige bestemmelser og fengselspolitikk seg fra det man ser i den angloamerikanske verden, skriver Pratt (2008, s.120), noe som ble spesielt tydelig i etterkrigstiden. Selv om det fortsatt i dag er åpenbare forskjeller ser man imidlertid tendenser til at det eksepsjonelle ved den skandinaviske modellen utfordres. Det er imidlertid ethoset om normalisering som kjennetegner den skandinaviske måten å styre fengsler på (Pratt, 2008, s. 120). Men selv om normalitetsprinsippet er forankret i norsk lov, og trekkes frem som viktig i St.meld. nr. 37, betyr det ikke at samfunnet utenfor murene nødvendigvis er enige i dette fokuset, eller har kunnskap om dette prinsippet.

Pratt skriver blant annet at betjentyrket er et relativt mer attraktiv karrierevalg enn i de skandinaviske landene enn i andre moderne samfunn. Han skriver:

Prison work seems a relatively more attractive career option than in most other modern societies. Thus, prison officers need not feel any shame over their working environment here. That Norwegian students often work as prison officers on a casual basis is indicative of the generally relaxed conditions to be found in most prisons and the socially acceptable nature of prison work (Pratt, 2008, s. 121).

Ut ifra et norsk perspektiv kan man kanskje gi ham i det minste delvis rett i dette. KRUS har om lag 150 plasser hvert år, og har den senere tid hatt ca. 2000 søkere pr. år (Pratt, 2008, s. 121²³). Og utdanningen i Norge er av en annen karakter enn i mange andre lan. I Sverige består for eksempel utdanningen av et 20 ukers kurs (Bruhn, Lindberg og Nylander, 2012, s. 217), danske "fængselsbetjente på prøve" har tre års skolegang, mens engelske betjenter gjennomgår et åtte uker langt kurs²⁴. Inntil nylig har blivende norske betjenter gått gjennom en toårig etatsutdanning, nå høyskoleutdanning. Pratt mener samtidig å finne at den sosiale avstanden mellom fengselet og samfunnet er lav, slik han mener de sosiale avstandene innad i fengslene også er (2008, s. 121).

²³ 2010: 2000 søkere (KRUS, Årsmelding 2010, s. 15). 2011: Over 1600 søkere (*1600 søkere til Fengselsskolen: 42% er kvinner og gjennomsnittsalderen er 27*, [online], Tilgjengelig fra: <<http://krus.no/no/Fengselsskolen/Nyheter-Fengselsskolen/Over-1600-har-sokt-fengselsskolen>> [02.09.2011])

²⁴ *Uddannelse*, [online], Tilgjengelig fra: <<http://rettestobning.dk/Uddannelse-1302.aspx>> [09.10.2012], *Becoming a prison officer: prison officer training*, [online], Tilgjengelig fra: <www.justice.gov.uk/jobs/prisons/on-offer/prison-officer/prisonofficertraining> [28.07.2012].

4.2. Bruk av fengsel og de innsatte

Hvor utbredt er bruken av fengsel i Norge og hvem sitter i de norske fengslene? Pr. 31.12.2011 var antallet fengselsplasser her til lands 3 838, ifølge Kriminalomsorgens årsstatistikk for 2011. Disse fengselsplassene er fordelt over hele landet, på sikkerhetsnivåene lav og høy²⁵. 191 plasser er forbeholdt kvinner, 3647 er forbeholdt menn (Kriminalomsorgens årsstatistikk 2010, s. 29). Av de 3647 plassene for menn er 1316 av plassene med lav sikkerhetsnivå, 2331 med høyt sikkerhetsnivå. For kvinnene er 103 av plassene med lavt sikkerhetsnivå, 88 med høyt sikkerhetsnivå. Den totale aktuelle kapasitet var på 3813, mens belegget totalt, altså gjennomsnittet for alle anstaltene, lå på 95%. Antall fengselsdøgn var 1 322 110²⁶ samme år. Som nevnt er fengselsratene i Norge mye lavere enn f.eks. USA. På International Center for Prison Studies (ICPS) sin oversikt over fengslede pr. 100 000 innbyggere ligger Norge på 173. plass med 73 fengslede pr. 100 000 innbyggere, til sammenligning ligger USA på første plass med 730²⁷.

I 1975 skrev Christie at de registrerte lovbrysterne er [...] menn. De er unge. De er skoletapere. De bor i byer. De er sosiale tapere.” (1975, s. 75), og således kan fengslene forstås som ”kontroll av de uønskede”. I sin hovedoppgave *Levekår og livssituasjon blant innsatte i norske fengsel* satte Torbjørn Skardhamar seg fore å finne ut om beskrivelser som Christies stemmer. Slike beskrivelser synes å være rådende innen kriminologien, skriver Skardhamar, samtidig som den norske empirien om dette var sparsommelig og studiene som var gjort var forholdsvis gamle ”[...] og/eller er kvalitative studier som ikke danner et tilstrekkelig godt grunnlag for å for å generalisere funnene til større grupper av fangebefolkningen” (Skardhamar, 2002, s. 7). For eksempel omtaler Christie en bredere gruppe enn innsatte, og dataene er gamle, skriver Skardhamar (2002, s. 116). Skardhamars studie omfatter innsatte i norske fengsler over 18 år, som er oppvokst i Norge, hovedsaklig sitter de heller ikke på veldig lange dommer. Avslutningsvis presenterer han følgende oppsummerende liste om fangebefolkningen.

²⁵ I Norge har vi kun to sikkerhetsnivåer, høyt og lavt sikkerhetsnivå, i tillegg har vi en rekke variasjoner over disse, for eksempel ”særlig høy sikkerhet”, som er det strengeste regimet for varetekts- og domssoning. Det er dette Anders Behring Breivik, mannen bak terrorangrepene mot regjeringskvartalet og Utøya den 22. Juli 2011, sitter på.

²⁶ I fengsel. Totalt lå antall fengselsdøgn i og utenfor fengsel i 2011 på 1 382 775.

²⁷ Danmark ligger på 170. plass med 74 fengslede pr. 100 000 innbyggere, Sverige på 177. plass med 70 fengslede pr. 100 000 innbyggere. Kilde: *Entire world: Prison Population Rates per 100,000 of the national population* [online], Tilgjengelig fra: <http://www.prisonstudies.org/info/worldbrief/wpb_stats.php?area=all&category=wb_poprate> [08.10.2012].

- De er menn
- De er voksne
- De har vært utsatt for store problemer under oppvekst
- De har lite skolegang
- De har liten eller ustabil tilknytning til arbeidsmarkedet
- De er ensomme og enslige
- De er syke
- De har psykiske lidelser eller plager
- De er fattige
- De er stoffmisbrukere
- De har stor gjeld i forhold til inntekt

(Skardhamar, 2002, s. 117).

En langt større del av fangebefolkningen har disse kjennetegnene enn normalbefolkningen, således bekrefter Skardhamars funn langt på vei tidligere funn. Selvfølgelig er det også forskjeller innad i fangegruppa, som Skardhamar påpeker, de innsatte er ikke en homogen gruppe. Det er imidlertid vanlig å snakke om en opphopning av sosiale problemer blant innsatte, Skardhamar mener også å finne visse hopningstendenser (2002, s. 117). Og situasjonen for de fengslede er sjelden bedre når man slipper ut, heller forverret. Hammerlin viser f.eks. til sosiale, psykiske og fysiske komponenter som danner en eksistensiell belastning, han kaller denne eksistensielle belastningen for "Fangenes tapsliste"²⁸. En forverring av innsattes problemer, f.eks. gjennom slike eksistensielle belastninger, kan være en medvirkende faktor til tilbakefall. Det er dette som søkes hjulpet gjennom større fokus på endring, og utvidet samarbeid mellom ulike offentlige instanser.

En gruppe innsatte det de seneste år har vært snakket mye om er utenlandske innsatte i norske fengsler. SSBs statistikk sier ikke noe om etnisitet, kun om statsborgerskap. Derfor er det vanskelig å si noe om andelen fengslede mennesker med norsk statsborgerskap, men med annen etnisk opprinnelse. Det man imidlertid kan si er at andelen utenlandske statsborgere i norske fengsler i 2011 lå på omlag 30%²⁹.

²⁸ Se Fangenes tapsliste s. 178 i Hammerlin (2008).

²⁹ *Utenlandske innsatte*, [online], Tilgjengelig fra: <<http://www.kriminalomsorgen.no/utenlandske-innsatte.237929.no.html>> [28.07.2012]

Igjen kommer vi tilbake til mediernes fremstilling av de innsatte. Mens de innsatte i hovedsak er mennesker som er dårligere stilt enn normalbefolkningen i forhold til en rekke faktorer, bidrar mediene til å skape et bilde av ”de farlige kriminelle”. Med dette som bakgrunn er det ikke så vanskelig å forstå at mange lurer på hvorfor betjentene har valgt seg dette yrket. Ved å fremstille innsatte på denne måten, bidrar mediene til å kamuflere mye av det arbeidet betjentene er satt til å gjøre, slik Elaine Crawley også poengterte når hun trakk frem at betjentene hun intervjuet mente de ikke fikk anerkjennelse av det offentlige for det positive arbeidet mange av dem gjør. Ser vi disse både sosiale og helsemessige utfordringene knyttet til innsattebefolkningen i forhold til den tidligere nevnte fagstrategien for kriminalomsorgen, ser man kanskje enda tydeligere at det er ikke rent lite betjentene forventes å utrette. Med en gjennomsnittlig soningstid på 103 dager (Kriminalomsorgen, 2007) kommer utfordringene enda tydeligere til syne.

4.3. Fengselets kulturelle posisjon: Utenfor innenfor

Hvilken posisjon har fengselet i samfunnet? Fengslene er en noe myteomspunnet institusjon. Den amerikanske fengselsdiskursen med sine super-max fengsler kan kanskje sies å dominere den populærkulturelle fremstillingen av fengsler. Men hva slags posisjon har fengselet i det norske samfunnet?

Fengselet, skriver Yngve Hammerlin, representerer en samfunnsmessig differensiering (2006). Grovt sett sorteres mennesker således i to grupper, henholdsvis ”de kriminelle” og ”de ikke kriminelle”, altså de som må isoleres i en tilværelse av ufrihet og de med sin frihet i behold. På denne måten får fengselet en sterk symbolsk betydning. ”[...] Som institusjon markerer den ideelt sett et skille mellom de lovlydige og de ikke-lovlydige, mellom moralsk anstendighet og moralsk uanstendighet” (Hammerlin, 2006, s. 59). I boka *Kan fengsel forsvares?* argumenterer Thomas Mathiesen for det han mener er fengselets funksjoner. De offisielle begrunnelsene er vikarierende, ifølge Mathiesen, og funksjonene som står igjen er hevnfunksjonen, renovasjonsfunksjonen, avmektiggjøringsfunksjonen, den avledende funksjonen og symbolfunksjonen (2007, s. 206-208). Det er den femte og siste funksjonen, symbolfunksjonen, som her blir sentral. ”Når noen plasseres i fengsel, setter en stigmatiseringsprosess inn”, skriver Mathiesen (2007, s. 208). Som reaksjonsform er fengselet spesielt stigmatiserende fordi straffen er så synlig. De som fengsles stigmatiseres

som svarte, mens vi andre dermed kan se oss selv som desto hvitere. ”Vi kan betrakte oss selv som desto riktigere, bedre, ufarligere” (Mathiesen, 2007, s. 208). Stigmatiseringen bidrar til å bekrefte de fengsledes annerledeshet. De fengslede blir sett som ”svarte”, mens de utenfor bekrefte som ”hvite”. Ved løslatelse skjer det heller ingen avstigmatisering. Slik mener Mathiesen at fengsling av de få symboliserer ufeilbarligheten hos de mange. Eller som Grøvdal skriver

”Det samfunnet som krever fangens reform, er det samfunnet han er stengt ute fra. Det er et samfunn som blant annet krever selvtillit, kreativitet og stor evne til å ta ansvar hos den som skal være deltaker. Den som sitter i fengsel skal en dag ut igjen, men alle som har vært innenfor murene, har også kjent hvordan bruddet med samfunnet utenfor forsterkes og bekrefte i fengselstiden. Det gjør spranget fra fangenskap til et liv i lovlydighet enormt stort” (2002, s. 137).

Som fengslet ekskluderes man fra samfunnet utenfor murene, samtidig er man (stadig) under statens kontroll. Så lenge det legges opp til statlig styring kan ingen ekskluderes fullt og helt, dette i tråd med disiplinteorien. De som ikke kan normaliseres skal i hvert fall overvåkes, og her kommer hyrden inn, i tråd med hyrdemaktmodellen. Staten kan kanskje sies å være den ypperste hyrden, som må ta hånd om alle sine sauer. Kriminalomsorgen har fått ansvaret for de som har begått lovbrudd, og slik kan sees som sorte får. Slik er de både utenfor og innenfor, ekskludert fra storsamfunnet, inkludert i en ”spesiell” gruppe, men samtidig under statens kontroll. Det er kriminalomsorgens, og mer spesifikt betjentenes, jobb å forsøke å forbedre dem, samtidig som de skal holdes innesperret, både av allmennpreventive og individualpreventive hensyn, samt for å opprettholde den sosiale orden. Blant disse sprikende målsetningene befinner betjentene seg i sitt daglige virke.

Som nevnt tidligere kan man tenke seg at fengselsbetjentene er i en mellomposisjon, mellom Kriminalomsorgen/ledelsen og de innsatte. Men de er også i en slags mellomposisjon sett ut ifra et samfunnsperspektiv. Fengselet kritiseres både av tilhengere fra høyresiden og venstresiden i politikken. Det hersker imidlertid en uvitenhet blant utenforstående om hva fengselshverdagen, og dermed straffen, består av. Allikevel kritiseres straffenivået ofte i offentligheten for å være for lavt, at fengselet ikke er ”strengt nok” og at straffene er for korte. I danske Fleming Balvigs undersøkelse av folks oppfatning av straffenivået fant han imidlertid at samtidig som folk mente straffene var for lave oppga de selv kortere eller tilsvarende straffer som svar på hva de mente straffene burde være (Balvig, 2006). I

undersøkelsen *Straffenivået og folks holdninger til straff i Norge* har Leif- Petter Olaussen undersøkt folks oppfatning av straff og hva slags straff de selv mente ville være riktig. Resultatet av undersøkelsen viser at folk legger seg på tilsvarende eller lavere nivå enn domstolene, samtidig som et stort flertall syns straffene er for milde (Westbye, 2010).

Innen kriminologien argumenteres det blant annet for, som nevnt ovenfor, at bruk av fengsel er kontroll av de uønskede (Christie, 2000), eller renovasjon (Mathiesen, 2007, s. 199). Eller som Wacquant skriver "[...] everywhere the prison is a people-processing organisation virtually reserved for the vulnerable segments of the lower class, the dispossessed and the dishonoured" (2007, s. 71). Eller med Mathiesen igjen, hvor han hevder at ingen av fengselets offisielle formål oppfylles, og fengselet på den måten er en fiasko (2007, s. 205). Mathiesen har imidlertid blitt kritisert for å være for kategorisk i sin kritikk av fengselet. Faktum er at allmennprevensjon, individualprevensjon og samfunnsbeskyttelse er vanskelig å måle. Den eneste av disse som i noen grad lar seg måle er individualprevensjon, og da gjennom tilbakefall, men heller ikke dette er problemfritt (Ugelvik 2010). Det er derfor vanskelig å si noe konkret om Kriminalomsorgen og måloppnåelse. Men er de negative sidene ved fengselet ensbetydende med at fengselet er en "fiasko" eller at ingenting fungerer? Hammerlin argumenterer nettopp for at noe fungerer, i hvert fall for noen (2008), og blant annet slik kan det argumenteres for at arbeidet som foregår i fengslene kan skrives inn i en "What works?"-forståelse.

For å kunne ha fengsler, må man også ha folk til å jobbe der. Og selv om det innen kriminologien har blitt stilt spørsmål rundt fengselets eksistens, og fengselets offisielle formål kontra hva de faktisk utretter³⁰, synes det å være en allmenn oppfatning i samfunnet at fengselet er både viktig og nødvendig, om enn kanskje ikke "strengt nok". Gitt at fengselet er en etablert institusjon gjør fengselsbetjenter en viktig jobb for samfunnet, allikevel er det på mange måter også en utakknemlig jobb. I forhold til målsetningene Kriminalomsorgen har, som dog kan sies å være ambisiøse, hviler det et enormt ansvar på fengselsbetjentenes skuldre, uavhengig av om fengselet sees som "forbryterskole" eller "rehabiliteringsanstalt"³¹. Hvordan opplever de de sprikende kravene som rettes mot dem i en hektisk hverdag? Dette kommer jeg tilbake til senere i oppgaven.

³⁰ Se f.eks Mathiesen (2007).

³¹ Alnæs, Ø. 2006, *Fengselet - Forbryterskole eller rehabiliteringsanstalt?: Slik de innsatte ser det*, Masteravhandling, Universitetet i Oslo.

4.4. “Er du maktsyk?”

Elaine Crawley skriver i boka *Doing prison work: The public and private lives of prison officers* at ”There is a general understanding amongst prison officers that they are undervalued by the general public. Most believe that the general public do not regard prison officers as on par with other ‘public service’ workers [...]” (Crawley, 2004, s. 180). Hvilke reaksjoner fikk så betjentene og aspirantene da de fortalte at de skulle bli fengselsbetjenter? Og hva spør folk om når de får vite at de jobber i fengsel?

Ivar: Ikke noe sånn spesielt annet enn at.. at... det var enkelte som synes at ja, at det var naturlig siden jeg hadde jobba med sikkerhet... og det ... det var bare positive reaksjoner. Jeg har ikke fått noen negative reaksjoner på det. Men det er jo klart da... folk lurer jo, nærmeste familie lurer på på... åssen, hva hva jeg gjør for no`, på en måte ja... altså, foreldre og sånn lurer på, er det farlig? Sikkerhetsrisikoer og sånne ting, men.. men jeg har ikke fått noen negative reaksjoner sånn sett.

Synnøve opplevde at folk var skeptiske, spesielt familien, og hun fikk spørsmål om det er farlig. Hun opplevde imidlertid at folk ble mindre skeptiske når hun hadde fortalt om jobben, og dermed gitt dem et innblikk i fengselshverdagen, og hadde forståelse for at de var skeptiske når de ikke vet hvordan fengselet er. I tillegg opplevde hun at folk er nysgjerrige.

Synnøve: Folk er veldig nysgjerrige og, for all del altså sier du det så er det det som er temaet resten av kvelden.

Marte: Ja, det var den festen liksom?

Synnøve: Ja

Marte: (ler)

Synnøve: (ler) Så du må nesten unngå å fortelle at du er det hvis ikke du har lyst til å snakke om det.

Turid fikk spørsmål om hvordan innsatte er, hvordan jobben er og hva man gjør. I tillegg opplevde hun at folk var dømmende, og ikke hadde tro på endringsaspektet ved jobben. Også Lene fikk negative tilbakemeldinger da hun fortalte noen medstudenter at hun skulle bli fengselsbetjent:

Lene: og det første en av de spurte om er ”er du maktsyk?”. Og jeg bare ”oi”, men man får... man får ofte veldig negative tilbakemeldinger for folk vet ikke hva det er og folk... mmm.. dømmer kanskje litt. Så det er litt sånn både og.

Kenneth fikk spørsmål om hverdagen i fengselet og hva man gjør som betjent, og opplevde at folk ble overrasket når han fortalte om fengselshverdagen.

..... de blir egentlig ganske overraska når man sier hvordan det er... den er rutineprega og relativt kjedelig, altså sånn gjengs over...den eh... ja. Det skjer altså det man leser om i avisene er det som skjer, men man må huske på at det er litt det samme som flyavganger... du hører det når det kræsjer, men du hører aldri om de som lander i rute. Det er noe med det at når ting skjer så skjer det og da blir det blåst opp, men fengslet er i drift 24 timer i døgnet, 365 dager i året og det skjer ikke noe hver dag.

Marte: Nei. Når det er hendelser så blir det blåst opp?

Kenneth: Så blir det blåst opp og da skal alle være besserwissere.

Av utdragene ovenfor går det frem at de intervjuede har både fått positive og negative reaksjoner på sitt yrkesvalg. Det som imidlertid ser ut til å kjennetegne tilbakemeldingene, om de er positive eller negative, er at folk som ikke har noen erfaring med fengsel fra tidligere vet lite, eller ingenting, om hva som foregår innenfor fengselsmurene, og dermed har mange spørsmål. Spørsmålene som synes å gå igjen er hva man gjør som betjent og hvorfor de har lyst til å jobbe i fengsel, om det er farlig, om betjentene er bevæpnet og om de føler seg trygge. Flesteparten av de intervjuede ga uttrykk for at de hadde opplevd at det er mye uvitenhet blant folk i forhold til fengsel, og at mye av folks oppfatninger av fengslene stammer fra det som kommer frem i media. En av de intervjuede mente imidlertid at folks kunnskaper om fengsel hadde snudd de siste fire-fem årene.

Marte: Hva er det folk som regel spør om når de får vite at du jobber i fengsel?

Malin: "Er det farlig?" Eh... venninnene mine spurte for, det er vel nå en 8-9 år siden, så sitter vi på jentemøte, så sier hun at "Ja, for dere gir dem sånn mat gjennom sånn luker og sånn?" "Nei," sa jeg, "Vi vi lever blant dem, altså vi kan sitte å spille kort, vi kan gjøre sånne ting", det hadde de ikke trodd, at vi faktisk gjorde ting sammen med dem. Men det der at "er det farlig?" det er liksom sånn, eller "opplever du mye rart?"... det er sånn standardspørsmål.

[...]

Marte: Ehm... Som du sa da, at de trodde om de lukene og sånn, jeg har jo en slags oppfatning av at folk ofte tror at det sånn det er i fengsel...

Malin: Mmm. Amerikanske filmer.

Marte: Ja?

Malin: Jeg føler at den oppfattelsen har snudd 4-5 siste åra, folk har begynt å skjønne mer at det faktisk er en hverdag i fengselet, altså, man står opp, man tar medisiner, man spiser frokost, man går

på skole, man gjør organiserte ting, det føler jeg at det er flere som begynner å forstå. Og det er litt fordi kanskje etter hvert flere dokumentarer, mere reportasjer som faktisk viser at ”oi, dem trener i fengsel”-liksom... det er ikke bare den innlåsinga på celler.

Flere av de intervjuede ga også uttrykk for at de selv visste lite eller ingenting om livet innenfor murene før de begynte på Fengselsskolen. En av de intervjuede beskrev forskjellen mellom det han kalte ”pre- og post KRUS”, i så måte har de kanskje ikke vært overrasket over at andre ikke vet så mye om fengselshverdagen.

Marte: Mmm. Mmm. Eh... hva slags tilbakemeldinger fra folk rundt deg når du sa at du skulle bli fengselsbetjent?

Kenneth: De syns det var spennende, og de sa at det var noe som kunne passe meg. Ehm... eller så var det... det var ikke så veldig mye sånn, det var ikke noe negativt. Det var egentlig mer spennende og ”jöss, det vet jeg lite om” også kom det opp diskusjoner om straff og litt sånn diverse ting... og... det var veldig lite, nei veldig mye uvitenhet, men nysgjerrighet... så folk har egentlig en sånn når noen de kjenner skal gjøre det så blir det på en måte litt positivt ...

Marte: Mmm. Kanskje litt lettere å sette seg inn i?

Kenneth: Ja, altså, det er ikke så mange som spør om det, men også seinere når man har gått på det altså det tror jeg er gjengs på alle som har gått på KRUS er å diskutere straff med venner nå, du har pre og post KRUS, pre KRUS så var nok de fleste tilhengere av strengere straffer og lås dem bort og... fjern fra samfunnet, post KRUS så har man nok mer en oppfatning av at det er ikke lengden på straffen det er innholdet. og man har fått et mye mer nyansert bilde av det å være fengsla, mens pre så var det jo som de fleste har ikkesant, de fleste av oss har null med fengsel å gjøre. Og da er jo kunnskapen om fengselet tilsvarende liten.

Flere hadde forståelse for at ”folk flest” vet lite om livet innenfor murene, det samme gjaldt dem selv før de begynte på Fengselsskolen. Også Vidar trakk frem dette:

Vidar: Jeg kom inn hit med ingen tanker om det, jeg trodde jo altså jeg kom inn og tenkte ”det er jo nesten ikke fengsel i Norge”, sånn som 9 av 10 andre gjør. Nå har jeg stått en del på stands i forbindelse med fengselsskolen rundt... Og du får det samme svaret, at folk tror det er mye mindre fengsel og mye færre som sitter i fengsel i Norge enn det faktisk er. [...] Jeg trekker bare paralleller til meg selv, jeg visste ingenting.. jeg forventer ikke at folk veit så mye.. det er greit å spørre, men jeg gidder ikke svare på alt heller så det er veldig greit. (ler).

Medienes fremstilling av kriminelle, fengsler og de som sitter inne kan ofte sies å være sensasjonspreget, i hvert fall hvis man ser det fra et kriminologisk ståsted. Dette opplever også betjentene/aspirantene. Kanskje kan vi her tenke oss de samme mekanismene som

knyttet til moralske panikker. At fremstillingen av fengslene, fengselshverdagen og de innsatte er litt som en slags moralsk panikk, som tiltar og minker? En moralsk panikk, slik den beskrives av Goode og Ben-Yehuda, er et samspill, eller en runddans, mellom politi, politikere og media, som får et problem til å fremstå større enn det er (1994). Den sosiale definisjonen av den objektive størrelsen blir betydelig overdrevet gjennom spillet mellom offentlige aktører. Som Kenneth poengterte ovenfor, fengselet er i drift 24 timer i døgnet, 356 dager i året, og det går stort sett bra, men når det først er hendelser så blir disse blåst opp i mediene. Eller som Vidar sier det:

Vidar: det som kommer frem i media er jo liksom når det skjer noe, er det en rømning eller er det en som har blitt slått ned, altså, det er jo sånne ting som kommer frem i media, så det er jo selvfølgelig sånne ting folk lurar på da.

Negative/overdrevne fremstillinger i mediene kan være med på å undergrave fengselsvirkeligheten, og gi allmennheten et skjevt bilde av hva som foregår bak murene. Eller som Crawley skriver "Arguably, negative media portrayals of prisons do little to generate admiration or gratitude for those who work in them" (2004, 180). Crawley skriver videre at hennes intervjuobjekter "[...] largely blame the media for the stereotype that prevails" (2004, s. 180). Hun skriver også at alle betjentene hun intervjuet var av den oppfatning at offentligheten hadde et negativt syn på dem. Til en viss grad kunne de forstå dette, på bakgrunn av folks begrensede kunnskaper om fengslene og mediens fremstilling av fengslene. Allikevel opplevdes det som sårt at befolkningen hadde et nedsettende syn på dem, og at anerkjennelse for det positive arbeidet flesteparten av betjentene utfører uteblir (Crawley, 2004, 181). Fengselsbetjenter er offentlige tjenestemenn. Men skal vi tro de intervjuede er ikke arbeidshverdagen deres "offentlig", i den forstand at folk flest har kunnskap om arbeidsforhold og arbeidshverdag. Grøvdal konkluderer blant annet med at "Tausheten rundt yrket er [...] nærmest rungende. Vi kan kalle fengselsbetjentene en "marginalisert" yrkesgruppe. De er de marginaliserte som vokter de marginaliserte" (Grøvdal, 2002, s. 151). Fengselsbetjenter er en yrkesgruppe som generelt vies lite oppmerksomhet av offentligheten. Men Malin mener det har vært en endring i folks oppfattelse av fengsler de siste fire-fem årene. Det kan også argumenteres for at båndene til samfunnet utenfor har blitt styrket, og stadig styrkes. Gjennom for eksempel forvaltningssamarbeidmodellen, der det offentlige er representert inne i fengslene gjennom blant annet skole- og helsevesenet. I tillegg deltar både Halden og Ravneberget i

prøveprosjektet med NAV i fengsel. I forhold til folks kunnskap om fengsler trakk Malin frem de mer dokumentariske reportasjene som har dukket opp i mediene de siste årene. I tillegg trekkes viktigheten av å ha åpne dager frem, der folk kan få komme inn i fengslene for å se. I kjølvannet etter hendelsene 22. juli i fjor har det også blitt rettet en del fokus mot fengselsbetjentenes arbeid, og da spesielt på Ila, og forholdene Anders Behring Breivik soner under, flere mente å ha opplevd at folks nysgjerrighet knyttet til fengsler hadde økt.

4.5. ”Man føler seg ikke akkurat veldig verdsatt i forhold til lønna”

Ressurser har vært et tilbakevendende tema gjennom intervjuene. Og ”ressurser” favner bredt, det er snakk om fengslenes økonomiske ressurser som igjen har innvirkning på bemanning og dermed tidsressursen, de materielle ressursene og lønn. Det er kanskje nærliggende å tenke at ressurser og mangelen på ressurser som sådan kan bli brukt som ”automatiske unnskyldninger” for å forklare hvorfor man ikke får utført jobben tilfredsstillende (Hammerlin og Mathiassen, 2006) Jeg oppfattet det imidlertid ikke slik ut ifra hva deltakerne fortalte. Selv om jeg på ingen måte tror at det ikke finnes kyniske og lite idealistiske betjenter, opplevde jeg at alle de jeg snakket med hadde en genuin interesse av å forsøke å hjelpe de innsatte og bidra til at livet i fengselet blir så godt som mulig, dette også på tross av tidvis knappe ressurser og sprikende målsetninger og forventninger.

Jeg vil komme tilbake til noen av ressursene (og mangelen på dem) senere i oppgaven, men her skal jeg kort vise til et aspekt, nemlig lønnsressursen. Jeg spurte ikke spesifikt om lønn, men det var noe som kom opp i flere av intervjuene. Lønn er noe som opptar de fleste arbeidstakere på den ene eller andre måte, så når jeg intervjuer mennesker om deres forhold til yrket sitt er det nok ikke unaturlig at temaet dukker opp. Malin ga uttrykk for at hun mener lønnen i fengselsbetjentyrket ikke står til innsats.

Malin: ..Det skjer faktisk grufulle ting i Norge også som det ikke gjorde før, og eehhh.. jeg har vært i situasjoner hvor jeg har fått inn, når jeg jobba i [annet fengsel] blant annet, hvor jeg har fått inn varetektsfengslinger som har vært store saker i mediene, den gangen kunne vi jo navnet på den som ble drept, mora og faren, hvor det var hen og hva som hadde skjedd, og jeg har vært i situasjoner hvor jeg har følt på at det her syns jeg har vært vanskelig og da tenker jeg på kollegaene mine som jobber

på Ila med vedkommende som sitter der³² og du skal ha samtale og du skal hele tiden ha, og det er nok vanskeligere når det er traumatiske ting som har skjedd. Så ja, vi har en tøff jobb, det har vi. Og vi har nok ikke lønn som står etter innsatsen vi gjør. Det er... Men sånn er det jo for sykepleiere og hjelpepleier og sånn og, som jobber med mennesker og... det er jo ikke lønn etter innsats, det er lønn for at vi jobber i staten og sånn, men vi trives med jobben vår, så vi fortsetter å jobbe der..

Med alle de forskjellige funksjonene og rollene betjentene skal fylle, og spesielt med tanke på hvor tøft det kan være å forholde seg til traumatiske hendelser, mener Malin at betjenter tjener for lite. Allikevel blir hun, og mange med henne, i jobben fordi de trives. Malin påpeker hvordan dette også gjelder andre statlige yrkesgrupper som jobber med mennesker.

Kenneth: hvis du tjener 330 000 i grunnlønn som fengselsbetjent og du skal være sosialarbeider, du skal være psykolog, du skal være kontakten, du skal være medmenneske, du skal være vokter, du skal være maktutøver, alt det i løpet av i en rolle på en vakt. Så kan du stille spørsmålet, den jobben man gjør da hvor mye hva sparer samfunnet ved å rehabilitere og gjøre en god jobb med de innsatte, hvor mye sparer vi samfunnet i andre enden og hvor mye får vi i den første? Er yrket vårt i det hele tatt verdsatt av samfunnet? Det går litt på profesjonalitet og, så hvis vi oppfatter det dit at det er på en måte lavstatus i England så er det jo lavstatusyrke... der er det to ukers utdanning³³.

Marte: To uker?

Kenneth: Ja, det var to uker ja. Her er det to år. Det er unikt i Europa, men hvorfor er det da sånn at vi fortsatt da blir sett på en måte ikke lønnes eller får den respekten den utdannelsen faktisk da medfører? Fordi det er et skjult yrke, jobb, ingen som vet hva vi gjør egentlig... det er veldig lite synlig og de innsatte som da uttaler seg primært i ... t.o.m Utzi som slakter Oslo og gir det terningkast èn i et eller annet blad, han sier jo også det at betjentene er jo bra. Det er bygningsmessige forholdene som er dårlige, men betjentene er gode. Og det sier jo de innsatte også generelt, at det er jo ikke et system på.. altså de kan hate systemet, men betjentene gjør så god jobb som de har mulighet til. Men man føler seg ikke videre verdsatt som betjent... For det ansvaret man har, altså for å si det veldig enkelt da ABB er jo en person som en fengselsbetjent skal jobbe med i de antall årene han skal sitte i fengsel, ikke psykologer altså psykologer i tillegg, men fengselsbetjentene skal omgås med han til daglig.

Marte: Det er de som er mest... nærmest liksom?

Kenneth: Ja. Og... hva fortjener da det vedkommende? Men det er jo bare den mest profilerte, hva med de farligste innsatte som vi har her sånn... risikotillegg kanskje, burde man ha hatt noe sånt? Det er jo det er ikke noen tvil om at vi får alt vi, alle som gjør noe galt, alle som f.eks blir tatt i 180 i 100-sonen på E6, til de som dreper fire små barn...til de som overfallsvol... voldtar i Slottsparken. De får vi. Rett fra domstolen og inn. Men hva er det vi får igjen for det?

[...]

³² Merknad: Anders Behring Breivik.

³³ Merknad: Fengselsbetjentutdanningen i England består av et 8 uker langt kurs.

Kenneth: Og det er ikke bare penger, men penger er jo med på å anerkjenne.. at du skal ikke være avhengig av tillegg for å få en hederlig lønn. Fordi vi gjør en innsats som er mye større en folk tror. Folk tror jo at vi er voktere, men det er jo det som er hele poenget, at vi har ikke fanger, vi har innsatte og vi er ikke voktere vi er betjenter. Det er vårt fokus altså det er det vi alltid fokuserer på.

Gjennomsnittlig begynnerlønn innen yrket ligger på 283 000 kr, og stillingen

‘Fengselsbetjent’ lønnes fra lønnstrinn 19-38, altså fra omtrent 275 500 – 348 500 kr³⁴. Som aspirant tjener man gjennomsnittlig ca. 250 000 kr pr. år under utdanningen.

De færreste faglærte betjenter i turnus tjener under 310 000 pr. år ifølge krus.no³⁵, overtid er da ikke regnet med, og beløpet avhenger av total ansiennitet og arbeidstid.

Gjennomsnittslønn i Norge i 2011 lå på 453 000 kr³⁶. Jeg opplevde at flere av de intervjuede følte at lønna var for lav i forhold til utdanningen og yrket. Lønna bidro til at flere følte at samfunnet ikke satte pris på den jobben de gjør, samt bidro til å styrke følelsen av at samfunnet utenfor egentlig ikke vet hva som foregår innenfor murene og er klar over kompleksiteten og diversiteten knyttet til yrket, samt hvor tøft det kan være. Flere ga uttrykk for at grunnlønna var for dårlig, og at det var tilleggene som gjorde at de fikk en ”hederlig lønn”. Noe av den samme kritikken mot lønnsforholdene ytret politiet ved et av de foregående års lønnsoppgjør. Kenneth mente at fengselsbetjenter ikke vil ha gjennomslagskraft, i motsetning til politiet som han mente får gehør for sine protester, fordi samfunnet ikke ville blitt berørt av at fengselsbetjentene gikk ut i politisk streik en time. Tidligere i år, i forbindelse med lønnsoppgjøret i offentlig sektor, ble imidlertid flere fengselsbetjenter tatt ut i streik og en del innsatte sluppet ut pga. av dette, og dette vakte oppmerksomhet, men dette var selvfølgelig mer enn en entimes-streik.

I tillegg opplever betjentene at utdanningen deres undergraves, på grunn av den utstrakte bruken av ufaglærte ekstrabetjenter i norske fengsler. I Bredtveits bidrag i *På rosa ark: Vår hverdag i Kriminalomsorgen* fremgår det at 85% av driftsutgiftene gikk til lønn og personalkostnader det foregående året (år 2004). De resterende 15% skulle gå til å dekke alt annet. Dette er selvfølgelig bare ett eksempel, og ikke representativt i så måte, men det jeg vil frem til her er at fengslene er i drift døgnet rundt, året rundt, og det koster penger. Det dyrt å drive fengsel, og den største utgiftsposten er ofte nettopp lønnsposten. På grunn av de store lønnsutgiftene, fortalte flere av de intervjuede, velger mange fengsler å i utstrakt grad

³⁴ <http://www.sticos.no/portal/Fagstoff/Satser/statenslonnstrinn2012.aspx> [27.06.2012]

³⁵ <http://www.krus.no/no/Fengselsskolen/Koblinger-/Ofte-spurte-sporsmal/> [29.06.2012]

³⁶ <http://www.dinside.no/893058/snittlonn-i-norge-i-2011-38100-kroner-i-maaneden> <http://www.ssb.no/lonn/>

benytte seg av ekstrabetjenter (dvs. betjenter uten utdanning fra KRUS) og vikarer (fremfor fast ansatte), eller man har færre på jobb. I Oslo fengsels bidrag i samme bok dukker uttrykket ”minimumsbemanning” opp (i forhold til rutiner, kontroll og sikkerhet). Lav bemanning fører igjen til mindre tid til å utføre miljø- og endringsarbeid. Fengselsbetjenter sidestilles ofte i fengselshverdagen med ekstrabetjenter, som ikke har utdanning. Dette gjøres av økonomiske hensyn, fortalte betjentene, fordi utdannede fengselsbetjenter er for dyre i drift. Det flere uttrykte misnøye med var ikke ekstrabetjentene i seg selv, men at de mangler den teoretiske utdanningen som de utdannede betjentene har. Når fengslene da velger ekstrabetjenter fremfor utdannende betjenter bidrar dette til å undergrave utdanningen, ifølge en av betjentene. Disse faktorene bidrar til uttalelser som ”Er yrket vårt i det hele tatt verdsatt av samfunnet?”

4.6. ”Hvordan er flatskjermene i Halden fengsel?”

Halden fengsel har fått oppmerksomhet både i Norge og internasjonalt³⁷, og blir ofte omtalt som et luksusfengsel. I et senere kapittel skal jeg komme nærmere tilbake til de strukturelle betingelsene for så vel Halden som Ravneberget fengsel, her skal jeg imidlertid se på noe av kritikken som er rettet mot Halden fengsel og hvilke tanker betjentene har gjort seg om dette. Hensikten med dette avsnittet er altså verken å kritisere eller å forsvare Halden fengsel, men heller å si noe om hvordan betjentene opplever kritikken, og hvordan kritikken kan forstås.

Materielt sett er det mange i både i det offentlige og befolkningen generelt som syns at de innsatte i Halden fengsel har det for godt. Som Norges nyeste og mest moderne fengsel har de innsatte eget (flislagt) bad og flatskjerm-TV på cella. Aktivitetstilbudet i Halden er også velutviklet, med eget aktivitetsbygg (Y-bygget) og kulturhus. I tillegg er Halden innlemmet i et prøveprosjekt der ansatte fra NAV er inne i fengselet, og de innsatte har tilgang til et såkalt Servicetorg der de kan komme i direkte kontakt med representantene fra NAV. Dette servicetorget kan settes i sammenheng med regjeringens tilbakeføringsgaranti og målet ”Straff som virker, endring som varer”. De innsatte har, som nevnt, ofte større sosiale og helsemessige problemer enn resten av befolkningen, noe som søkes hjulpet gjennom mer direkte rettet hjelp fra NAV og andre instanser.

³⁷ Se f.eks Time Magazine- artikkelen ”Sentenced to serving the good life in Norway”, [online], Tilgjengelig fra: <<http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,2000920,00.html>> [26.06.2012]

Både Halden - og Ravneberget fengsel ligger i Østfold. Det er derfor nærliggende å tenke at kontroversene rundt Halden fengsel er noe som berør både betjentene fra Halden og Ravneberget, noe jeg også fikk inntrykk av gjennom intervjuene. Under intervjuene med betjentene fra Halden stilte jeg direkte spørsmål om kritikken mot Halden fengsel og deres opplevelse av dette, i intervjuene med betjentene fra Ravneberget kom temaet opp.

Vidar: Halden fengsel, når det ble åpna, så var det jo luksusfengselet som åpna lissom, og alle hadde det så bra, så det har man på en måte fått veldig mange spørsmål om da.. det.. men det er klart altså det, det blir som de innsatte sier, det har ikke noen betydning om du har fliser på badet eller flatskjerm på veggen, for at ehh du sitter innesperra bak murene og har ikke har begrensa kontakt med familie og barn, og for dem så har ikke det noen betydning, det er liksom bare samfunnet ute som, som på en måte... ja... fokuserer på det da. Det har heldigvis dempa seg litt, men det var også en del ting som man fikk sånn innledningsvis da, det var jo... spørsmål om sånne ting.

For de innsatte, forteller Vidar, har ikke det materielle så stor betydning, de er fortsatt innesperret og har begrensede muligheter for å holde kontakten med de utenfor. Noe alle betjentene fra Halden trakk frem var TV'ene i fengselet. Flatskjermene kan kanskje sees som selve symbolet for kritikken mot Halden fengsel og den "materielle overfloden" de innsatte der oppfattes å være i besittelse av.

Synnøve: Ja, jeg har jo det og jeg har blitt spurt mange ganger jeg altså når jeg kommer i... hvis jeg skal på butikken etter jobb og kommer i uniformen og kassadama spør meg "Hvordan er flatskjermene i Halden fengsel?" så kjenner du at du må på en måte forsvare det litt, for jeg har... for ja, det er fint og flott, men vi... som alle sier vi bygger ikke gammelt liksom, du får ikke kjøpt en sånn kasse-TV lenger, så jeg føler at folk henger seg veldig opp i at det ser så fint ut da..., men det er sikkert fine og flotte ord, men det er jo frihetsberøvelsen som er straffa så dem skal jo ikke sitte i en rønne liksom, tenker jeg, men samtidig så ja, er du utlending og kommer fra Polen og soner i Norge så, dem sier det jo selv at "Jeg er på hotell", og jeg ser at noen kan... føle det sånn, men jeg tror ikke nordmenn føler det sånn... Så... ja... det blir jo veldig oppskrytt i media og det får jo ikke med helhetsbildet, men... ja. Jeg.. jeg vet ikke, jeg... det er vanskelig å... ja... sånn dem snakker om i forhold til at dem ikke oppdaterer bygger om gamle hjem også tar dem heller og de innsatte som er så fæle skal liksom ha det så mye bedre enn de gamle, jeg skjønner at det skaper frustrasjon hos folk ute, men det er litt annerledes når man har vært her inne og det er derfor det er så viktig å ha sånne åpne dager og... få fram hva fengselet egentlig er da.

At de innsatte har TV på cella er en ting, slik har det vært i mange år allerede, men at det attpåtil er en flatskjerm-TV ser ut til å ha skapt en del misnøye, som betjentene i enkelte tilfeller synes å bli stilt til rette for av offentligheten. Dette med flatskjermene er nok noe betjentene har diskutert seg imellom, da samtlige av betjentene fra Halden argumenterte for at flatskjerm er det naturlige valget når man bygger nytt. Tjukk-TV eller kasse-TV får man ikke kjøpt lenger. I henhold til normalitetsprinsippet er det frihetsberøvelsen som er straffen, og som Lene sier nedenfor, den materielle standarden gjenspeiler samfunnet slik det er i dag. Og da kan man spørre seg, er det egentlig luksus med flatskjerm og flislagt bad i 2011?

Lene: (pause) Altså fengsel skal jo... gjenspeile samfunnet generelt, og vi lever jo i et samfunn der det her er helt vanlig, ehm... og det er jo frihetsberøvelsen som er straffen...ikke noe annet. Mmm.. så for meg så er jo den kritikken.... ikke rettmessig... Så.. Men det er jo sånn at folk mener dem skal bo dårlig og leve på vann og brød nesten, jeg møter jo veldig mange sånne holdninger... ehm... men ja, det er frihetsberøvelsa som er straffen og Halden fengsel gjenspeiler samfunnet sånn som vi lever, vi har ikke store tjuke tv'er lenger... og... vi har godt bad og vi har... nei, jeg syns ikke det er rettmessig kritikk. Jeg tenker at de har ikke helt forstått hva fengsel er.

Marte: Nei. Det går kanskje på det at de ikke er klar over at det er innesperringen på en måte som er....

Lene: Ja, for dem mener jo at det skal være så mye mer, men... jeg vil heller ha en person som har bodd her og fått bodd bra, fått den hjelpa dem trenger og gått ut igjen, enn en som har bodd på en skitten celle og spist vann og brød altså....Det er mye tryggere for samfunnet at en person herfra kommer ut. Men folk flest tenker vel mer at dem vil at innsatte skal ha straff... Men.. ja... det er jo frihetsberøvelse som er straffen, men det kan være tungt nok for veldig mange, jeg tror ikke folk innser hvor tungt det egentlig er. Hvis du er 40 år og kommer her på 21 og skal låses inn på cella her bare... bare det er jo, kan for mange være veldig krenkende. Så jeg tenker det er straff nok dem gjennomfører straff...

Marte: Kanskje det... kanskje det egentlig går mest på uvitenhet fra folk som ikke vet...

Lene: Selvfølgelig og det var... jeg hadde med samboeren min hit på omvisning han bare "kl! Det her var jo... Wow! Hit kunne jeg dratt på ferie et par uker. Her var det jo kjempeflott!" eh... men så glemmer dem det med at du bestemmer jo ingenting over din egen hverdag... folk forteller deg når du skal stå opp, folk forteller deg når du skal legge deg, folk følger deg hit og dit og du har jo ikke noe bestemmelsesrett.... Så ja, det er mye uvitenhet om fengsel, folk ser litt for mye på amerikanske filmer (ler)

Marte: (ler)

Her kan vi igjen trekke inn Pratts artikkel. Han mener blant annet å finne at de humane forholdene i de skandinaviske fengslene bidrar til å minke "the pains of imprisonment" (Pratt, 2008). Her sikter Pratt til Sykes og hans *The society of captives*, der Sykes blant annet

peker på det han kaller "the pains of imprisonment" (Sykes, 1958). Disse inkluderer fratakelse av frihet, fratakelse av eiendeler og andre goder ("goods and services"), fratakelse av muligheten til heteroseksuelle forhold, fratakelse av autonomi, eller selvbestemmelsesrett, og fratakelse av sikkerhet (Sykes, 1958, s. 65-78). Her argumenterer altså Pratt for at fengsling kan oppleves mindre smertefullt gitt de mer humane forholdene han mener å finne i skandinaviske fengsler. Men fengsler er fortsatt fengsler, og menneskene er fortsatt innesperret. Dette understreker også Pratt, "Of course, one must recognize that however relaxed a prison regime, whatever material comforts are provided, prisoners are still prisoners" (2008, s. 123).

Det trekkes igjen frem at det er frihetsberøvelsen som er straffen. Hverdagslivet i fengselet skal være så likt som mulig livet på utsiden, i henhold til normalitetsprinsippet. Yngve Hammerlin åpner sin Dr.philosavhandling med et sitat av Arnljot Eggen "Det hjelper ikkje fangen at handjerna er av gull" (Hammerlin, 2008). Slik jeg tolker dette sitatet bygger det oppunder det faktum at det er frihetsberøvelsen som er straffen, man blir ikke noe mindre innesperret, selv om fasilitetene materielt sett er gode. I forbindelse med enkeltes bruk av ordet frihetsbegrensning, fremfor frihetsberøvelse, om så vel friomsorg og anstalt, påpeker Hammerlin at "Fengsel er frihetsberøvelse", og at dette omfatter både de soningsformene som har strenge sikkerhetsforanstaltninger og de som betegnes som fengsel med lavere sikkerhetsnivå (Hammerlin, 2008, s. 145). I artikkelen "Imprisoning the soul" skriver Cecilie B. Neumann at synet på forholdene i fengslene avhenger av spesifikk kunnskap om kulturen i det gitte landet, i tillegg til diskursene og praksisene som omfavner fengselet (2012). Hun argumenterer for at John Pratt tilsynelatende har oversett de kontekst-sensitive referanserammene man trenger når man skal gjøre sammenligninger på tvers av kulturer. Videre trekker hun frem viktigheten av de materielle og sosiale kontekstene for å kunne forstå innesperringen og smertene ved denne. Neumann har som utgangspunkt at de materielle og sosiale kontekstene vil være relative i forhold til opplevelsen av den smerte ('pain') innsatte i de ulike landene opplever, og slik må man se fengslene og det materielle opp mot andre institusjoner i samme land. Videre argumenterer hun for at det materielle, som er det hun mener John Pratt fokuserer på, kun er ett aspekt ved innesperringen. I tillegg knytter Pratt det materielle opp mot det humane, mens Neumann argumenterer for at gode materielle forhold ikke automatisk gir mer humane fengsler. De innsatte opplever ikke nødvendigvis fengselshverdagen som human med bakgrunn i det materielle nivået. Neumann jobbet en periode ved Bredtveits åpne avdeling, der de innsatte har lyse, store rom

med egen veranda og en stor hage de kan benytte seg av. Allikevel fant Neumann at kvinnene syntes mangelen på synlige tegn på innesperring var vanskelig. Urinprøver og daglige tellinger var de eneste formene for kontroll som ble utført, og kvinnene dro ut av fengselet hver dag for å jobbe. I en slik åpen avdeling baseres alt på tillit. "What gradually became clear to me", skriver Neumann, "was the fact that this kind of incarceration implied the ultimate version of the Foucauldian governmentality" (2012, s. 148). Kvinnene ga uttrykk for ekstremt stress knyttet til det faktum at det, mer eller mindre, var opp til dem selv om de skulle returnere til fengselet om kvelden. Derfor måtte de bygge opp indre barrierer og hele tiden minne seg selv på hva som ville skje hvis de ikke returnerte. Gode materielle forhold kan ikke bøte på det faktum at de er fengslet, Neumann mener derfor at statens gode intensjoner om rehabilitering og normalisering blir offer for to sentrale situasjoner. Tap av frihet kan ikke gjøres opp for ved gode materielle forhold, og dette, skriver Neumann, er en eufemisert form for makt (2012, s. 148). Tilbudet om progresjonssoning på bakgrunn av god oppførsel i fengselet fører heller ikke til mindre stigmatisering, dette fordi man som innsatt ofte har større sosiale problemer enn resten av befolkningen, mangel på utdanning, lite arbeidserfaring, rusproblemer osv., og det å være tidligere innsatt ser heller ikke bra ut på en CV. Hun skriver avslutningsvis at dette ikke betyr at ikke vakre omgivelser kan oppfattes som givende av både innsatte og ansatte, men at åpne fengsler utfordrer både innsatte og ansatte på måter Pratt ikke har tatt stilling til (Neumann, 2012, s. 151).

Mike Davis skriver i boka *City of quartz. Excavating the future in Los Angeles* blant annet om militariseringen og polarisering i Los Angeles, der det skapes et skille mellom ønskede og uønskede og de uønskede blir holdt unna blant annet av arkitektoniske foranstaltninger. I et av avsnittene beskrives "nabolagsfengsler", eller fengsler som bygges i sentrale områder av byen, som er bygget for å se ut som et hotell eller et forretningsbygg fra utsiden. I tillegg er fengselet bygget slik at det på innsiden skal kunne foregå "sofistikerte programmer for psykologisk manipulasjon og kontroll" (Davis, 1990, s. 257). Dette har gitt seg utslag i vinduer uten gitter, pastellfargede omgivelser, fengselsbetjenter i blazere, velstelt uteplass, et resepsjonsområde som minner om hoteller osv. I forhold til vanlige "detention centres", altså fengsler, fremstår disse fengslene mer som konferansesenter for statlig dømte enn som frihetsberøvelse, skriver Davis. "Can you imagine the mindfuck of being locked up in a Holiday Inn?" uttrykte en av de innsatte til Davis (1990, s. 257). De psykologiske effektene av fokuset på fengselsestetikken beskrives som høy. Kanskje kan man her tenke seg at for noen innsatte blir en forhøyet materiell levestandard, sett i fra et fengselsperspektiv, en

ytterligere indikator på deres status som innesperret? Alt fremstår som normalt, og kanskje bedre enn hva de innsatte er vant til utenfra, men de er fortsatt innesperret.

Selv om Halden fengsel er et moderne fengsel, og uten gitter for vinduene, er det allikevel langt fra å ligne på et konferansesenter eller et hotell. Den høye og tykke fengselsmuren er det første som møter en. Fengselet ligger også litt avsides til, selv om det ikke er langt fra Halden sentrum. Meningen her var heller ikke å sammenligne forholdene Davis beskriver i Los Angeles med forholdene i Halden, mitt poeng var heller å få frem at de materielle forholdene ikke er ensbetydende med beskrivelser som luksusfengsel og hotell. Betjentenes argument, som også er i samsvar med de rådende bestemmelsene på området, er at det er frihetsberøvelsen som er selve straffen. Materielt sett er tilretteleggingen for de innsatte i Halden fengsel god, men det er fortsatt et fengsel, de sitter fortsatt fengslet og er underlagt en rekke restriksjoner. Målet er imidlertid at denne typen fengsel skal bidra til rehabiliteringen av de innsatte. Som daværende Justisminister Knut Storberget skrev i en artikkel fra april 2010, ”Vi skal sørge for høy sikkerhet i fengslene der det trengs, og samtidig nye ressurser for å hjelpe domfelte til å slutte med kriminalitet” (Storberget, 2010). I motsetning til mange av de eldre fengslene, spesielt de som er bygget på Philadelphia-modellen, som hadde som formål å bidra til forbedring gjennom isolasjon og bot, ønsker man nå å ” [...] styrke rehabiliteringen gjennom rusmestring, skole og utdanning, arbeidstrening og fritidsaktiviteter. Vi vil ha en kriminalomsorg som bidrar til at mennesker kan utvikle seg i soningstiden, slik at de klarer å få til et sporskifte i livet sitt” (Storberget, 2010). Målet er at Halden fengsel skal skape gode vilkår for rehabilitering og lavere tilbakefall, ved å tenke nytt om arkitektur og de mulighetene soningsforholdene gir, dette i tråd med målene fra Stortingsmeldingen.

Mye av kritikken oppleves som urettmessig av betjentene, for som flere også uttalte ”Vi er i 2011, vi bygger ikke gamle fengsler”. Da Halden fengsel ble bygget var det det største statlige byggeprosjektet etter den nye Operaen. Bygger man nytt, så bygger man nytt, man bygger ikke gammelt. Samtidig har betjentene stor forståelse for at allmennheten reagerer på at fengselet har høyere standard enn hva eldreomsorgen kan tilby. Og flere har også forståelse for kritikken fra ”folk flest”, slik fengslene blir fremstilt i mediene. Vinklingen, dvs. sammenligningen, er de imidlertid ikke nødvendigvis enige i. Bevilgningene foregår på et høyere nivå, og det at Kriminalomsorgen ble bevilget penger til et nytt Halden fengsel er ikke ensbetydende med at eldre ikke fortjener å ha en god standard. Men det ene utelukker

ikke nødvendigvis det andre og de innsatte skal ikke "straffes" med dårligere forhold fordi det står dårlig til med eldreomsorgen flere steder.

Ivar: Og det er jeg helt klar på, det er på en måte ikke kriminalomsorgen som skal justere ned sine nivåer fordi at enkelte institusjoner altså andre institusjoner er for dårlige på sånne ting. Da må heller de justeres opp, og det var også en sånn sammenligning som irriterte meg veldig når Halden fengsel åpna, fordi at, de sammenlignet Halden fengsel med eksisterende eldreboliger i Fredrikstad-området som er bygd på midten av 80-tallet, slutten av 70-tallet, og det altså sammenligningsgrunnlaget blir så helt feil for du kan ikke bygge et fengsel i dag med 1970-standard. Det går ikke. Man.. da må man heller ruste opp eldreomsorgen også må man bruke Halden fengsel for det det er laga for. Så... at sånn kritikk vil nok alltid komme, en sånn sammenligning vil alltid komme. Det er klart når Hellstrøm går ut i VG og tester maten her og sånn, nå fikk jo ikke maten her.. Det fikk vel en to'er... en en'er og en to'er de rettene her også, så det var ikke akkurat noe sånn stor.... Så.. så blir det alltid overskrifter av det, og det skjønner jeg, men det er på en måte opp til altså politikere da, kommune og stat og ruste opp eldreomsorgen, og ikke ruste ned kriminalomsorgen.

Kanskje kan den materielle standarden også bidra med å lette arbeidet for de ansatte, noe de fleste kanskje ikke tenker på. Betjentene omfattes også av Arbeidsmiljøloven, og også de har krav på et godt arbeidsmiljø, materielt og fysisk. Det materielle nivået kan enten bidra til å lette arbeidet, til en viss grad i det minste, eller til å tyngre det, selv om det nok uansett kan være/er en belastning å jobbe i fengsel. I et eldre fengsel (som for eksempel Oslo fengsel) kan mye av arbeidsdagen gå til å la de innsatte få dusje, dette hadde blant andre en av de intervjuede erfart.

Kenneth: På det verste så var det vel at det var for lite folk på jobb altså når det virkelig kokte.. eh.. det er noe som varierer fra dag til dag, men de dagene hvor det virkelig var hektisk så var man sliten for da du fikk ikke gjort det du skulle gjøre, du hadde ikke tid til å ta hånd om enkeltinnsatte fordi det var så stort kjøp og banalt sagt så blir man ofte kjørende.... Ofte så bruker man mer tid på å sende folk inn og ut av dusjen på kvelden enn noe annet... fordi du vil du ønsker at flest mulig skal få dusje men da kan ikke alle de kan ik .. du får ikke 25 til å dusje på to timer... for noen bruker en halvtime i dusjen og da bruker man tid på det... så det er litt ressurs- og.. ja... ressursproblematikk rett og slett... [...] Og da kommer man igjen inn på at da er det veldig viktig at man har et innhold i soninga og ressurser til betjentene som skal gjøre jobben. Eh.. ressurser det er alt fra toalett på cella .. det er ikke luksus, det er en nødvendighet. Dusj.. folk har knust celler fordi de ikke har fått lov til å dusje på tidspunkt som noen har blitt oppfatta å ha blitt lovt, de går rett og slett amok, fordi de har ikke noe annet å gjøre. Og noen av det kaliberet at de gjør det og, så...

Ifølge Kenneth er altså ikke det å ha dusj på cella luksus, det er en nødvendighet. Å ha dusj på cella, slik de har i Halden, vil også kunne bidra til ”normaliseringen” i fengselshverdagen, da de innsatte i større grad kan bestemme når de skal vaske seg, altså en viss form for selvbestemmelsesrett i en ellers (gjennom)regulert hverdag. Ikke bare vil dette kunne fjerne en del av misnøyen de innsatte kan føle hvis de ikke får dusje, det vil også kunne bidra til å frigjøre mye av betjentenes tid til annet arbeid.

Første del av dette kapittelet omhandler premissene for betjentenes arbeid, blant annet begrunnelsene for straff, bruken av fengsel og hvem de innsatte er. På bakgrunn av dette belyses tilbakemeldingene betjente og aspirantene fikk fra menneskene rundt seg da de fortalte at de skulle ble fengselsbetjenter. De intervjuede hadde fått både positive og negative tilbakemeldinger, men det som syntes å kjennetegne tilbakemeldingene var at det er mye uvitenhet knyttet til fengsel. Videre ble lav lønn og utstrakt bruk av ekstrabetjenter trukket frem som faktorer som bidrar til å undergrave yrket. Siste del av kapittelet omhandlet kritikken mot Halden fengsel. Betjentene hadde på mange måter forståelse for at ”folk flest”, eller utenforstående, var kritiske, gitt blant annet mediedekningen knyttet til fengsler generelt og Halden fengsel spesielt. De mediale vinklingene ble imidlertid oppfattet som urettmessige, og de viste blant annet til normalitetsprinsippet. Neste kapittel omhandler fengselsbetjentutdanningen, og blant annet betjentenes og aspirantenes bakgrunn for utdanningsvalg,.

5. Utdanningen

5.1. Bakgrunn for utdanningsvalg

Yngvil Grøvdal fant i sin studie av fengselsbetjenter i Oslo fengsel på 90-tallet at veldig få valgte yrket av idealistiske grunner (2000). Grøvdals studie handler om de fast ansatte betjentene i Oslo Fengsel, dvs. betjenter som har fullført fengselsskolen, selv om hun fant at det også var utstrakt bruk av ekstrabetjenter i fengselet. Mange av de fast ansatte i Oslo Fengsel³⁸ hadde ikke hatt noen annen jobb enn i fengselet, noe som i særlig grad gjaldt mennene. Men det var også en rekke betjenter som kom fra et aktivt yrkesliv andre steder, både håndverkere, lærere og kvinner fra omsorgsykker. Høyere utdanning var ikke vanlig blant betjentene, men Grøvdal fant at det i større grad var blitt vanligere å ta fag parallelt med arbeidet (Grøvdal, 2000, s. 63-64). Det var flere grunner for bytte av yrke i voksen alder, blant annet dårlige økonomiske konjunkturer, stramt arbeidsmarked, fysiske plager, utbrenthet, ønsket om en annen jobb osv. Det var imidlertid ingen som hadde sluttet i jobbene sine fordi de ønsket å jobbe i fengsel, selv om noen hadde et ønske om å jobbe med mennesker. Videre var det bare én av de 49 betjentene hun intervjuet som hadde valgt yrket av idealistiske grunner, noe som overrasket Grøvdal (2002, 64). Noe av grunnen til dette mener hun ligger i det at fengselsbetjenter verken har rett eller mulighet til å bestemme hvilke oppgaver de skal utføre, de er utøvere. Hun mente at i stor grad ble jobb som funksjonær tatt på bakgrunnen av lønnen som var ”noenlunde anstendig” (Grøvdal, 2000, s. 65), og de fleste viste til at det var tilfeldigheter som avgjorde yrkesvalg. Hun fant at mange valgte yrket av såkalte ”negative grunner”, og skriver at ”[...] det ligger altså kanskje en form for ”tvang” i valget av denne jobben” (Grøvdal, 2002, s. 140).

Grøvdals avhandling har bidratt til at jeg har lyst til å finne ut mer om fengselsbetjenter, motivasjonen for å bli betjent, og hva slags tanker de gjør seg om sin yrkeshverdag. Er det slik at få har idealistiske motiver for å bli fengselsbetjent også nå? Hvem er fengselsbetjentene? Hva slags bakgrunn har de? Og hva var det som gjorde at de ville bli fengselsbetjenter?

³⁸ I 1998, da studien ble gjennomført.

Som jeg nevnte i metodekapittelet hadde 12 av de intervjuede erfaring fra annet heltidsarbeid, mens to hadde erfaring fra deltidsstillinger/sommerjobb. Av de 14 hadde fem vært ekstrabetjenter før de søkte seg inn på KRUS. Elleve av de intervjuede hadde utdanning fra tidligere, selv om noen hadde avbrutt tidligere studier. Fire av de intervjuede hadde flere forskjellige utdanninger i bagasjen. De tidligere yrkene varierte, alt fra frisør, journalist, hjelpepleier, dørvakt, lærer, selger, osv. til vekter, og bakgrunn fra forsvaret. Hva var det som gjorde at de ville bli fengselsbetjenter?

Tom var opptatt av diskrepansen mellom mediernes fremstilling av de innsatte og slik de faktisk er, mens Hanne, på spørsmål om hva som appellerte til henne, svarte at det var interessant å jobbe med mennesker som er i forskjellige stadier i livet og mennesker i krise. Synnøve kom over en annonse i en avis og fattet interesse, mens Marianne ble tipset om utlysningen til utdanningen av en venninne.

For Jenny var det kommende storfengselet i Østfoldregionen, (det som ble Halden fengsel), en av grunnen til at hun ville bli betjent. Med storfengselet fulgte et løfte om fast jobb hvis man først kom inn. I tillegg nevnte hun, og flere med henne, at de ikke hadde hatt mulighet til å gå fengselsskolen om ikke utdanningen hadde vært lønnet. F.eks. som Turid, som har familie, hus og studielån fra tidligere:

Marte: Hva var det som gjorde at du ville bli fengselsbetjentbetjent?

Turid: Det er vel det at man blir nysgjerrig på kriminalitet. Du sitter og leser i avisene, følger med i nyheter, ja...så lurar man på hva som skjuler seg bak handlingene. Lei av å forhåndsdomme mennesker man ikke vet noe om. [...] Altså forventningene mine lå i det og finne ut om finne ut mer om kriminalitet, altså bli bedre kjent med kriminalitetsbildet i Norge. Og selvfølgelig få en oppriktighet.

Turids motivasjonen for å søke seg inn på fengselsskolen var nysgjerrighet, og et ønske om å få et mer oppriktig bilde av mennesker som begår lovbrudd. Samtidig hadde hun ikke hatt muligheten til å gå fengselsskolen om utdanningen ikke var lønnet:

Turid : For det er klart lønna har mye å si, som sagt jeg har jo gått fire år på skole og har studielån, jeg har to barn og er gift og hus og alt, jeg kunne aldri ha gått på en ulønna skole...

Kenneth og Anders begge var arbeidsledige, Kenneth hadde hørt om yrket fra bekjente tidligere, og når han da stod uten jobb dukket tanken opp. Han syntes det var et interessant yrke. Han la imidlertid heller ikke skjul på at den lønnede utdanningen var et stort pluss. I tillegg til å være arbeidsledig var Anders midt i et samlivsbrudd. Med de mange prioriteringene som da måtte gjøres var trygghet og forutsigbarhet viktig. I tillegg var han nødt til å tenke annerledes i forhold til jobb, da det var lite nyansettelser og vanskelig å få seg jobb innen hans yrkesfelt.

Vidar mente det var tilfeldigheter som gjorde at han ville bli fengselsbetjent. Han liker å jobbe med mennesker, og syns jobben som fengselsbetjent er en god måte å hjelpe mennesker som er i en annen posisjon en man selv er i. Lene hadde erfaring fra arbeid med vanskeligstilte, hjemløse og løslatte fra fengsel, og dette gjorde at hun søkte seg til fengsel. Mens Ivar, som blant annet hadde jobbet som vekter, hadde lyst til å bidra mer i forhold til mennesker som begår lovbrudd enn hva man kan gjøre i kraft av å være vekter, hvor man ”sender dem videre til politiet”, og aldri ser noe mer til dem. Gjennom fengselsbetjentutdanningen og jobb som fengselsbetjent ønsket han å kunne være med å bidra til rehabilitering av lovbrøyttere.

De intervjuede oppga altså en rekke grunner for utdanningsvalg, blant disse et ønske om å jobbe med mennesker, arbeidsløshet, ønske om å gjøre noe annet (omskolering), nysgjerrighet osv. Som oftest ble flere faktorer vektlagt, i ulike kombinasjoner. Det var fem stykker som oppga at de på forhånd hadde familie eller venner/bekjente som jobbet i fengsel (og at dette hadde en innvirkning). Fem stykker hadde begynt som ekstrabetjenter før de søkte seg inn på KRUS. Fem stykker ønsket å gjøre noe annet enn det de gjorde. Fire stykker oppga lønnet utdanning, eksplisitt, som en positiv medvirkende faktor til at de søkte seg til utdannelsen, mens flere, underveis i intervjuene, trakk frem lønnen som noe positivt. Seks av de 14 oppga at de gjerne ville jobbe med mennesker, (alene og i kombinasjon med andre faktorer). På senere spørsmål om hva de syntes var mest givende med jobben trakk de aller fleste frem det å jobbe med mennesker, å kunne bidra til å hjelpe de fengslede.

5.2. Utdanningsløpet

Av utlysningen til fengselsbetjentutdanningen fremgår det hva som skal til for å være en kvalifisert søker. Blant annet må man være over 20 år, ha plettfri vandel, ha førerkort klasse B og ha generell studiekompetanse osv³⁹. Aktuelle kandidater må igjennom en dag med opptaksprøver, med skriftlig oppgave, fysisk funksjonstest og intervju med Aspirantnemda. Det er også slik at de to årene på Fengselsskolen, dvs. hele aspiranttiden, betraktes som prøvetid der vurdering av egnethet foretas kontinuerlig.

Studieforløpet ved KRUS har hittil vært lagt opp slik at aspirantene først deltar på et fire uker langt forkurs, før de går ut i et praksisår i et av de til enhver tid godkjente aspirantfengslene. For flere av aspirantene og betjentene var dette det første møtet med et fengsel, fem av de intervjuede hadde imidlertid erfaring som ekstrabetjenter. I praksisfengselet får de, i tillegg til praktisk erfaring, også teoretisk undervisning ukentlig. Etter praksisåret tok aspirantene fatt på teoriåret. Teoriåret foregikk for alle de intervjuede i KRUS sine lokaler på Teisen i Oslo⁴⁰. I løpet av sommermånedene i teoriåret, mot slutten av juni og utover, har aspirantene såkalt sommertjeneste, der de i løpet av ni uker vikarierer for ferierende betjenter i fengslene rundt omkring, samt avvikler egen ferie. Det har også vært vanlig å gjennomføre en studietur, en ekskursjonsuke, i løpet av det siste semesteret. Etter endt utdanning er de nyutdannede betjentene pliktige til å jobbe et år i Kriminalomsorgen, et såkalt pliktår. Dette er den utdanningsmodellen alle de intervjuede hadde gått gjennom og som aspirantene var i ferd med å avslutte på intervjutidspunktet.

Det har lenge vært diskutert å omgjøre betjentutdanningen til Høgskoleutdanning, forslaget ble fremlagt allerede i 1984 (Meek Hansen, 1999). Det er allikevel ikke før nylig en ny utdanningsmodell har blitt rullet ut. Den nye utdanningsmodellen er lagt opp slik at man først har et fem måneder langt teorisemester, etterfulgt av to semester med praktisk og teoretisk undervisning ved et av aspirant/opplæringsfengslene. Det fjerde semesteret foregår ved skolen, i Oslo, før aspirantene uteksamineres og tar fatt på pliktåret. Nasjonalt organ for kvalitet i utdanningen, NOKUT, godkjente i januar i år at den toårige fengselsbetjentutdanningen akkrediteres med 120 studiepoeng (ref.). Nå får man altså 120

³⁹ www.krus.no

⁴⁰ Det har imidlertid også vært gjennomført forsøksordninger der det ble testet ut å ha teoretisk undervisning i et par fengsler, såkalt desentraliserte studieforløp, (et av disse var Ravneberget), men det er ingen planer om å videreføre dette på nåværende tidspunkt (krus.no)

studiepoeng for den toårige utdanningen, mens lønnsordningen beholdes⁴¹. En slik studiepoengsmodell vil kunne bidra til å løfte yrkets status, og gjøre det lettere å kombinere utdanningen med andre fag og retninger.

5.2.1 Lønnet utdannelse

Det har vært knyttet usikkerhet til om utdanningen ville fortsette å være lønnet ved endringer i utdanningsmodell og eventuell overgang til Høgskoleordning. Det var delte meninger om den nye utdanningsmodellen, men det alle var enige om var at lønnsordningen var viktig for å beholde diversiteten og tiltrekke seg både yngre og litt eldre søkere, fordi blandingen er viktig, derfor uttrykte flere skepsis til å kutte ut lønnsordningen. Av de 14 var det fire som eksplisitt uttrykte at lønn var en medvirkende faktor for deres valg av utdanning. Det var imidlertid flere av de andre som i løpet av intervjuet nevnte den betalte utdanningen som positiv, og noe som bidrar til at selv de med økonomiske forpliktelser, med familie, hjem osv. kan ta utdanningen, og noe som sannsynligvis er noe av grunnen til den relativt høye gjennomsnittsalderen blant aspirantene⁴². Livserfaring synes å være en positiv faktor som fengselsbetjent, i tillegg til personlig egnethet. På KRUS er det vanskelig med diversitet, i både alder, kjønn, etnisk opprinnelse, yrkesbakgrunn osv. De ønsker å speile samfunnet ellers. I høyere grad enn i forbindelse med andre utdanninger kan det virke som om livserfaring regnes som positivt. Det at utdannelsen er lønnet åpner for at man kan utdanne seg til betjent selv man allerede har annen utdanning og studielån, eller er etablert med familie og boliglån osv. Selv om for eksempel Kenneth synes det var et interessant yrke i utgangspunktet gjorde lønna også at det kanskje var et lettere valg å ta:

Marte: Mmm. Hva var det som appellerte til deg?

Kenneth: Eh... det er den biten at det er et lukka eh yrke, du kjenner veldig lite til det fra før. Men så er det og at du får jobbe med altså du får jobbe med en del av samfunnet som få har innblikk i, og det innblikket de har er basert på myter, avisoverskrifter... og vinklinger som ikke nødvendigvis harmonerer med virkeligheten selv om de refererer til virkeligheten så vinkler de det på en måte som ikke er riktig likevel...og... det hjalp på at det er lønna utdanning. For da kan man bruke de to årene på å ta dette her, se hva det er for noe, men ikke tape noe økonomisk, altså, du blir ikke plutselig så finner du ut at du skal bli lege og opparbeider 600000 i studielån også dropper du ut allikevel .. da har du kasta bort tid, her kan man kombinere to ting.

⁴¹ Aspirantene tjener gjennomsnittlig ca. 250 000 kr pr. år under utdanningen (krus.no)

⁴² For 2011-kullet lå gjennomsnittsalderen på 27 år (Larsen, 2012).

Kenneth beskriver hvordan man ikke taper noe, økonomisk, på å ta utdannelsen og på den måten finne ut om det er noe en kunne tenke seg på lengre sikt. I og med at yrket er så skjult som det er, og så krevende som det er, kan det være vanskelig å vite om man vil trives med det før man har prøvd. Dette var også en av grunnene til at flere av de intervjuede var skeptiske til omleggingen med teorisemester før praksis. Flere uttalte at det at de hadde praksisen først var en fordel, i forhold til å finne ut om dette var noe for dem.

Marte: Men... hvordan blir det med den nye utdanningsmodellen, er det lønna det også?

Anders: Ja, jeg det kan det kan ikke i dette yrke favne over den bredden de ønsker nå har jo politistudentene... mista den bonusen med lønn og da er det da er snittalderen par og 20 ikkesant, mens for min del og flere andre så er den dratt opp til nærmere 30 på sånn type studium som har som har lønn, for det går an med med... større sånne forpliktelser økonomisk og familiært og ta den utdannelsen. Det har litt sånn dra ned kostnadsnivået litt også sjonglere litt gjennom de to årene så er man tilbake i i en brukbar lønna situasjon igjen ikkesant, Så det tror jeg de det tror jeg nok ligger i den i de føringene og de eh... motivene rundt det at det må det må være noe for å få en bredde... og det tror jeg yrket her er tjent med at man får litt bredde, at ikke det blir akkurat på minimumsalderen... Og jeg vil jo tro uten at jeg har statistikk på det vil jeg tro at jo eldre man er jo større sjanse vil det kanskje være for at man blir.

Marte: Det kan hende.

Anders: Kan hende ikkesant, det er i hvert fall et poeng. Da har man gjerne hatt en del veivalg fram mot at man da går i gang med noe nytt mens en 25-åring har jo kan plutselig være på Blindern ikkesant og ha spart opp penger i beste fall.

Anders peker her på nettopp den bredden som er ønskelig fra Kriminalomsorgen og KRUS sin side. Selv om også Vidar mente at den betalte utdanningen var positiv, uttalte han samtidig at lønna kunne fungere som en slags hvilepute for noen, at de bare tok utdanningen på grunn av lønn. Gitt utdanningens karakter mente imidlertid Anders at det var ikke bare å ”surfe gjennom”, som han føler flere gir uttrykk for. På grunn av den lønnede utdanningen er apirantene både studenter og lønnsmottaker, og i kraft av å være lønnsmottakere er de også ansatt, noe som gjør at oppmøte er obligatorisk. Slik er utdanningen annerledes fra for eksempel universiteter der studenter ofte kan komme eller la være, uten at det registreres, i tillegg har de prøver og innlevering underveis, noe som gjør at man i liten grad kan være gratispassasjer, ifølge Anders. De forplikter seg også til å jobbe ett år i fengsel etter endt teoriår.

5.3. Pre- og post KRUS: Betjenthabitus?

Som vi har vært inne på er det mye uvitenhet knyttet til fengsler. Av de intervjuede hadde fem vært ekstrabetjenter, mens ni av de intervjuede ikke hadde erfaring med fengsler før de søkte seg inn på KRUS. To av de 14 hadde mennesker i sin nære familie som allerede jobbet innen vesenet da de begynte, mens tre stykker hadde venner/bekjente som jobbet i fengsel. Som vi så i forrige kapittel snakket Kenneth om et pre- og post KRUS. Hvilke forventninger hadde de før de begynte på skolen? Hvordan trodde de det kom til å bli å jobbe i fengsel?

Lene: Jeg hadde ikke så mye forestillinger... For jeg hadde jo aldri vært i fengsel før, før jeg begynte på fengselsskolen.... så alt var jo helt nytt... jeg trodde det kom til å bli utfordrende... eh.... Men det er vanskelig å tenke seg hvordan det er å jobbe på en institusjon når du ikke har gjort det før. Så jeg tror nok veldig mange går til det uten så veldig mye tanker om hvordan det kommer til å bli. Jeg trives veldig bra med det. Mm... Og det er jo fordel at vi har praksisåret først, eller hadde i hvert fall, sånn at man på en måte vet litt hva man går til.. Men jeg hadde ikke så mye tanker på forhånd egentlig.

Som Lene sa, er det ikke så lett å skulle vite hvordan det er å jobbe i fengsel, som er en lukket institusjon, når man ikke har noen erfaring med det. Heller ikke Vidar visste hva han skulle forvente.

Marte: Hvordan tenkte du at det kom til å bli å jobbe fengsel før du begynte?

Vidar: Hadde ingen aning!

Marte: Nei?

Vidar: Du kommer ny til et stort fengsel som [fengsel] som var praksisfengselet mitt, ehm du kommer ny til et stort fengsel og du forventer noe helt enn det som treffer deg.

[...]

Marte: Var det noe som overrasket deg når du kom ut i praksis?

Vidar: Altså det er altså.. hvor annerledes det er i forhold til hva du blir skissert, som jeg sa tidligere at du har.. du kommer til et sted, du ser et stort fengsel og du tenker at her er det mye bråk og du går litt med pigga ute, også får du en helt annen.. virkelighetsforfatning da.

Han opplevde å få en helt annen virkelighetsoppfatning etter å ha kommet til fengselet. Marianne ga uttrykk for det samme:

Marte: Mmm. (pause) ... har synet ditt på jobben endra seg fra du begynte?

Marianne: Ja, det har det absolutt. Som sagt jeg visste jo ikke hva jeg egentlig gikk til bortsett fra det jeg hadde lest om på nettet om hva det innebærer å være fengselsbetjent. Men gjennom både praksisåret og teoriåret så har jeg jo fått et helt annet syn på det når jeg ser på en narkoman og en kriminell og det med... det med rett og slett det vi på en måte... det er å behandle alle likt... for at man man har så lite kunnskaper så tenker man jo liksom når en person gjør en kriminell handling syv ganger så er det liksom sperr han inne og la han være der, han har fortjent det.... Men det er noe med at vi blir litt mer kanskje mykere, men vi ser mennesket for det den er og selv om man gjør feil så er det liksom vi andre mennesker kan hjelpe til (ler) for at den ikke skal gjøre den feilen. Så ja, det har endra seg veldig og så er det noe med i forhold til spørsmålet av bekjente om at ”hvordan klarer du å jobbe med mennesker som f.eks. har sitter for sedelighet?” og til det svarer jeg at når jeg går inn så ser jeg ikke på det dem er dømt for jeg ser dem for hvem dem er og selvfølgelig noen ganger kan det være veldig vanskelig når man står i en situasjon, men det er veldig viktig å ikke glemme helt hva dem har gjort, men at man på en måte klarer å se forbi det... og klarer å se mennesket. Så det er veldig utfordrende, men samtidig så er det egentlig veldig enkelt.

Gjennom praksisen i fengselet og teoriåret, forklarer Marianne, har hun fått et annet syn på fengselet, yrket og de innsatte. Mens Anders forteller at han brukte tid på å finne sin plass.

Marte: ... hvordan trodde du at det kom til å bli å jobbe i fengsel før du begynte?

Anders: (pause) Det det vet jeg liksom ikke... (pause) jeg var jeg var jo rimelig blank altså. Jeg må si det. Og det prega meg nok litt i starten og at det var vanskelig å finne helt sin plass da..... de vitsene fungerte på utsida var ikke akkurat de samme som slo til på innsida ikkesant.

Marte: (ler)

Anders: .. så man... Nei, jeg har ikke noe bedre svar enn at det var ikke noe..... for meg jeg bare bare gir uttrykk for at jeg tror jeg var så open-minded og liksom nysgjerrig...

Aspirantene, og da henholdsvis de som ikke har erfaring som ekstrabetjenter, vil kunne oppleve at det er vanskelig å sette seg inn i fengselshverdagens rutiner og prosedyrer. Marianne trekker blant annet frem at det tok åtte-ni måneder av praksisen før hun følte at hun var ”inne i det”, og det Anders trakk frem som det var mest utfordrende ved praksisåret var nettopp det å ha oversikt over alt som skulle skje i løpet av en dag.

Marte: Hva var det du opplevde som mest utfordrende i praksisåret?

Anders: (pause) eh... Oversikt... Det var tavler med hvor de var og det var liksom telefoner og det var lufting og... tidspunkter altså det var mye å forholde seg til på kort tid... hvis du forstår, det var veldig... jeg er heller ikke vant med å ha en veileder hengende over meg som... eh... på over lang tid ikkesant.. Og kombinasjonen der det var veldig mye sånn gjøremål som du du er nødt til å være på ballen på... mens vanlige typer jobbing så styrer du jo litt dagsplanen din på mange måter selv... du booker møtene når det passer for begge parter osv. Osv., men her er det... låser du ikke opp

så blir det ikke luft liksom...Har du glemt det eller ehhe er på et annet sted på bygget så så blir det litt hektisk da...Til tider. Så den sitter jo litt hvis neste dag så er det sånn check, check, du gjør det du gjør det check, så man får med seg alt, det går ikke du har ikke den i hodet... Det er daglige ting som er felles også er noe litt ulikt også sånn den er jævla viktig (ler) den der dagsplanen... Den det var nytt. Sitte å forholde seg til sånn type papirarbeid og det det var en omvending asså... det var noe som både var nytt og litt spennende at.... At sånn organiserer man det for å få kabalen til å gå opp...

Dette kan være utfordrende, som Anders sier, å skulle ha kontroll over hva som skal skje til enhver tid. Som aspirant ved fengselsskolen i en litt tosidig posisjon, man er på sett og vis både arbeidstaker og student. Man får opplæring og veiledning i fengselet i praksisåret, samtidig skal man mens man er i praksis fylle en betjentrollen. Spesielt med tanke på belegget som er i norske fengsler (ca. 95%) og den ofte lave bemanningen er aspirantene viktig arbeidskraft.

Marte: Hvordan følte du at du ble tatt imot når du kom til [praksisfengsel]?

Turid: Kjempebra! Jeg synes det var helt strålende. Vi var hjertlig velkomne og jeg tror jeg tror det er sånn de må ta imot folk for de er avhengig av at det hele tida kommer nye og det er lav bemanning i kriminalomsorgen...Og når det da kommer aspiranter som har litt lavere lønn (ler) enn de ferdigutdanna så vi får de samme arbeidsoppgavene, vi står helt likt med enhver annen betjent og for at vi skal kunne gå inn i den jobben, så må vi tas imot på en ålreit måte.

Og det føler jeg at de fleste blei. Det er nok noen som ikke følte det sånn, men... Det er litt med hvordan man møter anstalten selv også...At man er åpen. Så ja. Nei, jeg er kjempefornøyd. Absolutt.

Marte: Bra da.

Turid: Ja (ler)

Marte: (ler)

Turid: Det var en lettelse fordi første dagen når du ruller opp forbi eller uttafor [fengsel] det er jo svært, det er dritsvært og det er kjempe altså med alle murer og.. den massive bygningen og de høye gjerdene og alle kontrollene på vei inn så får du en sånn derre å fy fader dette her er... this is the real shit lissom! Så man var litt nervøs for det man møtte der inne, men det har vært helt strålende.

Elaine Crawley skildrer det hun kaller blivende betjentes ”culture shock” i møte med anstaltene. På forhånd hadde betjentene i hennes studie ingen erfaring med fengsel, de var som ”folk flest” i forhold til kunnskap om fengsler. Heller ikke de jeg intervjuet, (med unntak av de med bakgrunn som ekstrabetjent og de med familiemedlemmer innen Kriminalomsorgen) hadde noe særlig kunnskap om jobben og fengselshverdagen. Crawley beskrev hvordan man de første dagene og ukene i fengsel kan oppleve en rekke ulike følelser fra overraskelse, panikk, forvirring, angst og frykt (2004, s. 77). Selv om det kunne

ta tid å komme inn i rutiner, venne seg til arbeidet og å finne sin plass fikk jeg ikke inntrykk av at de jeg intervjuet opplevde samme type kultursjokk. Blant de jeg intervjuet kan det virke som de fleste ble positivt overrasket over hvordan forholdene og arbeidsdagen i en slik lukket institusjon faktisk er, selv om de riktignok opplevde at det normative man lærer på KRUS ikke alltid stemmer overens med virkeligheten, noe jeg skal ta nærmere for meg i neste underkapittel.

Crawley skriver i sin bok at det er en forskjell mellom å bli (becoming) og være (being) en fengselsbetjent, "It is not enough simply to put on the uniform; the officer must learn to *wear it*" (2004, s. 92). Det holder ikke bare å vite hvordan (og hvorfor), for å *være* betjent må man også "embody", legemliggjøre, denne kunnskapen. For å være en betjent må man "[...] acquire the "working personality" of the prison officer", og denne arbeidspersonegheten kan ikke erverves "[...] through mere habituation and repetition; rather it involves *inhabiting a way of being* (Crawley, 2004, s. 92). Det å bli betjent er i så måte en prestasjon eller et resultat av en prosess over tid, skriver Crawley. Kanskje kan man her tenke seg en betjenthabitus, i Bourdieus forstand. Habitusbegrepet er Bourdieus bidrag til å forsøke å løse en av sosiologiens overordnede problemstillinger, forholdet mellom aktør og struktur. Han søker å forene aktør og struktur, eller det subjektive og det objektive gjennom habitusbegrepet (Aakvaag, 2008). Strukturen er samfunnet, i dette tilfellet representert med justisdepartementet som leder og Kriminalomsorgen som det utøvende organ, mens aktøren er fengselsbetjenten. Gjennom utdanningen kan man si at de blivende betjentene ved å internaliseres et norm- og holdningssett, utarbeidet av lovgiverne og Kriminalomsorgen, sosialiseres inn i en rolle; fengselsbetjentrollen.

Ens habitus gir forrang til det man opplever tidlig i livet, samt det man opplever mange ganger. "Habitusbegrepet henviser til det träge, men ikke uforanderlige i mennesket. Habitus er i utvikling livet gjennom, i takt med at ens livsbetingelser skifter, men det nye mødes hele tiden med det gamle som utgangspunkt" (Prieur, 2008, s. 42). I og med at ens habitus alltid vil forholde seg til det foregående vil den ikke være fullstendig foranderlig, men den vil hele tiden forandres av nye erfaringer. Habitus viser til menneskets bevisste og ubevisste erfaringer, som preger menneskets handlinger. Ens habitus er skrevet inn i de kroppslige, kognitive og emosjonelle sidene ved et handlende menneske, og betegnes som kroppsliggjorte disposisjoner. Fordi den ikke er fullstendig foranderlig skaper den en treghet i det sosiale rommet. Strukturen vises best i nettopp denne tregheten i habitus. De sosiale og

økonomiske forholdene menneskene lever under former menneskenes tidlige og gjentatte erfaringer. Samtidig er habitus disposisjoner og tilbøyeligheter, den er derfor ikke determinerende, og man har mulighet til å velge annerledes. Disse individuelle valgene som det her åpnes for vil imidlertid ofte være ubevisste og praktisk rasjonelle (Sandberg og Pedersen, 2007, s. 80-81). Bourdieu argumenterer for at aktør og struktur er gjensidig muliggjørende/begrensende. Nettopp at habitus gir forrang til det strukturelle er noe Bourdieu har blitt kritisert for (Aakvaag, 2008). Kanskje kan det tenkes at nettopp at strukturen gis forrang gjør begrepet enda mer egnet til bruk i forbindelse med fengselsbetjenter? Som vist tidligere er de nederst i fengselsbyråkratiet og nærmest de fengslede, Grøvdal beskriver betjenter som utøvere, som i liten grad har muligheter til å påvirke/eller i hvert fall i liten grad gjør det. Betjentene er pålagt å følge et reglement, men de kan også utvise skjønn (rommet for bruk av skjønn sies også å være økende). Prieur påpeker imidlertid at fra et sosiologisk perspektiv blir det feil å se på forholdet mellom individ og samfunn, aktør og struktur, som en motsetning, fordi samfunnet muliggjør individet (2000).

Gjennom utdanningen sosialiseres man inn fengselsbetjentrollen. Flere fortalte, at de på forhånd visste lite eller ingenting om det som foregår inne i fengslene. Gjennom praksis og teori erverver man på den måten nye kunnskaper og forståelsesmåter, f.eks. knyttet til synet på mennesker som har begått lovbrudd. Som Turid sa:

Turid: Mmm. Så... jeg kjenner det at det preller litt av meg når folk sitter og kritiserer at norske innsatte har det for bra, eller ikke norske innsatte, men innsatte i Norge... De har det altfor bra og da tenker jeg liksom hvordan vil du at vi skal ha det? Vi har kommet langt vi har innsett at tortur det er ikke veien til løslatelse altså.... det er bare det å miste friheten sin er jo krenkende og straff nok i seg selv. Det er det som er hovedstraffen i det norske rettsystemet. Man kan tenke seg selv hvis man mister friheten sin, hva sitter man igjen med? Du sitter ikke igjen med en dritt. Du har ikke lenger råderett til å bestemme over ditt eget liv på samme måten, det er alltid noen som er der forteller deg hva du skal gjøre, hvordan du skal gjøre og hvorfor... Så man ... altså den norske eller borgerne i Norge må snart se den altså. Så, men jeg kjenner at deres meninger, det kommer fra uvitenhet og jeg har vært der sjøl, så det var ganske banebrytende å begynne her. Du svelger en del kameler og syns egentlig de smaker ganske godt.

For henne var det banebrytende å begynne på KRUS, fordi hun fikk en helt ny forståelse av fengslene og de innsattes situasjon.

Men det er ikke bare et nytt syn på fengslene og de fengslede de erverver gjennom utdanningen, de trenes også opp i sikkerhetsprosedyrer, det rutinemessige, konflikthåndtering osv. Og alt dette inngår i betjenthabitusen. De lærer hvordan de skal omgås de innsatte, og se forbi handlingene deres. Samtidig skal de alltid være forberedt på at noe kan skje, og skal alltid ha dette i bakhodet i arbeidet med de innsatte. Men hvordan opplever de at det teoretiske stemmer overens med hverdagen ute i fengslene?

5.4. ”Den fengselshverdagen KRUS ønsker det skal være”

Det er ikke noe nytt at liv og lære, eller praksis og teori, ikke alltid stemmer overens. Et praktisk yrke, som fengselsbetjentyrket må kunne sies å være, kan aldri fullt og helt gjenspeiles i den teoretiske opplæringen. Dette var selvfølgelig de intervjuede klare på, allikevel hadde flere av dem ankepunkter i forhold til utdanning og praksis. Den sosiologiske fengselsvirkeligheten finnes ”på gulvet” i anstaltene. Hvordan syns de intervjuede at den teoretiske delen av utdanningen stemmer overens med fengselshverdagen? Opplevde de forskjeller i det normative man lærer på KRUS og holdningene ute i anstaltene, og opplever de en forskjell i holdninger mellom mer erfarne betjenter og relativt nyutdannede betjenter?

Marte: Føler du at Fengselsskolen forberedte deg til jobben?

Vidar: På en måte ja, på en altså... det... det å forberede deg til en viss grad på det teoretiske innholdet du skal bruke... Resten må du bare lære deg sjøl mens du holder på.

Det Vidar sier her er illustrerende for svaret jeg fikk fra flere av de intervjuede. Gjennom praksisen har de fått erfare hvordan det er å arbeide i en institusjon. Når de så kommer tilbake til KRUS for teoriåret var imidlertid flere som følte at den teoretiske undervisningen ikke stemte med det de hadde opplevd i fengslene. Selv om Tore syns fengselsskolen var bra, mente også han at det var en forskjell mellom det de lærte og hva som praktiseres rundt omkring i fengslene. Mens fengselsskolen er veldig fokusert på rehabilitering, tilbakeføring, menneskesyn osv. hadde Tore erfart at det ikke er så enkelt å nå alle de gode formålene, og at dette kunne skyldes ressursmangel, bemanning og kanskje holdninger.

Flere av aspirantene trakk frem at flere av foreleserne på KRUS ikke har erfaring fra fengsel, og at disse foreleserne kan ha problemer med å sette seg inn i praksisene aspirantene forteller om. De aller fleste har opplevd at det normative man lærer på KRUS praktiseres i varierende grad ute i anstaltene. Det er de formelle reglene og rutinene man lærer på skolen, mens på gulvet i anstaltene lærer man de uformelle normene og måtene å gjøre ting på. Crawley beskriver dette møtet med realitetene som et "reality shock" (2004, s. 78) (til forskjell fra det tidligere nevnte "culture shock"). I teoriåret går aspirantene med uniform på skolen, allikevel er skolehverdagen lite rettet mot det praktiske fengselsarbeidet, skal vi tro flere av de intervjuede. Lene fortalte for eksempel at hun syntes de lærte mye om *hvorfor* ting var viktig, men kanskje ikke nok om *hvordan* det skulle gjøres. I tillegg mente hun at teoriåret gikk mest i overflaten på de ulike emnene, og at hun gjerne skulle ha lært mer om f.eks. konfliktsituasjoner og førstehjelp. Flesteparten av aspirantene mente at det burde vært mer undervisning i blant annet konflikthåndtering osv.

I boka *Gatekapital* viser blant annet Sandberg og Pedersen hvordan hasjselgerne langs Akerselva, "Gutta på Elva", besitter gatekapital, som henspiller på Bourdieus kapitalbegrep. Gatekapitalen er kunnskap, kompetanse, ferdigheter, egenskaper og objekter som tilkjennes verdi i gatekulturen (Sandberg og Pedersen, 2007, s. 82-83). Blant annet skriver de at den kulturelle kapitalen har flere former, på samme måte har gatekapitalen flere former. Den er objektivert gjennom våpen og narkotika, den er kroppsliggjort gjennom vekttrening, kampsport og tatoveringer, som en gatehabitus, og den er institusjonalisert gjennom fraværet av formelle kvalifikasjoner. Kan det tenkes at den konstante "beredskapen", i form av at de alltid må være forberedt på at noe kan skje, blir en form for kulturell kapital for betjentene, ervervet gjennom utdanningen, og at det slik er tenk å være en kroppslig disposisjon? Flesteparten av aspirantene mente imidlertid at det ikke var nok om det fysiske i teoriåret. Mens det egentlig burde gå på autopilot, gjør det ikke det, sa Kenneth. I tillegg hadde flere opplevd at de etablerte praksisene i fengslene var vanskelig å røkke ved.

Vi "alle" har hørt historier om fengselsbetjenter med en viss fartstid som helst bare vil sitte på rumpa og drikke kaffe på vaktrommet hele dagene, og omgås de fengslede minst mulig, det Crawley kaller dinosaurer. Er dette noe de intervjuede har erfaring med?

De nyutdannede, som Vidar sier, "Har det helt i fingerspissene", mens mer erfarne betjenter vil kunne ha andre måter å se og løse utfordringer på, noe som kan være både positivt og

negativt. Mens Lene hadde møtt helt andre praksiser og holdninger enn de hun hadde meg seg fra skolen.

Lene: Sånn som på [praksisfengselet] for eksempel så kommer du jo inn og du prøver jo å praktisere det du har lært, men du møter jo helt andre holdninger ”Vi gjør det ikke sånn her” ... ”sånn har vi gjort i 20 år og sånn gjør vi det her”... Og nå har de jo kunnskapsløftet at de eldre betjentene også skal inn og på en måte friske opp... litt. Men ja, du.. ting praktiseres veldig annerledes enn det man lærer på KRUS. I hvert fall iblant de eldre, mer erfarne betjentene. De er ikke så villig til å gå og sette seg ute i fellesskapet for eksempel, man skal ikke ha sånn kontakt med innsatte ifølge dem, så.... Når jeg jobba i [fengsel] også, det var jo menn i 50-åra de satt jo bare på kontoret og gjorde ingenting...ute i fellesskapet, eller med de innsatte... Det var jo.. noe helt annet enn det vi prøver å gjøre.

Marte: På en måte mindre relasjonsbygging og mere...

Lene: Mye mindre relasjonsbygging

Marte: ... og mer avstand....?

Lene: Ja, det var det!

De mer erfarne betjentene hun hadde møtt på, kunne hun fortelle, var mindre interessert i relasjonsbygging, og å omgås de innsatte. Tom på sin side fortalte at han syntes det var mye fint som så bra ut på papiret, men han kjente lite av det igjen fra sin tjeneste.

Tom: ... sånn som det var på [fengsel] så er det sånn at de som har vært lengst er førstebetjenter også går de via inspektør og assisterende og da får du de samme folkene som jobber igjen, som gjerne har vært i fengselet i 20-30 år du får ikke en som er nyutdanna som har to-tre års erfaring som har en helt annen ... bakgrunn i fra skolen i forhold til noen som har for 20-30 siden som var et helt annet fokus enn det som er vi lærer her. Og det kan jeg godt si, jeg er ikke redd for å si det at hvis du hadde spurt de førstebetjentene og inspektørene som var på [fengsel] hva de fem grunnpilarene i Stortingsmelding 37 var så tror jeg ikke mange hadde visst... Nei. Så nei, det er jeg ikke redd for å si det, det blir liksom tankegangen er en helt annen enn den vi blir lært og derfor så gruer jeg meg litt til å gå tilbake i tjeneste, for jeg er redd for at jeg skal bare bli en liten... brikke som bare gjør de tingene som blir bestemt og det blir altfor lite.. du har alt for lite påvirkning selv på fengselet annet enn i den avdelingen du tjenestegjør. [...] Så det... blir en stor utfordring å se hvordan det går... det gjør det. For jeg er redd for å bli en liten brikke som bare gjør de vanlige rutiningene.

På bakgrunn av sine erfaringer var han derfor bekymret for å ”bli en liten brikke”.

Målet her er på ingen måte å svartmale betjenter med lengre erfaring. Allikevel kan det kanskje tenkes at slike holdninger nok antageligvis var mer utbredt før/er mer utbredt blant eldre betjenter. Liebling, Schefer og Price skriver for eksempel at resultater fra deres studier

viser at fengselsbetjenter på bakgrunn av sine erfaringer blir mer kyniske med årene (2011). At slike holdninger kanskje er mer utbredt blant eldre og mer erfarne betjenter kan ha med endringer i fokuset i rehabilitering å gjøre, ifølge Egil Larsen. Larsen trekker frem motstand mot kontaktbetjentordningen som et eksempel. En slik motstand fra eldre betjenter kan ifølge Larsen bunne i at "For mange var ikke slike verdier aktuelle den gangen de valgte å gå inn i yrket" (Larsen, 1999, s. 47). Motstanden kan derfor bunne i en konflikt mellom personlige og faglige verdier. Skal man holde fast i teorien om en betjenthabitus kan det kanskje argumenteres for at på bakgrunn av endringer i utdanning og verdier som kommer til uttrykk gjennom utdanning har de ferske betjentene, gjennom utdanningen, tilegnet seg en annen type kulturell kapital enn de mer erfarne.

De fleste ga uttrykk for å ha opplevd forskjeller mellom eldre, mer erfarne betjenter og yngre betjenter. På den annen side er ikke erfaring ensbetydende negativt, særlig ikke med tanke på at man som betjent må lære mens man går, som Vidar sa ovenfor. Gjennom erfaring opparbeider man seg også en rutine, fortalte Hanne.

Selv om Marianne også hadde møtt mer erfarne betjenter som ikke ville omgås de innsatte i særlig grad, kunne hun også fortelle at betjentene i hennes praksisfengsel var svært imøtekommende og villige til både å lære og å ta imot kunnskap:

... der lærte vi virkelig mye og de betjentene som jobba der de var veldig glad for å få aspiranter, for at dem følte at dem alltid også var under en type utdanning fortsatt, for at dem lærte veldig mye av oss .. når man er i tjeneste i 20 år så glemmer man litt det man har lært på skolebenken og da kom vi alltid inn og.. med et innspill til dem, så nei det var veldig lærerikt og bra der.

Det er heller ikke bare blant de med lengre fartstid i yrket man kan finne enkelte som har holdninger som kanskje ikke passer seg i et slikt yrke med et slikt fokus, Tom mente for eksempel å ha vært borti aspiranter med lignende holdninger.

Tom: .. det kan jeg godt si, på skolen her så er det et fag som heter Etikk og profesjonalitet og der skriver du mange ting som mange nok ikke mener... med hvordan man skal behandle innsatte, maktbruk og alt sånt... og det syns jeg er en stor utfordring for skolen her også at det burde være 50% skriftlig og 50% burde vært den tjenesten du har hatt det første året, hvordan du så på utenlandske innsatte, verdisyn, kriminalomsorgen, hvordan du brukte makta di, alt sånn... det mener jeg burde vært mye hvordan din person er ikke hvor du skriver at "vi må ha tillit og anerkjenne den innsatte og

at alle er like ukrenkelige”, alle skriver jo det, for de vet de skal skrive det, men det gjenspeiler ikke nødvendigvis den personen du er og sånn du jobber, så er det viktigst at... og det er... syns jeg viser igjen på mange av de ansatte, betjentene at... etterhvert når du har jobbet en del år så blir det en veldig ovenfra og ned- holdning.. ”Du har vært her før og jeg gidder ikke noe med deg og du får fikse alt selv”

Selv om de fleste hadde opplevde forskjeller mellom mer erfarne betjenter og nye betjenter, mente flere at forskjellene nok heller gikk på personlighet enn alder:

Julie: Det tror jeg ikke er spesielt de som har jobba i mange år og oss, jeg tror det er litt mere det er noen som har jobba i mange år som gjør det altså de er like forskjellige som oss da, så jeg tror egentlig ikke det... For jeg har møtt noen som har jobba i mange år som er helt sånn mener at alt er helt håpløst og det er bare søppel ikke sant.... noen som ikke har, de fleste mener jo ikke det, men det finnes jo også de som går her nå som mener akkurat det samme... så det er ikke noe.. jeg tror ikke det er noe sånn forskjell...

Også Malin mente dette hadde mer med ens personlighet å gjøre, fremfor alder. De fleste hadde, som sagt, opplevd forskjeller mellom det normative man lærer på KRUS og det som møtte dem i fengslene og flere av de intervjuede hadde opplevd holdninger som de reagerte på, men det kan altså syns som om dette går mer på personlighet enn alder og erfaring.

Selv om de intervjuede hadde ankepunkter knyttet til at teori og fengselshverdag ikke nødvendigvis stemmer overens syns allikevel de fleste at det de lærte på KRUS var viktig (om enn kanskje lite praktisert). Som jeg nevnte tidligere kan man kanskje si at Kriminalomsorgens formål er optimistiske, og sprikende, og dette åpenbarer seg i uttalelser alà ”Vi gjør det ikke sånn her” som noen av de intervjuede hadde blitt møtt med i fengslene. Samt i Ivars beskrivelse av den teoretiske undervisningen som er ”slik KRUS ønsker det skal være”, som var en beskrivelse som gikk igjen, og beskrivelser om at det man lærer på Fengselsskolen er et ”drømmescenario”, som en annen av de intervjuede uttalte. Allikevel påpekte Ivar at selv om det man lærer ”er slik KRUS ønsker det skal være” og aldri vil være helt i overensstemmelse med virkeligheten er det viktig å jobbe mot at det skal bli slik

De intervjuede oppga mange forskjellige grunner for utdanningsvalget, men allikevel ble det å jobbe med mennesker trukket frem som det de opplevde som det viktigste aspektet ved jobben. Gjennom utdanningen opplevde de fleste å ha fått et nytt syn på mennesker som har

begått lovbrudd, og aspekter knyttet til fengsler og straff. Flere hadde imidlertid erfart at det normative man lærer på KRUS ikke nødvendigvis stemmer overens med lokale praksiser i de forskjellige anstaltene. Neste kapittel omhandler forskjellene mellom de to fengslene jeg har intervjuet betjenter fra, samt noen aspekter ved betjentyrket generelt.

6. De to fengslene og betjentyrket

”Nitid styring av hverdagen er kanskje det mest fremtredende kjennetegn ved fengsler generelt” (Grøvdal, 2002, s. 135).

De to fengslene jeg har intervjuet betjenter fra, Halden og Ravneberget, skiller seg fra hverandre på flere måter. Nedenfor vil jeg vise til forskjellene mellom de to fengslene. Hva har disse forskjellene å si for betjentarbeidet? Hva har sikkerhetsnivået og størrelsen og si for hvordan fengselshverdagen ser ut? Opplever betjentene i Ravneberget at det lavere sikkerhetsnivået har noe å si for relasjonsbyggingen?

6.1. De to fengslene

Halden fengsel ble innviet 8. april 2010, og ble offisielt åpnet i august samme år. Fengselet i Halden er dermed det nyeste fengselet i Norge og også det mest moderne. Halden fengsel er et mannsfengsel med høyt sikkerhetsnivå⁴³ og 248 fengselsplasser, noe som gjør fengselet til det tredje største fengselet i Norge, etter henholdsvis Oslo fengsel og Bergen fengsel⁴⁴. Som nevnt tidligere ansees den materielle standarden i Halden fengsel for å være høy. De innsatte har blant annet eget bad med toalett på cella og hver sin (flatskjem) TV. Da Halden fengsel stod ferdig trengtes det mange betjenter for å fylle alle de nye stillingene, og betjentmiljøet i Halden sies å være ungt, i tillegg til at det er mange kvinnelige betjenter som jobber der⁴⁵.

Ravneberget fengsel ligger i Sarpsborg kommune og er et kvinnefengsel med lavere sikkerhetsnivå. Fengselet har ordinær kapasitet på 50 plasser⁴⁶. Fengselet ble åpnet i juni 2006. Ravneberget er ett av tre rene kvinnefengsler i Norge, de to andre kvinnefengslene er Bredtveit fengsel og forvaringsanstalt og Søndre Vestfold fengsel, Sandefjord avdeling, med henholdsvis 45 og 13 fengselsplasser. Som det fremgår av navnet er Bredtveit også en forvaringsanstalt, og huser dermed både forvaringsdømte, domfelte og varetektsfengslede.

⁴³ Med unntak av overgangsboligen, som ligger utenfor murene, ved parkeringsplassen.

⁴⁴ Oslo fengsel har 392 fengselsplasser og Bergen fengsel har totalt 258 plasser (kriminalomsorgen.no).

⁴⁵ Personlig kommunikasjon, intervjuene.

⁴⁶ (kriminalomsorgen.no) På intervjutidspunktet stod Ravneberget oppført med 40 plasser på kriminalomsorgen.no, men ifølge betjentene hadde de rundt 50 innsatte også da.

Søndre Vestfold fengsel, Sandefjord avdeling, eller Sandefjord fengsel, er en enhet med lavere sikkerhetsnivå. Som ved Ravneberget tar de imot kvinner som har sonet lengre dommer og skal avslutte soningen på lavere sikkerhetsnivå og kvinner som er dømt for mindre alvorlige lovbrudd og skal sone hele straffen på lavere sikkerhetsnivå.

Når man tenker på fengsel er det gjerne mannsfengsel med høyere sikkerhetsnivå man tenker seg. Mannlige innsatte, og dermed mannsfengsler, er i klart overtall i forhold til kvinnelige innsatte og kvinnefengsler. Som vist i kapittel fire, utgjør kvinner omlag 5% av de fengslede i Norge, og kvinner i fengsel er ofte enda dårligere stilt enn mannlige innsatte, i den forstand at de ofte har dårlige fysisk og psykisk helse enn mennene (f.eks. Kordon og Wetterqvist, 2006). I tillegg blir kvinnelige lovbrøtere ofte sett som dobbelt avvikende. Det å være kvinnelig lovbrøter bryter både med loven og synet på kvinner, og dermed kvinneverollen. Sikkerhetsmessig fortøner hverdagen i Ravneberget fengsel seg nokså annerledes enn i Halden. De innsatte har også her aktivitetsplikt, men det er få låste dører og kvinnene er mye friere til å bevege seg rundt både inne og ute. Som en av betjentene sa:

Malin: Lavere sikkerhetsnivå vil si at det sitter innsatte her som har kortere dommer, sitter for mindre alvorlig kriminalitet... eller man sitter her når man har sitti åtte år på en drapsdom, så kan man kanskje være hos oss det siste halvåret før man skal ut. Det vil si at det er mindre kontroll, det er mindre innlåsning, det er mer frihet for jentene. Sånn som vi låser dem ikke inn på kvedstid... De må være på rommet sitt, men vi låser ikke døra... Dem har stor bevegelsesfrihet ute på området... dem får bare ikke lov til å gå over gjerdet (ler)

Marte: (ler)

Malin: .. det er liksom sånn, så det.. det er lavere sikkerhet.

Både den statiske og organisatoriske sikkerheten i Ravneberget fengsel er annerledes enn i Halden. Kvinnene deler rom, fire og fire sammen, og dørene inn til rommene låses ikke, heller ikke om nettene. Det er imidlertid ikke fritt for sikkerhetstiltak. Før hvert måltid, fire ganger daglig, må kvinne stille seg opp ute for å bli talt, og før sengetid telles de på rommene, for å sjekke at alle er der, det foretas også urinprøver og visitasjoner, og fra tid til annen visitasjon/søk med hundepatrulje og så videre. I tillegg er området videoovervåket. Området er gjerdet inn, og selv om gjerdet sender andre signaler enn Haldens massive mur, separerer det også de som er innenfor fra verden utenfor.

I artikkelen "Exceptional prison conditions and the quality of prison life: Prison size and prison culture in norwegian closed prisons" tar Johnsen, Granheim og Helgesen utgangspunkt i den "skandinaviske eksepsjonalismen" og undersøker betydningen av fengslenes størrelse og kultur. I små fengsler⁴⁷, skriver de, er sikkerheten "extensively based on dynamic security, often because there are few staff, which means that knowing and understanding the prisoners becomes an essential undertaking for fostering a safe environment" (Johnsen, Granheim og Helgesen, 2011, s. 525). I artikkelen tar de riktignok for seg lukkede fengsler, altså fengsler med høyere sikkerhetsnivå, men da kan det kanskje tenkes at disse tendensene er enda tydeligere i fengsler med lavere sikkerhetsnivå? Hva består hverdagen i de to fengslene av? Hva har sikkerhetsnivået å si for betjentenes rolle i fengselshverdagen? Og opplever betjentene i Ravneberget at det lavere sikkerhetsnivået har noe å si for relasjonsbyggingen?

I begge fengslene beskrives hverdagen som rutinepreget, det er mye som skal gjøres, både av praktiske gjøremål, sikkerhetsrutiner og så videre, men fengselshverdagen består også av det mellommenneskelige.

Hanne: Du har den praktiske delen der du skal vekke hver morgen og du skal få folk av gårde og du skal låse igjen på kvelden og..., men det er jo.. mye imellom disse tingene da, du skal drive kontaktbetjentarbeid, hjelpe med søknader og samtaler ... såne ting, du skal drive miljøarbeid, så skal du være i fellesskap med innsatte, du skal stå i konfrontasjoner, du må gjerne diskutere, den gode samtalen...[...] ja, det er jo også, det er jo det praktiske... sikkerhetsbiten som står for mye av våre daglige gjøremål, men så har du jo den biten der hvor du er i fellesskap med innsatte og spiser middag med de, og aktiviserer de... Ja. Samtale.

Som Hanne her sier består fengselshverdagen i Halden av praktiske gjøremål, men den består også av det mellommenneskelige, hvor betjentene omgås de innsatte, bedriver miljøarbeid og lignende. Også Ivar understreker dette:

Ivar: ... [...] vi låser dører opp og igjen, men det er vel strengt tatt det vi gjør minst av. I hvert fall her, som liksom er bygd opp sånn at de innsatte skal på en måte være sysselsatt på jobb... ute av cellene da. Så blir jo på en måte det du gjør mest av er jo på en måte å være tilstede, snakke med de innsatte, omgås de innsatte, vi har jo kontaktinnsatte som vi har spesielt ansvar for i forhold til

⁴⁷ (De med opptil 50 plasser).

framtidspanlegging, oppfølgingssamtaler, hjelpe til med å opprette kontakt med NAV, sånne ting..
Det er rett og slett å være der, være tilstede for de innsatte.

Det å omgås de innsatte, å være tilstede for dem, vektlegges her som et viktig aspekt ved fengselshverdagen. Selv om fengselshverdagen i Halden også består av utlåsing, følginger og andre praktiske gjøremål påpeker både Hanne og Ivar (og kollegaene deres) at det å omgås de innsatte også er en stor del av fengselshverdagen. I begge fengslene beskrives dagens første vakt som mer rutinepreget, med skole/arbeid for de innsatte, og praktiske og rutinemessige oppgaver for betjentene. Kveldene og helgene beskrives imidlertid som friere, da har betjentene mulighet til å omgås de innsatte i større grad, de spiser middag sammen, ser på TV, spiller kort osv.

Fordi Ravneberget er et lite fengsel har imidlertid betjentene flere roller de skal fylle

Malin: ... sånn som i et fengsel som det her så tar vi imot de innsatte, vi visiterer, vi følger dem opp under hele soninga, vi er kontaktbetjenter.. og vi er med dem den dagen de løslates. Altså, vi gjør liksom hele spekteret. På et lukka fengsel så gjør du bare en liten bit... også er det neste, så er det kanskje effektlageret ved porten som tar seg av andre ting, mens her så gjør vi alle deler i prosessen.

På grunn bakgrunn av de mange funksjonene betjentene i mindre fengsler skal inneha, mente Malin at man har flere påvirkningsmuligheter i et mindre fengsel. Men har det lavere sikkerhetsnivået noe å si for relasjonen det går an å bygge til de innsatte?

Malin: Ja, jeg tror det....Vi har mer mulighet til å være sammen med dem, være med å spille volleyball, gå ut og ta en prat på trappa, være med å spille korte, det er litt mer sånn det er litt mere fritt da... Noen har uttalt at det er litt sånn leirskole-aktig, altså du kommer, du bor på firemannsrom, du må følge regler, og så reiser du hjem etterpå...

I et fengsel med lavere sikkerhetsnivå har man også mer mulighet til å være sammen med de innsatte, fortalte Malin, og det er mye friere. Mens Jenny fortalte at man får en mer helhetlig forståelse av innsattes situasjon.

Jenny: Her får du et mer sånn helhetsbilde av de innsattes situasjon på grunn av at du har medisiner, du har dokumenter, du har fellesskapet med dem, du ser personen på en helt annen måte [...] Her gjør jo vi alt på en måte... [...] her så kan vi, hvis det er ting vi kan gjøre da så kan vi faktisk gjøre hele prosessen selv...

I små fengsler, skriver Johnsen, Granheim og Helgesen, "with few prisoners and officers, the milieu becomes transparent" (2011, s. 525). Betjentene fra Ravneberget hadde alle erfaring fra fengsel med høyere sikkerhetsnivå og fortalte at de opplevde at mulighetene for nære relasjoner er større i et lite fengsel med lavere sikkerhetsnivå. Samtidig som hverdagen i Ravneberget beskrives som friere, og det derfor er mulighet for mer fleksibilitet har betjentene imidlertid, gitt de korte dommene kvinnene ofte sitter på, kortere tid til å skape relasjoner, og dermed motivasjon til endring.

I Ravneberget, som er et lite fengsel, fremgår det at det er den dynamiske sikkerheten som er viktigst. Selv om det er åpenbare forskjeller mellom de to fengslene, som presisert innledningsvis, fant jeg allikevel ikke så store forskjeller mellom de to fengslene, eller i hvert fall betjentenes måte å snakke om fengslene på, som jeg kanskje på forhånd hadde trodd. Også betjentene i Halden trakk frem den dynamiske sikkerheten, i form av relasjonsbygging, som det de opplevde som det viktigste med jobben. I Halden er den statiske kontrollen forsøkt tonet ned gjennom arkitekturen og utformingen av fengselet, som tidligere nevnt, og tanken er at dette skal bidra til å bedre rehabiliteringen. Kanskje kan dette også ha noe med det unge betjentmiljøet å gjøre? I tillegg er fengselet bare noen år gammelt, slik er det nærliggende å tenke at kulturen i fengselet ikke på samme måte "sitter i veggene", som det mange av betjentene og aspirantene hadde opplevd andre steder. Fordi fengselet er så nytt har betjentene sammen vært med på å skape miljøet i Halden. I tillegg spiller det kanskje inn at et par av betjentene jeg intervjuet fra Halden jobbet på rusmestringsavdelingen i fengselet, der det er mindre restriktivt. En av betjentene fra Ravneberget fortalte også at man kom nærmere de innsatte når man bedriver rusmestringsarbeid, fordi man da jobber enda mer målrettet opp mot de som er innlemmet i rusmestringen.

Selvfølgelig er det sikkerhetsmessige mer iøyenfallende i Halden, og det er innlåsning, utlåsning, følginger osv., som de ikke har i Ravneberget, og som dermed tar opp mer av betjentenes tid. Men selv om det sikkerhetsmessige er mer åpenbart i Halden, i form av låste dører, innlåsning osv., fokuseres det mye på den dynamiske sikkerheten, ifølge betjentene. Samtidig er nok mulighetene for samvær større, og terskelen lavere, i Ravneberget.

I den følgende fremstillingen, som går mer på det generelle ved betjentyrket, presenteres betjentenes og aspirantenes opplevelser og oppfatninger hovedsakelig under ett, og fokuset vil ligge på likheter heller enn forskjeller.

6.2. ”Å high-five´e med en voldtektsmann”

Kenneth: Du går på jobb, ser hvem som er ny på avdelinga også det er ingenting galt med for vår del for å si det sånn high-five´e med en voldtektsmann. (pause) Det ville kanskje sett rart ut fra utsida ikke sant, men der så er jo det vi må hindre at de gjør noe dumt med seg selv og vi må prøve å gjøre hverdagen levelig det er vi bundet til av lov og det kan jo bety også... ja, som sagt, hva vedkommende har gjort det er ikke... vi får ikke gjort noe med, de har blitt dømt de, så er det vår jobb å prøve å bidra til at de ikke gjør det igjen... [...] Men det... hva de er dømt for sier ingenting om hvem de er.

Det Kenneth her forteller kan leses som en beskrivelse av hvordan man som betjent skal omgås de innsatte og møte dem som mennesker, for som fengselsbetjent omgås man med mange forskjellige mennesker. Som Ivar sa:

[...] du jobber med mennesker, det er jo alt i fra, som de sier, de verste kriminelle til en som kunne like godt ha vært naboen din.

Gjennom utdanningen skal betjentene imidlertid lære å se forbi den kriminelle handlingen og dermed skille handling og person. Flere snakket om diskrepansen mellom aksept og respekt, blant andre Turid:

Turid: Det er noe med det at vi trenger ikke akseptere handlingene de har gjort og det kan vi ikke gjøre, men vi må allikevel ha respekt for de for det mennesket de er. Og det er ganske viktig at man klarer å se forskjell på aksept og respekt. For det er.. det var det også mange diskusjoner om, kan ikke ha noe respekt for han som har tukla med ti småjenter, men.. det er jo ikke handlingen vi skal respektere.... men det er han som et individ.

Marte: Det er forskjell på handling og person?

Turid: Veldig. Det er det absolutt. Et menneske som har begått de verste kriminelle handlinger kan ha mange gode verdier altså. Mye kunnskaper og erfaringer og spennende historier og... ja. Lang livserfaring. Man må heller prøve å finne ut hvorfor gikk det så gærent som det gjorde. Hva kunne vært annerledes på veien dit og hva kan vi da gjøre for at de skal finne andre alternativer da enn å begå kriminelle handlinger.

Det som kommer til uttrykk her er et relasjonelt, fremfor et essensialisert, syn på mennesket og handlinger. Som betjent skal man kunne omgås med og vise respekt ovenfor både folk som har begått drap, voldtekt, overgrep mot barn osv. En del av jobben er å bygge relasjoner til de fengslede og målet er at dette skal kunne bidra til å bedre sikkerheten i fengselet, men også bidra til rehabilitering og endring hos den enkelte. Som blant annet Christie påpeker vil en nær relasjon kunne gjøre at man ser forbi lovbruddet, og ser mennesket. I kapittelet ”Kriminalitet finnes ikke”, i boka *En passende mengde kriminalitet*, søker Christie å fremme at kriminalitet er relasjonelt, det er ikke noe som ”er” i seg selv (2004). Gitt forholdet mellom den som utøver handlingen og det potensielle offer klassifiseres handlingene forskjellig, enten som kriminell eller ikke. Jo nærmere de to er hverandre, desto mindre sannsynlig er det at handlingen sees som kriminell. Noen må definere handlingen som kriminell, for at den skal være nettopp det. I artikkelen ”Sosial kontroll” trekker Christie spesifikt frem forholdet mellom fengselsbetjent og innsatt. I artikkelen trekker han opp skillet mellom den primære og den sekundære form for kontroll. Fordi primærrelasjonen overskygger avviket, skriver Christie, har man en nesten utømmelig sosial kapital som deltaker i primære relasjoner (1997, s. 92). Ved sekundærrelasjoner overskygger kontrolløren avviket og på den måten blir den handlende sitt avvik. Handlingen blir dermed en forbrytelse og den handlende en forbryter. Også her er altså budskapet ”handling er ikke, de blir”. Sekundærkontrollørene skaper mening ut ifra institusjonen de tilhører og dens bilde, samtidig som de vet lite om det alminnelige og dagligdagse (Christie, 1997). I tillegg til å skille mellom primær og sekundær kontroll, kan man også skille mellom den uformelle og den formelle kontrollen. Fengselsbetjenter kan sies å representere den sekundære og formelle kontroll i møte med de fengslede. Allikevel kan man tenke seg betjentenes rolle som en slags blandingsform mellom den formelle og den uformelle kontrollen. Samtidig omgås de de innsatte i hverdagen og skal se dem for den personen de er, de skal forholde seg til innsatte som alle andre mennesker, og dermed kan forholdet mellom betjent-innsatt i noen tilfeller ligne det primære, fordi som Turid påpeker : ”Vi er deres nærmeste under soningsforløpet”. Christie trekker frem ”fangen og betjenten i samtale om tippekupongen” som et eksempel på kontroll av typen sekundær- uformell (1997, s. 94-95). I så måte er kontrollen mer uformell når de to gruppene omgås i fellesskapet, er på fellesfremstilling, spiser middag eller spiller kort eller lignende, men potensialet for formell kontroll er alltid tilstedeværende.

Fordi betjentene skal være både kontrollører og hjelpere, er imidlertid ikke dette bildet entydig. I fengselshverdagen skal man opparbeide seg en slags tillitsrelasjon til de innsatte. Dette kan vanskeliggjøres av å lese saksdokumentene. Flere av de intervjuede ga uttrykk for at de i størst mulig utstrekning velger å holde seg unna saksdokumentene, blant annet fordi det utfordrer deres profesjonalitet. Vidar gjør for eksempel et poeng ut av å ikke ville vite, som han sa:

Jeg velger konsekvent å ikke gjøre det. Det er ikke noe vits, det er her for en grunn og det spiller ikke noen rolle egentlig. Det vil jo ikke si noe sånn... Behandlinga er jo lik om man har voldtatt eller drept noen lissom. Ja. Det kan være... det beste er å ikke gjøre det, for hvis du er lett for å bli prega av det så.. er det jo jævlig dumt da.

Fordi man skal behandle alle likt, altså som mennesker, uansett hva de har gjort, mente Vidar at det var dumt å lese saksdokumentene hvis det ville føre til at man ble preget av det. Samtidig, som Hanne sa, er saksdokumentene et viktig verktøy i fengselsbetjentarbeidet. Er det en man er kontaktbetjent for er man mer forpliktet til å lese dokumentene, fordi man skal ha samtaler med vedkommende og bidra til at de selv forstår sine egne handlinger. Derfor oppga flere at de leser saksdokumentene for de de er kontaktbetjenter for, men i liten grad ellers. Julie gjør imidlertid et poeng ut av å sjekke hva de hun kommer borti sitter for, som hun uttrykte, av nysgjerrighet og fordi det er kjekt å ha i bakhodet hva personen er kapabel til. Også Synnøve gjør et poeng ut av å i hvert fall vite hva de innsatte sitter for.

Marte: Leser du saksdokumentene?

Synnøve: Noen ganger, eller jo jeg leser hovedoverskriftene gjør jeg alltid. Og den jeg er kontaktbetjent for så går jeg inn å leser, så sant jeg må skrive vedlegg og sånn, men jeg skyr litt unna det hvis jeg ikke må. Hvis det er saker som jeg egentlig ikke vil... gå så veldig i dybden på. Det.. jeg har lest noen som på en måte det setter seg et ganske stort preg på deg da hvis det er stygge saker da. Og det... der er det jo den profesjonaliteten, at du skal faktiske klare å behandle alle likt... ..Og det.. i noen tilfeller så kan jo det selvfølgelig være vanskelig, nå har ikke jeg vært borti det fram til nå, det har gått greit... Men det er jo kanskje noe med at jeg ikke går og leser... jeg leser ikke alle saker som..., men jeg vet jo alltid hva dem sitter for, det gjør jeg. Og i enkelte tilfeller så er det nok. For du lærer å kjenne dem, spesielt på [avdeling] der du er så tett på dem, så lærer du å kjenne dem.. så du starter med blanke ark og så, kanskje etter hvert når jeg har blitt kjent med dem, så kan jeg gå og lese. For da vet jeg hvordan dem er, så ikke jeg forhåndsdømmer, hvis det går an å si det sånn.

Synnøve vil altså vite hva de sitter fengslet for, men uten å nødvendigvis sette seg nærmere inn i det, med mindre det er snakk om kontaktinnsatte. Utover det skyr hun litt unna, som

hun sier, fordi man som betjent skal klare å opprettholde profesjonaliteten. I tillegg vil hun unngå å forhåndsdomme.

Betjentene er tett på de innsatte i sin arbeidshverdag, og opplært til å se person fremfor handling, men de skal samtidig alltid ha i bakhodet at ”noe kan skje”. Fengselet som institusjonen er preget av sikkerhetstenkning, og gjennom utdanningen er ikke betjentene bare lært opp til å se mennesket fremfor handlingen:

Malin: Vi var jo innom alle fagfelt, vi hadde passivisering, altså selvforsvar, etikk, vi hadde rapportlære, vi hadde konfliktløsning, altså, du blir jo forberedt på det verste.

Som betjent skal man alltid ha fokus på sikkerheten, de må alltid må være bevisst på at noe kan skje. Selv om yrket består av mye mer, ”[...] ligger sikkerheten i bakhånd hele tiden”, sa Synnøve⁴⁸. Derfor kan man heller aldri tillate seg å stole fullt og helt på en innsatt.

Marte: Er det sånn at man på en måte får et slags tillitsforhold til de innsatte?

Ivar: Ja, det er klart man gjør det. På et visst nivå så gjør man det. Man altså... Personlig altså... man er jo veldig bevisst på at... hva skal jeg si for no`? Det er jo enkelte ting som man altså, som man ikke gjør... Altså... Innsatte.. det hender jo at de innsatte spør ”kanke du... du som kommer på jobb i morra, kanke du ta med deg det inn?”, ikkesant? Det kan være helt ufarlig sånn som at jeg har en innsatt som lurte på om jeg kunne ta med noe gavepapir inn til`n for han skulle på permisjon, og hadde bursdag til dama- Men selv sånne banale ting da kan utvikle seg til å bli en på en måte.. et feil tillitsforhold da, men selvfølgelig har man et tillitsforhold til innsatte, man har innsatte som har tillitsjobber, blant annet det å være det vi kaller ganggutt på avdelingen da, som er en sånn vaktmester på avdelingen, som vasker og får være ute hele dagen, og du har innsatte som som er ute, gårdsgutter da, og man får jo enkelte innsatte får man jo et tillitsforhold til, at man på en måte har tillit til at en faktisk, altså, en gjør ikke noe annet, dem du.. hvis han drar ut på permisjon f.eks som kontaktinnsatt så kommer han tilbake igjen, og det blir jo på en måte et litt mer sånn profesjonelt tillitsforhold da. Samtidig som man prøver å ha den profesjonelle avstanden da, man må nesten ha det hvis man skal overleve i jobben. Hvis man ikke klarer å ha det så vil man.. for det første så vil man bli utbrent, tror jeg, fordi man vil engasjere seg altfor mye i en innsatts situasjon, samtidig som man på en måte vil miste det perspektivet og kanskje altså uten viten og vilje gjøre noe som altså risikerer sikkerheten for andre da.

Som Ivar sier her, det er snakk om et profesjonelt tillitsforhold, og noen stoler man mer på enn andre, f.eks. de med tillitsjobber. Men selv om relasjonen innsatt-ansatt potensielt kan

⁴⁸ Dette fokuset synes nok noe mindre i Ravneberget, gitt de strukturelle forskjellen, men fokuset i denne delen går, som sagt, mer på det generelle ved yrket.

bli nær, er det fortsatt en gruppes yrkesutøvelse i møte med en gruppe som er underlagt deres kontroll (og hjelp). Ivar knytter den profesjonelle avstanden opp mot både det sikkerhetsmessige og det å skjerme seg selv, så man, som betjent, ikke blir utbrent. Kenneth kaller det ”å investere skjorta”.

6.3. ”Å investere skjorta”

Kenneth: Og det er vår jobb er at vi kan faktisk hjelpe og bidra til at de da begynner det første steget, men det er viktig for oss at ikke vi investerer for mye i det for at det er veldig mange som vi tror du hjelper, du tror skal klare det også er de tilbake igjen før du aner ordet av det, og da må ikke du bli skuffa. Det har du ikke lov til å bli, for da da blir jobben tung.

Marte: Ja, for det er mange som kommer tilbake?

Kenneth: Ja. Ahh... hvis du tar det som et personlig nederlag så holder du ikke ut lenge i jobben litt sånn som sykepleiere ikkesant hvis en pasient dør og det gjør dem jo så kan ikke du ta det personlig.. Du blir ikke kynisk du blir bare skal vi si for noe du gjør det du må for å kunne gjøre jobben ovenfor de som faktisk lever og de som faktisk er der, samme måte som oss og hvis en innsatt kommer tilbake igjen det betyr ikke at du.... Men på en annen side hvis en innsatt kommer tilbake flere og flere ganger så tilslutt så blir jo de lei de og og da kan de faktisk være mottakelige for å komme ut og det er viktig at vi tenker det også og ikke at er han her nå igjen...

Marte: Mmm. De må få en ny sjanse hver gang?

Kenneth: Ja, man prøver på det i hvert fall uten at vi investerer det i deg som person men du investerer skjorta di, for å si det sånn og når du tar av deg skjorta og går hjem så er det der den investeringa ligger og ikke med deg når du går hjem i magen og du bruker mye tid på det hjemme. For det betyr ikke at du ikke bryr deg, men det er snakk om å beskytte seg selv. Eller så brenner du deg ut før du aner ordet av det...

Det Kenneth her sier at det er viktig å ikke investere *for mye* av sitt personlige selv i de innsatte og deres rehabilitering. Ikke fordi man ikke ønsker å hjelpe dem til et liv uten kriminalitet, men fordi man relativt ofte ser at de samme menneskene kommer tilbake. Det går på profesjonalitet, samtidig som man skal ha en nærhet og et ønske om å bidra, må man også ha en profesjonell avstand. Man kan ikke ta innover seg ethvert tilbakefall, fordi man vil bli utbrent og utslitt, man kan heller ikke ta innover seg alle skjebnene, selv om det kan være vanskelig å la være. Det er også viktig at den innsatte får en ny sjanse hver gang. Som en av de intervjuede sa, ”Alle skal ut i samfunnet igjen, vi må operere ut i fra det.”

Videre kan det ”Å investere skjorta” også leses som et slags symbol på målet om å forsøke å legge jobben fra seg ”når man går ut porten” (Synnøve).

Ivar: Sååå... men det er klart å jobbe så tett innpå mennesker over lange perioder det er også slitsomt. Man merker det når man er når man har helgevakter med fredag 12 timer, 12 timer lørdag, 12 timer søndag, hvor man er, man omgås innsatte omtrent hele tida. Og da merker man det at man blir slitne, sliten av det. Så det, det er nok viktig det at man har en sann balan... en sann balanse i forhold til både seg sjøl og jobben, med at man kan på en måte koble helt ut når man kommer hjem.

Marte: Ja.. legge det litt fra seg på en måte?

Ivar: Ja, ikkesant.

Det er viktig, ifølge Ivar, å få til en balanse mellom jobb og privatlivet, men når man jobber så tett på mennesker, og da særlig mennesker som er i sårbare og utsatte situasjoner, kan det å skulle la jobb være jobb, være en utfordring. Man må derfor være positivt innstilt og villig til å ta i et tak, som Kenneth sa, men investere skjorta, fremfor en selv. Alle de intervjuede ga uttrykk for at det å hjelpe mennesker i vanskelige situasjoner var et viktig aspekt ved jobben, men det fremstod også som viktig for mange å kunne legge jobben fra seg når man går hjem, selv om de i varierende grad uttrykk for å få det til.

Marte: Ehm... hva er det du opplever som mest utfordrende med jobben?

Tore: Det er... hvor mye... skjebner det er, hvor mye vi får høre av innsatte i samtaler, hvor... det er det å ikke ta med seg jobben hjem på en måte... jeg begynner å bli bedre på det nå, men det er..du kommer veldig nært innpå mange... og mange betror seg veldig og... du blir litt sann, hva skal jeg si, maktesløs... [...] man blir litt lei seg egentlig.. Hva som skal til her og hva du kan bidra med da... Det er klart det gjør inntrykk å høre sterke historier...om både vold og misbruk og.. og...narkotika og, ja... Jeg føler veldig sympati med mange, du føler liksom at det er lite du kan få gjort den korte tida dem er her.. det er litt sann utfordrende men det er jo en del av jobben, og jeg har blitt flinkere til det å ikke ta det med meg hjem på en måte. Det er utfordrende...

Fengselshverdagen både i Halden og Ravneberget er preget av rutiner. Men i tillegg til de praktiske gjøremålene skal man som betjent også møte de innsatte som mennesker og forsøke å bygge relasjoner med dem. Uavhengig av fengsel var de intervjuede betjentene opptatt av at det å omgås de innsatte var et av de viktigste aspektene ved fengselshverdagen,

og trakk blant annet frem det å omgås innsatte i fellesskapet og kontaktbetjentordningen. Selv om det å omgås de innsatte er en viktig del av fengselshverdagen, og man som betjent skal se person fremfor handling, kan profesjonaliteten knyttet til det å se person fremfor handling utfordres av å lese saksdokumentene. I tillegg ble det å forsøke å legge igjen jobben på jobb, ”å investere skjorta” trukket frem som viktig. Betjentene vektla som sagt relasjonsbygging i form av omgås de innsatte og kontaktbetjentordningen, derfor vil neste kapittel omhandle disse to aspektene.

7. Relasjonsbygging og sikkerhetstenkning: to sider av samme sak?

“It is widely agreed, in both official and academic discourse, that at the heart of any prison is the relationship between staff and prisoner” (Crewe, 2011, s.455)

Ifølge Crawley er relasjonen betjent-innsatt viktig av tre grunner (2004). Positive relasjoner mellom de to gruppene er grunnlaget for effektiv kontroll av innsatte, og dermed også kontroll over sikkerheten i fengselet. Positive relasjoner gjør fengselet til et mindre smertefullt sted for de innsatte, og gjør også fengselet til en triveligere arbeidsplass for betjentene (Crawley, 2004, s. 94). Hun fant imidlertid at enkelte av betjentene hun snakket med ikke så bygging av positive relasjoner med innsatte som en viktig del av jobben. Ingen av de jeg har snakket med, verken betjentene eller aspirantene, ga uttrykk for at relasjonsbygging ikke er relevant. Tvert i mot ga de alle uttrykk for at dette er et viktig, om ikke det viktigste, aspektet ved jobben. I forhold til miljøarbeid og relasjonsbygging var det spesielt to ting som ble trukket frem i intervjuene, å omgås de innsatte i fellesskapet og kontaktbetjentordningen.

7.1. Fengselsbetjentenes blikk

Det å omgås de innsatte i fellesskapet ble trukket frem av betjentene og aspirantene som en viktig del av jobben. I forhold til miljøarbeid generelt er felleskap på avdelingen en forutsetning (Drægebø, m.fl., 2006)⁴⁹. Liv Finstad introduserer begrepet politiblikket i boka med samme navn. Politiblikket, skriver Finstad, ”[...] er konsentrert og årvåkent. Blikket skal oppdage, avsløre, være til hjelp for publikum, gripe inn mot straffbare forhold. Politiblikket er både et inngripende, kontrollerende blikk og et beskyttende, hjelpsomt blikk” (Finstad, 2003, s. 60). I så måte er utsikten fra en politibil en helt annen enn fra en vanlig

⁴⁹ Videre hviler miljøarbeidet på to grunnpilarer, den første av disse er tydelige og tilbakevendende struktur og den andre er troverdige relasjoner.

personbil. Denne særegne utsikten fra politibilen er en kombinasjon av de generelle egenskapene ved bilen som politiets mobile utkikkspost, og politiets opplæring, erfaring og rutine. Mengden og bredden i politiets observasjoner er nok noe publikum generelt ikke er kjent med (Finstad, 2003).

Kanskje kan man tenke seg et "fengselsbetjentblikk" (Ugelvik, 2011)? Kriminalomsorgens offisielle formål er dualistisk, straff og rehabilitering. Fengselsbetjentene er det utøvende ledd som skal ivareta sikkerheten og bidra til individets rehabilitering. Som med politiblikket vil altså et fengselsbetjentblikk være både kontrollerende og hjelpsomt. Politiblikket, skriver Finstad, er særlig konsentrert om natta og når det er lite å gjøre. Forklaringen på dette mener Finstad kan være at man må konsentrere seg bedre for å se i mørket, eller fordi det sammenfaller med byens rytme, der det å være ute om natta bryter med vanlig døgnrytme⁵⁰, eller det kan også være fordi man på natta har bedre tid til å praktisere politiblikket, da det på dagtid er mange oppdrag som skal gjennomføres. Mens politiblikket altså er mest virksomt om natta kan man kanskje si at det er på kveldsskiftet og i helgene fengselsbetjentblikket er mest aktivt. Dette på grunn av at dagskiftet i fengslene som oftest går med til arbeid og skole osv. for de innsatte, og dermed følginger og andre praktiske gjøremål for betjentene. En av de viktigste formene for dynamisk sikkerhet er relasjonsbyggingen, der det å omgås med de innsatte i fellesskapet, ha samtaler med innsatte (som betjent–innsatt og kontaktbetjent-innsatt) er noen av virkemidlene.

Marte: Jeg har et inntrykk av at folk flest tenker at liksom fengselsbetjent.. da går det mest i å låse opp og igjen dører

Vidar: Mmm.

Marte: Men hva er det man gjør mest?

Vidar: (Ler) Altså, mye av hverdagen blir å låse opp og igjen dører for at uansett hvor du skal hen så møter du en låst dør. Om du skal ut, bare ut av avdelinga for å kaste søppel så må du igjennom et x-antall dører da. Eeeh... Så ja, det er mye ut- altså inn- og utlåsing, men det er mye relasjonsbygging og mye tone altså du er.. du er på en måte en stemningsføler da. Du går hele tida og føler litt, og kjenner at de innsatte har pigga ute og prøver å bygge relasjoner hele veien.

Ifølge Vidar er altså betjentene stemningsfølere i fengselshverdagen. Noe av det viktigste de gjør er å være en del av fellesskapet, både for å kunne bygge relasjoner og for å vite hva som

⁵⁰ Selvfølgelig med visse unntak, for eksempel avisbud, skiftarbeidere, den søvnløse vandrør osv. (Finstad, 2003, s. 60).

skjer i miljøet, og på den måten potensielt kunne forhindre hendelser/episoder. Selv om politiet kan ha kjenninger vil allikevel et eventuelt fengselsbetjentblikk være av en annen karakter. Betjentene omgås de samme innsatte over lengre tid, og vil derfor kunne bli kjent med dem på en annen måte. De må imidlertid alltid ha i bakhodet at noe kan skje.

Ivar: Det er jo faktiske en av de viktigste tinga i forhold til sikkerhet, og det å være tilstede blant de innsatte, og altså fange opp ting, ja... og, så vi merker jo det veldig godt at det fungerer, for at det er veldig lite vold, det er veldig lite trusler, det er veldig lite av sånne ting her da. Så det fungerer veldig bra. Så det er nok det vi gjør mest av sånn sett da, det å være tilstede, ja, samtalepartner, å spille kort, ja, sånn miljøarbeid rett og slett.

Marte: Og det har en preventiv effekt på en måte?

Ivar: Det har en, en preventiv effekt, både på det at vi er tilstede hele tida, sånn at hvis vi kan fange opp ting, hvis det er dårlig stemning mellom noen, så kan vi fange opp det, samtidig som at det at vi er der vil også dempe, dempe sånn type, type stemning. Så det har nok en, en veldig preventiv effekt sånn sett.

Kan fengselsbetjentblikket og det Vidar og Ivar sier ovenfor sees i sammenheng med en ny form for panoptikk? I *Overvåkning og straff* tar Foucault utgangspunkt i Benthams panoptiske modell, og presenterer disiplinærmakten. I den panoptiske modell sitter fangene i hver sin celle, med store vinduer på begge sider, et av disse vendt inn mot et vaktårn i midten, slik at de i teorien kan iakttas til enhver tid. Fangene kan ikke vite når de ble overvåket, og må derfor oppføre seg som om de til enhver tid overvåkes. Denne disiplinærmakten er upersonlig, da hvem som helst kan sitte i vaktårnet og holde oppsikt med alle fangene samtidig. Det viktigste er heller ikke at noen sitter der, men at fangene aldri kan være sikre på å ikke bli overvåket. Det panoptisk overvåkende og disiplinerende blikket i sin opprinnelige form er ikke her det essensielle. Kan dette fengselsbetjentblikket og betjentene som stemningsfølere sees i sammenheng med en ny form for panoptikk? Ugelvik trekker blant annet frem betjentenes ører, det de hører; ”Programbetjentene som lytter, vil ha makt til å omforme det sagte i forhold til alternative registre, å refortolke fangenes fortellinger som et symptom på skjulte feil og mangler” (2011, s. 97). Kan fengselsbetjentblikket tenkes som en del av betjentenes sosiale egenskaper som en helhet, der sosiale egenskaper og det man registrerer gjennom syn og hørsel gjøres til sosial kapital, og dermed en form for dynamisk sikkerhet? Panoptisk på en ny måte? Fremfor de få som ser de mange fra et sentralt plassert utkikkstårn, skal betjentene nå være *de få iblant de mange*. De omgås de innsatte i fengselshverdagen, og tilegner seg på den måten informasjon om de

innsatte og innsattemiljøet. Betjentene skal være stemningsfølere, sa Vidar, slik blir ens sosiale kompetanse, ens evne til å omgås de innsatte, en viktig del av den dynamiske sikkerheten. Gjennom å delta i fellesskapet lærer man de innsatte å kjenne på en annen måte, og gjennom å være tilstede skal betjentene kunne bidra til å forhindre uønskede handlinger. Samværet med de innsatte har slik en funksjon, selv om det også kan være hyggelig og uten baktanker. Ugelvik skriver imidlertid at rommet for slik ikke-instrumentell interaksjon er snevret inn til det nesten ikke-eksisterende, fordi ”Enhver kaffekopp betjent og fange deler, skal *også* være utførelsen av en mellommenneskelig kontrollteknikk, en *conduct of conduct*” (2010, s. 127). Det disiplinerende kommer til syne ved at de innsatte ikke kan vite hva betjentene er ute etter, og hva de vektlegger i en gitt situasjon, og Ugelvik beskriver dette som en omforming av det panoptiske prinsipp (2010). Fokuset på den dynamiske sikkerheten og den, nye mykere maktformen, ”soft power”, som presentert av Crewe, gjør at de innsatte aldri kan vite hva betjentene legger i samværet. Denne nyere maktformen er (tilsynelatende) mykere, men som Crewe skriver ”[...] the nexus of control exerts influence much like a panoptical gaze, working through subjects in all areas well beyond it’s actual focus” (2011, s. 461).

7.2. Kontaktbetjentordningen

I samtale om fengselshverdagen trakk alle betjentene frem kontaktbetjentordningen som, for dem, et av de mest meningsfylte aspektene ved jobben. Kontaktbetjentordningen er en arbeidsmetode, en teknologi, som enhver utdannet fengselsbetjent skal kunne utføre, og ordningen inngår i det overordnede miljøarbeidet⁵¹. Det er et overordnet mål at alle domfelte og varetekstinnsatte skal ha en kontaktbetjent (KSF Rundskriv 02/2002), slik er ikke fellesskap på avdelingen en forutsetning for kontaktbetjentarbeid. I rundskrivet ”Retningslinjer for kontaktbetjentarbeidet” (KSF 02/2002) står det blant annet at

En hovedmålsetting for kriminalomsorgen er å legge forholdene til rette for at innsatte skal bli i stand til å gjøre en egen innsats for å motvirke et kriminelt handlingsmønster. Kontaktbetjenten har en viktig funksjon ved å bistå innsatte i dette arbeidet, og skal arbeide aktivt sammen med den innsatte i en motivasjons – og endringsprosess. [avsnitt] Kontaktbetjentordningen har til hensikt å bedre soningsforholdene og den samlede innsatsen ovenfor innsatte. De får en stabil kontakt i fengselet og

⁵¹ Samtidig som ordningen har egne faglige ben å stå på (Drægebø, m.fl., 2006). Kontaktbetjentordningen består igjen av andre teknologier, blant annet MI (motiverende samtale), fremtidsplan og metodisk miljøarbeid (Evensen, 2006, s. 258) Kontaktbetjentordningen blir beskrevet som betjentenes kanskje mest komplekse arbeidsmetode eller teknologi (Evensen, 2006, s. 258).

bedre mulighet til å forberede løslatelsen. [avsnitt] Kontaktbetjentordningen skal være en integrert del av den daglige fengselsdriften.

Med kontaktbetjentordningen tildeles hver enkelt innsatt en kontaktbetjent som har særskilt ansvar for den enkelte innsatte. Kontaktbetjenten skal være tilgjengelig for å samtale med den innsatte og hjelpe den innsatte med å tilrettelegge for et liv uten kriminalitet etter endt soning. Kontaktbetjenten skal også hjelpe den innsatte med offisielle skjemaer og søknader om for eksempel prøveløslatelse, overføring til lavere sikkerhetsnivå, stønader fra NAV osv. I begge fengslene jeg har besøkt har betjentene også fortalt at de har en ordning der hver innsatt har en hovedkontaktbetjent og en sekundærkontaktbetjent, dette for at den innsatte alltid skal ha en som kjenner spesielt til vedkommendes historie, og en som har satt seg ekstra inn i framtidsplanlegging osv. En av de intervjuede fortalte at de i fengselet hun hadde praksis også praktiserte å ha en tredje kontaktbetjent, mens en annen av de intervjuede fungerte som en slags tredje kontaktbetjent for alle, da vedkommende hadde en stilling med mer ansvar. Synet og erfaringene med kontaktbetjentordningen som kommer til uttrykk nedenfor er, nok en gang, fra et betjentperspektiv.

De intervjuede beskrev hvordan man som kontaktbetjent skal være veileder, rådgiver, samtalepartner, kontaktperson, tillitsperson osv. Gjennom kontaktbetjentordningen er man

(Lene:) [...] en person som på en måte er ansvarlig for å få ting til å fungere med den innsatte”

Kontaktbetjenten er hovedkontaktperson for den innsatte og skal også være det ”[...] koordinerende ledd mellom ulike faggrupper som er trukket inn i arbeidet med den innsatte” (Drægebø, m.fl., 2006, s. 42). Et overordnet formål er at ordningen skal bidra til å bedre soningsforholdene og samlet innsats ovenfor innsatte. Tanken er at gjennom å ha en stabil kontakt i fengselet bedres muligheten til å forberede løslatelse (KSF Rundskriv 02/2002).

Betjentene jeg har pratet med har i samtaler om fengselshverdagen lagt vekt på kontaktbetjentordningen som en av de faktorene de opplever som mest meningsfylte med jobben. Men hvor mye rom erfarer betjentene at det er for kontaktbetjentarbeid i fengselshverdagen? Er det noen utfordringer knyttet til arbeidet med ordningen? Og hvilke erfaringer har aspirantene med ordningen?

Som Vidar sa, noen ganger er det plankekjøring, med oppegående innsatte som har det meste på plass fra tidligere, hvor det da er lettere å ta opp tråden med NAV osv., også er det andre,

[...] de som faktisk ikke har hatt en dritt og du står der med tooo... såne hvor du må bygge opp ting. Og da er det lett at de andre utenfor gir opp før du gjør og det det gjør det litt vanskelig. Det er det som er verst. Det er når du kommer til det tidspunktet... hvor du egentlig står aleine igjen. Det kjennes i hvert fall sånn ut da.

I møte med innsatte som ikke har noen ting og der betjenten må forsøke å bygge opp noe, kan arbeidet som kontaktbetjentarbeidet føles vanskelig. Når andre gir opp, som Vidar sier, kan man føle at en blir stående igjen alene. Også Ivar peker på utfordringer knyttet til innsatte med sosiale og fysiske/psykiske problemer.

Ivar: Utfordringen da er at man med enkelte innsatte da, at det er så mye rundt dem at, det kan være psykiatri, det kan være altså vanlige somatiske sykdommer, det kan være eeh.. ja, dem har gjeld på utsida. Altså... du skal på en måte være ... ene dagen så er du psykolog og psykiater, den andre dagen så er du gjeldsrådgiver... altså du... det er så mye ting som du på en måte, det er så mye ting som man kanskje hatt litt mere utdanning rundt da. Man får.. man går gjerne veldig mye på KRUS i forhold til såne ting, altså både når det gjelder lover og regler i forhold til sosiale og pasientrettigheter og såne ting, men det blir sånn i løpet av et år så er det mye som skal igjennom, du får liksom et lite innblikk i alt. Mens med enkelte innsatte så blir den rollen så kompleks som kontaktbetjent at.. at man skulle hatt litt mer utdanning på enkelte ting. Muligheten kanskje til... Nå er det jo snakk om at KRUS skal utvides sånn at man kan på en måte ta et påbygningsår, en bachelorgrad, at man kan på en måte spesialisere seg på ting da, og det.. eller flere ting. Og det tror jeg nok er hadde vært veldig gunstig for mange. For da kunne man på en måte ha fått, kunne hjulpet enda mer.

I møte med enkelte innsatte, sier Ivar, blir kontaktbetjentrollen svært kompleks, og det er mye man burde hatt mer kunnskap om.

Betjente fortalte også at det er mye opp til den innsatte og relasjonen man får til den kontaktinnsatte hvordan ordningen fungerer. Noen innsatte har større behov for hjelp enn andre, og atter andre vil ikke ha hjelp i det hele tatt. Ifølge de intervjuede er det også slik at man som kontaktbetjent i stor grad kan velge selv hvor mye man vil involvere seg. Ikke minst avhenger det også av strukturelle forhold ved avdelingen/fengselet, da dette igjen kan ha innvirkning på relasjonen det er mulig å skape. Ravneberget er, som sagt, et

kvinnefengsel med lavere sikkerhetsnivå, der kvinnene er mye friere til å bevege seg rundt inne på fengselsområdet. Kvinnene soner alt fra 14 dager til fire år, mens gjennomsnittlig soningstid er på et par måneder. Hva har dette å si for hva man får utrettet gjennom kontaktbetjentarbeidet og byggingen av relasjoner?

Betjentene ved Ravneberget kunne fortelle at det var knyttet utfordringer til hva man fikk utrettet ved så korte dommer. I tillegg har man turnusordningen, som kan skape ytterligere utfordringer. Samtidig har man større påvirkningsmulighet i et mindre fengsel og en av betjentene påpekte at hvis den innsatte var åpen for det, ville man kunne få mer ut av kontaktbetjentarbeidet. På grunn av fengselets størrelse bidrar man i alle ledd, eller alle deler av prosessen, og får dermed flere hatter, eller roller, og mer medbestemmelse. Innenfor visse grenser får de ansatte derfor mer personlig ansvar og større selvstendighet enn i større anstalter, mente Malin. Og nettopp dette mente hun var en spennende utfordring med det å jobbe i et mindre fengsel. Et annet trekk ved kvinnefengsel er det faktum at kvinnene ofte har større fysiske og psykiske problemer enn mennene. Og det kan være en utfordring, spesielt i forhold til den korte tiden man har til å prøve å hjelpe dem. Hovedsaklig er det de som skal sone lenger enn 30 dager som skal ha kontaktbetjent, allikevel må man prøve så godt man kan å hjelpe også de som skal være der kortere tid, men da blir det gjerne mer praktiske ting de får hjelp til. Noen har større behov for hjelp enn andre, og noen vil ikke ha hjelp, som også i Halden og andre fengsler. En innsatt kan komme inn og proklamere ”Hei, jeg skal være her i 3 uker, så jeg trenger ikke noe”, mens andre kan være preget av et liv med seksuelt misbruk og rusproblemer, og da må kontaktbetjenten forsøke å bidra til å ”stable livet deres opp igjen”.

Utover dette pekte betjentene fra Ravneberget hovedsaklig på de samme utfordringene som betjentene fra Halden, for liten tid til å praktisere kontaktbetjentarbeid, utfordringer ved turnus osv. Betjentene var opptatt av var den hektiske arbeidsdagen med underbemannede avdelinger, der de føler at de rett og slett ikke har tid til å se den enkelte innsatte og utføre kontaktbetjentarbeidet slik de egentlig vil. Også Hammerlin og Mathiassen fant at tidsressursen var for knapp, ”tidsressursen er et problem og *derfor kommer kontaktbetjentarbeidet i andre rekke*” (2006, s. 145). Det å sette seg ned å prate en time med den innsatte må ofte planlegges nøye på forhånd, og hvis det er satt av tid til å bedrive kontaktbetjentarbeid er det ofte andre ting som kommer i veien, ofte er det heller ikke er mulighet til å komme fra for å skrive vedlegg, blant annet av sikkerhetsmessige hensyn.

Fordi sikkerheten alltid skal være det overordnede hensyn (f.eks. Larsen, 2001), blir kontaktbetjentarbeid og relasjonsbygging dermed nedprioritert. Nær sagt alle nevnte underbemanning og overbelegg, med tilsvarende hektiske dager som faktorer som gjorde kontaktbetjentarbeidet vanskelig. Én av betjentene mente på sin side at det til en viss grad var unnskyldninger fra betjentes side, fordi de ikke gjorde det de skulle i forhold til sine kontaktinnsatte.

Betjent: Jeg har litt innfallsvinkel på at hvis man planlegger godt nok og legger et løp, så tror jeg ikke at det står på tida. Det har nok litt med regien av tida di. Kommer du på jobb, hva skal du gjøre i dag? Har du avtalt et møte? Får du gjort det? Eh... så tidsaspektet tror jeg er den største utfordringa dem vil...

Marte: Har det noe å si i forhold til hvor mange innsatte som er her også?

Betjent: Jo, det har det.[...] men... jeg personlig tror ikke at det antall innsatte er avhengig av hvor god kontaktbetjentjobb du gjør, for du jobber helgevakter, du jobber nattevakter, du jobber nok av dager som du har tid til å gjøre jobben din, men jeg tror nok kanskje noen få kontaktbetjenter bruker det som en unnskyldning at dem "men vi er så mange innsatte, så derfor har jeg ikke rukket å skrive vedlegget" eller "vi er så mange innsatte her så jeg rekker ikke det". Også, ja, noen dager innimellom kan nok være svært hektiske, men jeg tenker heller det at lære å disponere tida si, da tror jeg ikke at det hadde vært så utfordrende.

Flere av betjentene påpekte også at det ved KRUS var et stort fokus på det teoretiske ved kontaktbetjentordningen, men at dette er vanskeligere å overføre til praksis, og etterlyste derfor mer praktisk kunnskap og tydeligere retningslinjer og føringer, samt tid til å faktisk kunne utføre kontaktbetjentarbeidet tilfredsstillende. En annen grunn til at de etterlyste klarere føringer, var fordi de mente det ble for mye opp til hver enkelt betjent hva han/hun la i kontaktbetjentarbeidet. Noe de imidlertid trakk frem som positivt var at ved begge fengslene er representanter fra NAV tilstede inne i fengslene på hverdagene, noe som på mange måter letter kontaktbetjentarbeidet. I andre fengsler der NAV ikke er tilstede må betjentene ta mer av den jobben som NAV-konsulentene ville tatt utenfor murene.

Marte: NAV har jo også noen medarbeidere her inne, har de ikke?

Hanne: NAV, ja. Mmmm.

Marte: Er det en fordel?

Hanne: Ja. Jeg har hørt så mange frustrerte betjenter og innsatte som ringer og ringer og aldri kommer gjennom til NAV. Veldig ofte så tar det så lang tid og mange dager før de klarer å få tak i sin eller.. rådgiver eller... hva heter det?

Marte: Saksbehandler?

Hanne: Saksbehandler. Det gjør det så mye enklere når vi har tilgang til hjelp her inne. Så... ja. Samarbeider godt med de, syns jeg. Ja. Tror det letter letter mye av betjentens og innsattes hverdag...

Å ha NAV i fengselet var noe alle betjentene trakk frem som positivt, spesielt fordi de slipper å tilbringe lang tid på telefon for å få tak i representanter fra NAV, og både den innsatte og kontaktbetjenten kan gå til NAVs medarbeidere hvis det er noe man lurere på. Tore betegner NAVs tilstedeværelse som uvurderlig hjelp. Selv om det å ha NAV på plass kan lette arbeidet for kontaktbetjenten, betyr det imidlertid ikke at kontaktbetjentens rolle automatisk blir mindre viktig⁵².

Lene: Sann som i [fengsel] så hadde vi ikke det [NAV], og der blir det veldig mye mer ekstrajobb... eh.. og vi kan jo være med på møter her sammen med den innsatte... Vi kan jo være involverte allikevel, selv om NAV er her, det er jo helt opp til den innsatte og oss selv, og vi går jo også til NAV med spørsmål, så det er veldig.. det er jo til stor hjelp for oss betjenter også dersom vi har spørsmål og hjelp fra dem, jeg syns bare det er positivt.

Hva så med aspirantene? Hva slags erfaringer og synspunkter har de i forhold til kontaktbetjentordningen? Det Turid sier om lav bemanning og dermed lite tid, er illustrerende også for flere av aspirantenes erfaringer.

Turid: Det er jo det som går dukken først, for det viktigste er å ivareta sikkerheten. Eh... og da når man er to stykker på en avdeling og den ene må gå følginger f.eks. så sitter du igjen med kanskje 10-12 innsatte, da setter man seg ikke inn på en celle aleine, det kan man ikke gjøre, på grunn av egen sikkerhet og innsattes sikkerhetsbegrep... Så ofte så kan man jo være på en avdeling aleine i både én og to timer og da får man ikke gjort noe som helst, da setter man seg som regel inne på kontoret og prøver å gjøre noe papirarbeid eller... loggføringer. Så det... Ivaretagelse av sikkerhet er selvfølgelig viktigst. Så... skulle gjerne sett at vi var tre og fire betjenter på en avdeling altså, så jeg vet ikke helt hvordan de forvalter pengene sine i kriminalomsorgen, men ikke i vår favør og ikke i de innsattes favør heller.

Aspirantenes hadde varierende syn på det teoretiske og varierende erfaringer fra praksis, det siste kan bero på at de har hatt praksis i forskjellige fengsler, under forskjellige sikkerhetsregimer og med forskjellig fokus. Når jeg sammenholder betjentene og aspirantenes erfaringer kan det synes som hva slags avdeling det er kanskje har vel så mye å

⁵² I begge fengslene hadde de også et nyoppstartet prøveprosjekt gående med en såkalt tilbakeføringskoordinator, som skal fungere som en slags overordnende koordinator av de ulike tiltakene rettet mot den innsatte.

si som fengselets størrelse og sikkerhetsnivå i forhold til relasjonsbyggingen, fordi det er mange faktorer som spiller inn. Potensialet for nærhet i relasjonene kan i utgangspunktet virke større i fengsel med lavere sikkerhet og er nok ofte det også, men fordi dommene ofte er så korte har man i fengsler med høyere sikkerhetsnivå lengre tid å skape relasjoner, selv om barrieren mellom innsatte og ansatte i utgangspunktet kan tenkes å være høyere⁵³. Samtidig er det slik at i et større fengsel (eller i et fengsel med progresjonssoning) vil man trolig bytte kontaktbetjent en rekke ganger. Ved innsettelsen får man en kontaktbetjent, hver gang man eventuelt bytter avdeling får man ny kontaktbetjent, mappen med de ulike dokumentene den foregående kontaktbetjenten har skrevet følger med, men det kan oppleves som belastende for den innsatte å ”blottlegge” seg gjentatte ganger. På forvaringsavdelinger har man også et team bestående av betjenter og andre fagpersoner som jobber sammen om individets forbedring. Tre av de intervjuede hadde også erfaring fra arbeid med rusmestring, der man i større grad jobber med og fokuserer på den innsattes (rus)problem og på relasjonen mellom innsatt – ansatt. De tre med erfaring fra slikt arbeid var opptatt av uniformens betydning i dette arbeidet. Betjentene har en annen rolle enn for eksempel miljøterapeutene som går i sivil, samtidig kommer de nærmere enn man vanligvis gjør på vanlige boenhetsavdelinger. Blant annet drar rusmestringsenheten i Halden fengsel på fellesfremstilling to ganger i måneden⁵⁴, der betjenter (i sivil) og innsatte omgås utenfor fengelsmurene og deltar i forskjellige aktiviteter sammen. På den måten får de en mulighet til å bli kjent med hverandre utenfor fengselet, og det kan være lettere for begge gruppene og se forbi henholdsvis lovbrudd og uniform.

7.3. Kontaktbetjentordningen som styringsform?

Panoptikon er en helt annen måte å kontrollere fanger på enn den kontaktbetjentordningen legger for dagen. Heller ikke her er det disiplinerende panoptiske blikket i sin opprinnelige form som er det essensielle. Selv om man i den panoptiske modellen individualiserer fangene, utviklet man ikke personlige og langvarige relasjoner til de fengslede som man gjør nå, gjennom miljøarbeid generelt og kontaktbetjentordningen spesielt. Betjentene er i større grad miljøarbeidere enn tidligere (2005). Også nå innhentes og kategoriseres kunnskap om

⁵³ Pr. 2007 var gjennomsnittlig soningstid 103 dager (Kriminalomsorgen, 2007).

⁵⁴ Fengselet betaler for én utflukt i måneden, og så legges det opp til at den andre er enten gratis eller har lave kostnader.

de innsatte, de ”kriminelle”, men på annen måte. Man har OASys⁵⁵ der tanken er å innhente og kategorisere informasjon om ”de kriminelle”, og der dette blant annet kan brukes som bakgrunn for risikovurderinger. Det kan imidlertid stilles spørsmål ved om OASys egentlig benyttes i særlig grad og slik det opprinnelig var tenkt. KOMPIS er et arbeidsverktøy for betjentene, der de kan finne informasjon om og legge inn informasjon om de innsatte. I tillegg til denne måten å innhente og kategorisere informasjon på har man altså kontaktbetjentordningen, der en-to betjenter har spesielt ansvar for å hjelpe og fungere som rådgiver og nærmeste kontaktperson for den innsatte. Den kunnskapen man kan tilegne seg om de innsatte er en helt annen enn den makt/viten man kan tilegne seg gjennom det opprinnelige panoptiske blikk. Samtidig som kontaktbetjenten er en veileder og rådgiver for den innsatte, plasseres imidlertid ansvaret for egen rehabilitering hos individet. Det er den innsatte som for eksempel bestemmer om han/hun skal ha en fremtidsplan eller ikke. Betjentene kan ikke påtvinge de innsatte en slik plan, de kan bare oppmuntre, tilrettelegge og gi råd. Her vil jeg igjen trekke på Sykes og hans ”pains of imprisonment” (1958). Som nevnt tidligere er disse fratakelse av tid, personlige eiendeler og andre goder, muligheten til heteroseksuelle forhold, ens autonomi – en selvbestemmelsesrett – og ens sikkerhet. Tiden man fratas får man aldri tilbake, da tiden ikke kan løsrives fra livet kan man si at man fratas en del av livet. Innsatte mister også retten til å definere seg selv gjennom personlige eiendeler og andre statussymboler, som i samfunnet utenfor ofte er viktige for hvordan man uttrykker seg. Da boka til Sykes ble skrevet, i 1958, ble homoseksualitet definert som avvik, samtidig ble man gjennom fengslingen fratatt muligheten til heteroseksuelle forhold. I fengslene har man i liten grad mulighet til å opprettholde heteroseksuelle forhold, selv om det i Norge kan legges til rette for dette til en viss grad. I stor grad blir allikevel de fengslede fratatt retten til sin seksualitet, som også er en del av deres identitet. Som fengslet mister man også en stor del av retten til å bestemme over seg selv og sin hverdag. Sist, men ikke minst, påpeker Sykes at man mister sin sikkerhet. Trygghetsfølelsen forsvinner når man daglig omgås med voldtektsmenn og mordere (Sykes 1958). Gjennom det å sitte fengslet er man i realiteten fratatt selvbestemmelsesretten, retten til å bestemme hva man vil gjøre, når man vil gjøre det og hvor man kan bevege seg, det vil si at ens autonomi er kraftig innskrenket (Sykes 1958).

⁵⁵ Se f.eks. Giertsen (2006).

Den mest sentrale av disse "pains of imprisonment" i dette henseende er fratakelse av selvbestemmelsesretten. På den ene siden mister man altså retten til å bestemme over seg selv og sin hverdag når man sitter i fengsel. På den andre siden er det fengselets oppgave å legge til rette for at de fengslede skal bli aktører/subjekter i egne liv. Dette kan fremstå som paradoksalt i forhold til at de innsatte er fratatt retten til å bestemme over seg selv i stor grad. Inngir dette til å tenke seg en slags semi-autonomi (Sykes 1958) Og/eller kan dette tenkes som en form for indirekte styring, governmentality?

Governmentality er en mer indirekte form for makt, fordi den knyttes opp mot hvordan selvet regjerer seg selv. Gjennom det økende fokuset på individualisering og ansvarliggjøring, gjøres den innsatte til objekt for sin egen endring, og gjennom for eksempel selvforvaltningsprinsippet stilles det krav til den innsatte om å forvalte seg selv, og fremstå som en vanlig, kompetent borger. I en velferdsstatlig kontekst, og med bakgrunn i St.meld. nr. 37, knyttes risiko og behov sammen, fordi teknikkene som beskrives både søker å hjelpe den innsatte til å bedre sin livssituasjon og endre individet (Ugelvik, 2010). Kontaktbetjenten kan slik sees som en kontaktbetjentyrde, som skal veilede og bidra til å tilrettelegge for den innsattes selvforvaltning. Når governmentalitystyringen ikke bidrar til ønsket resultat, kompetente, ansvarliggjorte individer, kommer imidlertid disiplin og dominans inn. Dette kan også knyttes opp mot Crewe og endringene han beskriver i relasjonen innsatt-annsatt gjennom begrepet "soft power". Crewe knytter dette begrepet til en governmentalityforståelse, der de innsatte oppfordres til å ta ansvar for egen atferd, adressere sin egen kriminelle atferd, samt interagere positivt med fengselsregimet, eller i hvert fall påta seg ansvaret for manglende vilje/evne til slik interaksjon. Crewe beskriver også hvordan det autoritære, "hard power", kommer frem der "mildere" former ikke fungerer (Crewe, 2011). Fordi (velferds)staten er den overordnede instans, må imidlertid alle tas hånd om, eller i det minste overvåkes, (jf. Foucaults disiplin).

7.4. "Kontrollorgan og litt kamerat"

Vidar: Altså vi må avklare ganske mye på forhånd, det er den delen hvor du har.. du er en betjent, du har den betjentfunksjonen du har en kontroll altså du er et kontrollorgan, også har du den delen hvor du er litt kamerat. Og det er den balansegangen der som de innsatte må være klar over at denne her må jeg gå på denne linja den er ganske tynn, vi kan ha det moro, vi kan spøke, men på et eller

annet tidspunkt så vil du se meg på den andre sida. Og det fungerer veldig greit så lenge du kan forklare hva du gjør, så lenge du ikke gjør det bare for å gjøre det. Så går det meste bra.

Det Vidar her beskriver er det sprikende forholdet mellom kontrollør og hjelper i betjentrollen, som var et av de temaene jeg var mest interessert i i forkant av intervjuene. Dette tilsynelatende paradokset, det såkalte klassiske dilemmaet, kan for utenforstående - meg selv inkludert - synes å komme enda mer til uttrykk gjennom forholdet kontaktbetjent/avdelingsbetjent. Hva tenker de intervjuede om dette? Er det noen utfordringer knyttet til å skulle være både kontaktbetjent og avdelingsbetjent? Hvordan opplever de intervjuede dette?

Kenneth: Altså en kontaktbetjent er jo bare den som skal altså hvis du han skal kjenne de innsatte bedre på et personlig nivå og skal hvis det er snakk om 2/3- søknad eller fremstilling eller permisjon så skal den hjelpe den innsatte med å ordne det så det ikke blir vilkårlig hvem man får, men det blir jo vilkårlig til slutt hvis man flyttes rundt... Men ovenfor de andre så de andre skal gjøre like mye jobb med den innsatte, men en betjent skal ha et ekstra ansvar for den innsatte. Skrive vedlegg og sende vedlegg, hvis jeg skal skrive hvis du skal søke 2/3 og jeg ikke aner hvem du er du har vært på avdelinga jeg har vært på den kort tid så kan ikke jeg skrive et vedlegg som er rettferdig ovenfor deg. Du kan faktisk bli nekta prøveløslatelse for et dårlig innlegg.

Marte: Fordi de vektlegges når du..

Kenneth: Ja, de vektlegges ikke sant fordi betjenten, kontaktbetjenten på avdeling eller betjent på avdeling kjenner jo den innsatte... det er det jo ingen andre som gjør så hvis noen i ledelsen spør bør du prøveløslates hvem kan svare på det? Jo, betjenter på avdelingen og spesielt kontaktbetjenten, ledelsen har ikke peiling. De kan bare lese f.eks. rapporter osv. på innsatte, men de kan ikke lese om hverdagen hvordan han egentlig er...

Som kontaktbetjent har man et spesielt ansvar ovenfor sine kontaktinnsatte, men man skal samtidig fungere i rollen som avdelingsbetjent, ovenfor de andre innsatte på avdelingen og også sine kontaktinnsatte.

Hanne: Når du bygger relasjoner til en innsatt så blir man jo som en venn, og det er jo.... det blir litt... uheldig når en innsatt da sitter og letter sitt hjerte og så er du den som skal utøve makt etterpå....låse døra og... gjerne ta fra goder. Det er jo.. det kan jo bli en rollekonflikt. Absolutt! (pause) Ja. Man kan liksom ikke både være kamerat og utøvende, det er jo det de vil at vi skal være, men... eller den kan bli vanskelig.

Marte: Ja. Blir det litt som... eller, kan det oppleves litt som tillitsbrudd kanskje, eller?

Hanne: Ja, ja. Mmm. I mange tilfeller. Det kan jo faktisk eehh.... låse en situasjon helt da, at du aldri får komme inn på den innsatte igjen, at du aldri får den tilliten igjen til å få prata om diverse ting... ja.

Gjennom kontaktbetjentordningen skal betjentene fungere som en tillitsperson ovenfor sin(e) kontaktinnsatt(e). Når man i tillegg må ta seg av kontrolloppgaver og være maktutøver, betegner Hanne dette som en potensiell rollekonflikt, noe som kan skape et brudd på tilliten og dermed kan ødelegge for relasjonen mellom kontaktbetjent og innsatt. Også Lene fortalte om hvordan man får en dobbeltrolle i forhold til de innsatte, først skal f.eks. innsatte legge ut om sin fortid og problemene sine, og så skal samme betjent foreta en for eksempel en visitasjon av cella til vedkommende. Hvordan forholder man seg til denne utfordringen i fengselshverdagen? Lene, og flere med henne, fortalte at for at avdelingsbetjentrollen ikke skal vanskeliggjøre for relasjonen til den kontaktinnsatte tones kontrollfaktoren ovenfor deres kontaktinnsatte ned så langt det lar seg gjøre/hvis det lar seg gjøre, ved at andre betjenter tar seg av størstedelen av kontrollfunksjonen. I størst mulig utstrekning prøver de å unngå at kontaktbetjenten skal ta urinprøver og gjennomføre visitasjoner osv.⁵⁶ De uttrykte at det ville være ødeleggende for relasjonen de eventuelt har bygget opp til den innsatte, som rådgiver, hjelper og samtalepartner, en person som skal inngi til tillit.

Ivar: Så vi forsøker og prøver jo da å på en måte å unngå at... at man tar for eksempel at det har vært en hendelse at en innsatt har gjort et eller annet ureglementer, så skriver man hendelsesrapport på det og vi prøver veldig mye å unngå at de som tar avhøret er kontaktbetjenten, fordi at du vil da sitter du i en sånn situasjon på en måte som er eehh.. ja, politi... politi.. altså avhørssituasjon da, som kan forsterke en avstand da... så vi prøver jo så godt vi kan, men det er ikke alltid vi får det til for er jeg på jobb så er jeg på jobb, og vi må jo på en måte utføre oppgavene som skal gjøres, men det er det som kan skape litt avstand og konflikt i kontaktbetjentrollen.

Som Ivar sa, denne dobbeltrollen kan skape avstand og konflikt i kontaktbetjentrollen, men samtidig er det slik at er man på jobb, så er man på jobb. De aller fleste beskrev potensielle utfordringer knyttet til å skulle fungere som både avdelingsbetjent og kontaktbetjent ovenfor samme innsatt, men ikke alle mente dette var like problematisk. Dette er noe man er klar over hele veien, og noe de lever i og med hver (arbeids)dag. Ifølge Kenneth er det hvor fokusert man er på profesjonaliteten som er viktig her.

⁵⁶ Mannlige betjenter i kvinnefengsler foretar ikke urinprøver og visitasjoner av de kvinnelige innsatte. Kvinnelige betjenter i mannsfengsler kan være med på selve visitasjonen, men har da, ifølge en av de intervjuede, ansvaret for å gå gjennom klærne fremfor selve visitasjonen. Hvis en mannlig innsatt ikke ønsker å ha med en kvinnelig betjent tas dette til følge, fortalte Turid. Som mannlig betjent i kvinnefengsel slipper man derfor kanskje "lettere" unna i forhold til kontrollbiten.

Marte: Men i forhold til... ja, den relasjonen da, for den blir jo kanskje hvis man er en god kontaktbetjent så kan jo den relasjonen bli ganske nær...

Kenneth: Mmm.

Marte: ... hvordan er det i forhold til liksom urinprøvetakning og....?

Kenneth: Det er noe som man må... det er den rollen som vokter kan du si da, en kontaktbetjent må også kunne ta urinprøve av sin innsatte, men det er det akkurat det hvor fokusert er du på profesjonalitet. Hvor fokusert er du på faktisk det og hvordan du fremtrer og er bevisst på at din egen opptreden for det er det det dreier seg om, du skal som sagt kunne servere wienerbrød eller vafler det ene øyeblikket og da ta urinprøve eller bære den inn på cella i det neste. Men du skal være oppmerksom på at du kan møte han etterpå dagen etterpå...

Marte: Sammensatt rolle.

Kenneth: Veldig sammensatt rolle, men det går bedre enn det man skulle tro, men det er når man begynner å sette seg ned og skal forklare det på den måten her nå så høres det komplekst ut og det er komplekst til tider, men ikke i ikke i den generelle hverdagen for da går det ganske så greit. Men hvis man begynner å bli satt til veggs så ser man hva som forventes og hva som kreves og hva som skal gjøres i den rollen her, du skal ha like god kjennskap til sosialtjenesteloven og opplæringsloven som du skal ha til straffegjennomføringsloven, så du er plutselig jurist oppi dette her også selv om du ikke er det. Men det er også det som gjør jobben interessant.

Kenneth poengterer her at det høres vanskeligere ut enn det er. Når man skal prøve å forklare det til en utenforstående, i dette tilfellet meg, høres det komplekst ut, noe det også *kan* være, men i fengselshverdagen går det stort sett greit. Han syns også de ulike rollene og oppgavene gjør jobben interessant.

Tore: Men det er jo sånn klassisk dilemma som.. som du har liksom vært klar over og har vært veldig fokusert på helt siden du begynte på skolen at... det er også en del av jobben, selv om det... kan være utfordrende da. Og da kan det selvfølgelig være utfordrende å få tilbake da den skape den gode relasjonen etter er sånn episode selvfølgelig... at de ikke vil ha noe mer med deg å gjøre "jeg trodde du var kompis" eller "jeg trodde du var grei kar" lissom, det har jeg opplevd... Så det er jo en utfordring, men jeg er veldig bevisst på at sånn er det her på en måte, sånn er det og sånn... det er... fengselsbetjentyrket (ler).

Som Tore sier, "det er fengselsbetjentyrket". Jeg opplevde at alle de intervjuede hadde et reflektert forhold til denne utfordringen, selv om noen syns det var mer utfordrende enn andre. Dette kan muligens også være avhengig av hva de har opplevd knyttet til dette. Ut ifra hva jeg forstår er denne problemstillingen noe det har vært lagt fokus på helt fra de begynte på KRUS. På den måten var kanskje denne utfordringen mer "spennende" for meg

enn den var for dem. Det å være tydelig synes som viktig i denne sammenhengen, flere understreket at så lenge man er tydelig og forklarer dette til den innsatte på forhånd så er det enklere for begge parter å forholde seg til.

Vidar: Det er litt tilbake til det jeg sa istad at du må ha den helt, helt klare avgrensninga, hvor du har du har den.. den tynna linja med degselv på og så lenge innsatte veit det, så går det veldig greit.

Denne tydeliggjøringen eller skillet, som Vidar snakket om, kan også gjelde tilfeller der innsatte har urealistiske forventninger til kontaktbetjentens rolle. Synnøve hadde opplevd at en av de innsatte eksempelvis hadde sagt ”Du er kontaktbetjenten min hvor.. du skal jo være snill mot meg, så hvorfor lar ikke du meg ringe den ekstra tida?”, og at dette på en måte kan bli brukt mot betjentene. Da må man foretelle dem hva kontaktbetjentenes oppgaver er. Kontaktbetjenten skal hjelpe den innsatte og vise veien, men man har fortsatt kontrollfunksjonen og verken kan eller skal la den kontaktinnsatte få fritt spillerom. Å ha en dialog med innsatte rundt fengselsbetjentyrkets føringer trekkes derfor frem som viktig.

7.5. Ressurser

Et gjennomgående tema i intervjuene har vært ressurser, fortrinnsvis mangelen på ressurser. I kapittel fire viste jeg hvordan flere av betjentene mente at lønnen bidro til å undergrave betjentyrket. Her vil jeg vise til mangelen på ressurser i fengselshverdagen, forstått som tidsressurser og kunnskapsressurser. De økonomiske ressursene har innvirkning på bemanningen i fengslene, og dermed på tiden en har til rådighet til å utføre sikkerhetsoppgaver og endringsarbeid (der sistnevnte ofte må nedprioriteres til fordel for førstnevnte).

Tidligere Justisminister Knut Storberget har betegnet Kriminalomsorgen som ”Straffesakskjedens Lada” i henhold til ressursprioritering (Evensen, 2006, s. 263). I et av bidragene i boka *På rosa ark: Vår hverdag i kriminalomsorgen* beskrives Kriminalomsorgen/fengslene som ”Norges stebarn”, i et annet som ”en flaskehals i strafferettskjeden” (2005). I etterordet skriver blant annet Nils Christie ”Mangelen på materielle ressurser: dårlig plass, dårlig materiell, - trange ganger. Og så mangelen på tid til å gjøre det mange sier de ser som det viktigste: å få tid til kontakt med fangene, fra å ordne

med småting til å få tid til en skikkelig samtale” (s. 172). Selvfølgelig vil det aldri være *nok* ressurser til å gjøre alt man vil, men i og med at sikkerhetsoppgaven har forrang blir man ofte sittende igjen med liten tid og lite ressurser til å drive endringsarbeid, og betjentene blir skviset fra flere hold. Flere av de intervjuede var derfor kritiske til bevilgningene fra det offentlige og Kriminalomsorgen og fengslenes prioriteringer. Sikkerhetstenkning og relasjonsbygging kan på mange måter forstås som to sider av samme sak. Den ene gis imidlertid forrang over den andre, sikkerheten kommer alltid først. Med høyt belegg og lav bemanning kommer endringsarbeidet dermed ofte i andre rekke.

Også mangel på kunnskap kan være ressursmangel (Evensen, 2006). Kunnskapsressursen kan blant annet gjenspeiles i det faktum at flere av betjentene uttrykte at de ikke følte de hadde nok kunnskap til å imøtegå alle de innsattes problemer, samtidig som at ikke alle følte at de hadde fått god nok opplæring i konflikthåndtering, fysisk maktutøvelse o.l. Flere av de intervjuede ga uttrykk for at de ikke hadde nok kunnskap til å kunne hankses med alle situasjonene som kan oppstå i en fengselshverdag. I kapittel fem viste jeg for eksempel hvordan mange, spesielt av aspirantene, opplevde at de gjennom utdanningen hadde fått for lite ballast med seg i forhold til (fysisk) konflikthåndtering. En annen utfordring er innsattes sosiale og helsemessige problemer, som f.eks Ivar snakket om i forbindelse med kontaktbetjentordningen. Spesielt utfordrende for betjentene ved Ravneberget er det at de kvinnelige innsatte tidvis har store psykiske problemer, noe som kan være vanskelig å vite hvordan man skal kunne håndtere.

Språk kan også være en utfordring. I noen av intervjuene kom vi inn på utfordringene knyttet til mennesker som skal utvises fra Norge etter endt soning og/eller mennesker med annen etnisk opprinnelse som ikke snakker verken norsk eller engelsk. Dette var imidlertid ikke noe jeg tok systematisk opp i intervjuene fra starten av, derfor kan jeg ikke si så mye om dette på bakgrunn av mitt materiale. Dette har imidlertid vært en høyaktuell debatt denne sommeren/høsten, blant annet med tanke på Frps utspill om at mennesker som skal utvises etter endt soning burde sone straffen i sitt eget hjemland, og Høyres valgløfte for neste år om egne fengsler for utenlandske innsatte, samt forslaget i Statbudsjettet for 2013, om at Kongsvinger fengsel kun skal huse innsatte som skal utvises etter soning og de som skal overføres til hjemlandet for å sone. På bakgrunn av mitt materiale kan jeg, som sagt, ikke si så fryktelig mye om denne problemstillingen annet enn å bemerke at noen av betjentene og aspirantene ga uttrykk for at språkproblemer kunne skape utfordringer i forhold til arbeidet

som betjent generelt, og kontaktbetjent spesielt. Spesielt hvis det er mange som verken snakker norsk eller engelsk i samme fengsel/avdeling kan det bli en utfordring for sikkerheten, og de særlig hvis det er mange med samme nasjonalitet (og dermed språk), da det er umulig for betjentene å forstå hva de snakker om seg imellom. I tillegg kan det være en utfordring å skulle hjelpe de som skal utvises, for hva kan man hjelpe dem med? Ifølge Tore får man utrettet fint lite i forhold til denne gruppen av innsatte, derfor blir det til at endringsarbeid og forsøk på rehabilitering må vike for mer presserende og praktiske gjøremål, for eksempel bytting av effekter, hjelp med telefoner osv., samt, i den grad det er mulig i forhold til språk, være en samtalepartner. Og disse skal heller ikke tilbake ut i det norske samfunnet, så hva skulle de eventuelt blitt rehabilitert tilbake til? En av de intervjuede snakket om dette som en utfordring i fengselshverdagen, og noe som gikk ut over tiden og ressursene som burde vært brukt på innsatte som skal tilbake til det norske samfunnet, derfor mente denne betjenten at det burde vært egne fengsler for denne gruppen av innsatte. Ovenfor denne gruppen, og generelt andre innsatte som ikke snakker verken norsk eller engelsk, står betjentene ovenfor tidvis store utfordringer.

Noe betjentene fra Halden og Ravneberget imidlertid trakk fra som positivt og en ressurs er prosjektet med NAV i fengsel. Representanter fra NAV er tilgjengelig for både ansatte og innsatte i fengselet. Dette letter blant annet kontaktbetjentarbeidet, fordi NAV er lettere tilgjengelig, og man dermed ikke er nødt til å bruke lang tid på å nå frem til dem. NAV i fengsel betegnes som en ressurs både for innsatte og ansatte.

Sikkerhetstenkning og relasjonsbygging kan forstås som to sider av samme sak. Gjennom fokuset på relasjonsbygging og kontaktbetjentordningen legges en ny form for kontroll for dagen. Betjentrollen skiller seg fra en mer klassisk vokterrolle, blant annet på grunn av fokuset på samværet med de innsatte. Dette samværet er, i hvert fall i mange tilfeller, tiltenkt en funksjon. Heller enn en distansert vokter plassert i et sentraltårn i et panoptisk maskineri, omgås betjentene de innsatte i fengselshverdagen. Betjentene og aspirantene vektla at relasjonsbygging var viktig for dem, men på bakgrunn av det de intervjuede har fortalt er det imidlertid tydelig at endringsarbeidet ofte må nedprioriteres, mangel på ressurser gjør at mange for eksempel opplever å ikke få utført kontaktbetjentarbeidet tilstrekkelig. Neste og siste kapittel omhandler tar for seg betjentenes posisjon i fengselet, der de befinner seg tett på de innsatte i sin yrkesutøvelse.

8. Betjentenes posisjon i fengselet

Hittil i oppgaven har temaene vært fengselets, og dermed betjentens og aspirantenes, posisjon i forhold til samfunnet, deres erfaringer med og syn på utdanningen, opplevelse av sin egen rolle og arbeidsoppgaver ovenfor de innsatte osv. Kan det foregående benyttes til å si noe om betjentenes posisjon i fengselet? Grøvdal betegner betjentene som utøvere og funksjonærer (2000) og hvis man tenker seg fengselet som et hierarki er betjentene nederst i det Sykes kaller vokterhierarkiet (1958). Slik er betjentene både de dominerende og de dominerte. Christie skriver i *Pinens begrensning* at fengselsbetjentene utfører oppgaver vi ikke vil vedkjenne oss (1982), han mener det blant annet er derfor fengselsbetjentyrket er så lite anerkjent i samfunnet, mens Grøvdal beskriver en rekke av betjentenes kontrollfunksjoner som ”Dårlig folkeskikk satt i system” (2000, s. 77), og argumenterer for at mange av kontrollfunksjonen kan oppleves som belastende for både innsatte og ansatte. Uten sammenligning forøvrig har Bauman blant annet argumentert for at det byråkratiske systemet i Tyskland bidro til å muliggjøre Holocaust (2005). I dette kapittelet skal jeg derfor ta for meg betjentenes posisjon i fengselet.

8.1. ”The man in prison”

Sykes dedikerer boka si, *The society of captives*, til ”[...] the man in prison – both the prisoner and his guard” (1958, s. v). Betjentene har en spesielt sentral stilling i fengselet og fengselshverdagen, og er på sett og vis også ”the man in prison”, der de omgås de innsatte i det daglige. De to gruppene kan komme tett innpå hverandre, men det er også klare forskjeller mellom betjentene og de fengslede. ”Fengselet er et sted hvor noen er tvunget til å være, og hvor noen har valgt å jobbe”, de to gruppene har ulike roller og tilhører på den måten to ulike kategorier eller grupper (Hjellnes, 2006, s. 119). For det første kan betjentene forlate fengselet etter arbeidsløst, mens de fengslede er tvunget til å bli der så lenge dommen deres tilsier. Grøvdal skriver det slik ”Til tross for at både fanger og fengselsbetjenter tilbringer tid innenfor murene, er fengselsbetjentene i det minste fri til å forlate fengselet når dagens arbeid er til ende” (Grøvdal, 2002, s. 135). For det andre er den ene gruppa ”kontrollører”, den andre er de kontrollerte. Og den ene gruppa bærer uniform, ”Uniformen er kanskje det første tegnet på hvem som er kontrollør” (Grøvdal, 2002, s. 138). Forholdet mellom de som jobber i fengslene og de som er tvunget til å være der er et forhold

preget av maktforskjeller, både formell og uformell. Det er betjenten som både har nøkkelknippet og uniformen. ”I hendene på en fange kunne nøklene være veien til frihet. Fengselsbetjentene skal sørge for det motsatte” (Grøvdal, 2002, s. 139).

I det sosiale rom utspiller det seg en kamp om kapitalen, der det ”Å ha kapital er å ha makt over de som ikke har kapital” (Jakobsen, 2002, s. xv). Bourdieu operer med fire former for kapital; økonomisk kapital, kulturell kapital, sosial kapital og symbolsk kapital. Den sistnevnte, symbolsk kapital, er formen de forskjellige kapitalformene tar når de ansees og oppfattes som legitime. Individene distribueres i det sosiale rom ut ifra både samlet volum av kapital og ut ifra sammensetningen kapitalen har (Bourdieu, 1990, s. 127). Torbjørn Skardhamar skriver at de innsatte i så måte har lite symbolsk kapital fordi de har lite av de tre andre kapitalformene (2002). Imidlertid kan man kanskje tenke seg at de innsattes symbolske kapital kan være større enn summen av de tre andre kapitalformene, fordi der det finnes makt finnes det også motmakt (og avmakt). Selv om det er betjentene som besitter den formelle og uformelle makten i relasjonen med de innsatte, og slik sitter med den potensielle tvangsmakten, er de samtidig avhengige av et samarbeid, for å få fengselshverdagen til å gå rundt. Slik tvangsmakt lar seg vanskelig realisere i fengselshverdagen (Sykes, 1958, Liebling, Price og Schefer, 2011). Fengselsbetjenter sammenlignes ofte med politiet, og sammenligningen kan sees som plausibel. De er begge et ledd i strafferettskjeden, politiet håndhever og arresterer, fengselsbetjentene straffer og forsøker rehabiliterer og forbedre. Men selv om politiet også kan gå i ”forhandlinger” med mistenkte og har ”kjenninger”, har de allikevel en mer total tvangsmakt. En fengselsbetjent har ikke i samme grad denne muligheten. De omgås de innsatte daglig i lange perioder, og er avhengige av å få et slags forhold til dem. Fordi den totale tvangsmakten vanskelig lar seg gjennomføre i en fengselskontekst blir skjønnsutøvelse viktig. Men skjønnsutøvelse kan kanskje også knyttes til det ”å skape rom der det er trengsel”?

8.1.1 ”Å skape rom der det er trengsel”

Ved mitt andre besøk i Halden fengsel var jeg tidlig ute og fikk derfor overvære deler av en konsert med Tuva Syvertsen og hennes musikalske makkere, de hadde også med seg en gjesteartist, rapperen Skranglebein. Konserten foregikk i kulturhuset kl. 12 en fredag formiddag i slutten av september 2011. Mange innsatte og ansatte hadde møtt opp for å

overvære konserten, i en gymsal i kulturhuset. Skranglebein fremførte en sang kalt "Fengselsheimen inn" (hvorpå han uttalte; "Det er grenser for hvor feil det kan bli" til latter fra salen) hvor han i tillegg improviserte blant annet et refreng. En av tekstlinjene gikk som følger "Jeg improviserer i fengsel, fordi jeg liker å skape rom der det er trengsel". Jeg ble sittende å tenke på dette i bilen på vei hjem. Fengselshverdagen er rutinepreget, men ikke bare er hverdagen rutinepreget, den handler også om at alle skal behandles likt, samtidig er alle mennesker forskjellige og har ulike behov. Likebehandling (i form av regelstyring) tar i liten grad høyde for individuelle behov. De innsatte er også mennesker som trenger å bli hørt og sett. Dermed blir kanskje nettopp det "Å skape rom der det er trengsel" et viktig aspekt ved betjentyrket, i form av rom for å se enkeltindividet og foreta skjønnsmessige vurderinger. Basberg beskriver f.eks. hvordan viljen til å utøve skjønn er forskjellen mellom en god og dårlig betjent, og ser skjønnsutøvelse som en form for omsorg (1999).

8.2. "Gulvbyråkrater"?

Som nevnt i teorikapittelet har et Weberiansk byråkrati en rekke kjennetegn, blant annet fast arbeidsdeling, en hierarkisk oppbygning, det er regelstyrt osv. (Westenholz, 1997). I henhold til regelstyringen er lover og regler lagt, og i en byråkratisk institusjon er de ansatte opplært til universalisme, regelstyring og følelsesnøytralitet (Christie, 1997). Men i motsetning til byråkratier slik man vanligvis tenker seg dem er fengselet som institusjon preget av høy grad av interpersonell kontakt, der forholdet betjent-innsatt, som er sekundært og formelt, i hvert fall tidvis kan tenkes som en blandingsform mellom primær- og sekundærkontroll, og det formelle og uformelle, slik som vist i kapittel seks. Sykes beskriver et vokter/fengselsbyråkrati, der betjentene er nederst i fengselsbyråkratiet, og nærmest de innsatte. Også Grøvdal problematiserer rundt faktumet at fengselsbetjentene står nærmest de innsatte i fengselshierarkiet, og er det leddet som må utføre mange av de vanskelige oppgavene, samtidig som de ikke har så mye de skulle ha sagt i forhold til dette (Grøvdal, 2000, s. 175). Møtet mellom fengselsbetjent, som representant for systemet, og innsatt, som klient, kan vare over alt fra noen uker til mange år. Forholdet mellom klienter og saksbehandlere betegnes ofte som en asymmetrisk relasjon, men kanskje kan man heller tenke seg at det i denne sammenhengen er en komplementær relasjon? Hadde vi ikke hatt fengsler med fengslede mennesker hadde vi heller ikke hatt fengselsbetjenter, og hadde vi ikke hatt fengselsbetjenter så hadde trolig svært få av de fengslede forblitt nettopp det. Den

ene muliggjør og nødvendiggjør den andre. Samtidig er betjentene i en maktposisjon ovenfor de innsatte, selv om denne makten ikke er total. Betjentene befinner seg tett på de innsatte, og på den måten kan det oppstå relasjoner mellom byråkratene og klientene, betjentene og de innsatte, noe som kanskje ikke er så vanlig i andre velferdsstatlige instanser. Crawley påpeker det slik "Officers who do, however, get to know the prisoners in their care, may come to recognise their virtues as well as their frailties and, in consequence, find that they get to like some of the prisoners too" (2004, s. 94). Kanskje kan man derfor heller tenke seg betjenter som en form for "street-level bureaucrats" eller gulvbyråkrater (Lipsky, 2010)?

Disse byråkratiene kjennetegnes av byråkratenes mulighet for bruk av skjønn i møte med klientene og ressursmangel, i form av tid, informasjon osv. Dermed får heller ikke byråkraten gått tilstrekkelig inn i hver sak, og slik kan ikke jobben utføres i henhold til "the highest standards of decision making in the various fields" (Lipsky, 2010, s. xi). Som vist er betjentenes yrkesutøvelse tett knyttet til de innsatte, og mulighetene for å ta hensyn til enkeltindividene, ved bruk av skjønn, og ressursproblematikken er svært sentrale i en fengselskontekst. Lipsky skriver "perhaps the most highly refined example of street level bureaucratic discretion comes from the field of corrections" (2010, s. 14). Fengselet er en særegen institusjon, "I motsetning til mye annet klientarbeid", skriver Evensen, "er våre klienter innesperret mot sin vilje" (s. 256-257). Fengselet skiller de som innenfor fra de som er utenfor, men innad i organisasjonen skilles det også mellom ansatt og innsatt (og mellom de ulike nivåene i organisasjonen). Samtidig som betjentene er nært de innsatte, skal de opprettholde en profesjonalitet og kan ikke tillate seg å stole 100% på dem, slik balanserer betjentene mellom å være hjelpere og kontrollører, nære og fjerne. I tillegg må betjentene også navigere mellom regler og skjønnsmessige vurderinger, eller likebehandling og særbehandling. Et av Lipskys poenger er at utformingen av "regler" (policy) ofte også foregår på "gulvnivå", nettopp fordi individene i gulvbyråkratiene i varierende grad har mulighet til håndheve/ i varierende grad håndhever reglene og lovene de er satt til å håndheve. Dette kan igjen knyttes opp mot det Liebling, Shefer og Price skriver om at betjentene selv kan velge når de vil slippe opp eller stramme inn (2011). Men hvor stort rom opplever de intervjuede at det er for skjønnsmessige vurderinger?

Som jeg var inne på tidligere fortalte betjentene fra Ravneberget at de hadde flere roller ovenfor den innsatte, deltok i alle ledd, og at de opplevde å ha tillit fra ledelsen. Rommet for

skjønnsmessige vurderinger er dermed tilsynelatende større. Dette kan knyttes opp mot funnene til Johnsen, Granheim og Helgesen (2011). Betjentene fra Ravneberget trakk frem egne muligheter til å bidra på flere områder. Malin fortalte for eksempel at hun opplevde å ha tillit fra sine overordnede og at dette var en av de positive utfordringene ved å jobbe i et mindre fengsel, fordi man har større mulighet til å fatte egne beslutninger (innenfor visse grenser). Dette er også en tendens også Hammerlin og Mathiassens trekker frem i sin studie. Små fengsler har en mindre hierarkisk struktur, mindre administrasjon og få nivåer med færre ansatte på hvert nivå i hierarkiet. Slik er strukturen mer desentralisert og små fengsler blir mer fleksible og dynamiske som organisasjon (Hammerlin og Mathiassen, 2006, Johnsen, Granheim og Helgesen, 2011). Lignende fant Johnsen, Granheim og Helgesen at “The ‘us-them’ relationship that characterizes the officer-senior management relationship seems to get more blurred the smaller the prison is” (2011, s. 524). Et par av betjentene fra Halden ga uttrykk for at det å bli sett og det å bli hørt (av gode ledere) var noe som i mange tilfeller manglet, og noe som førte til frustrasjon, selv om de riktignok ga uttrykk for at de trivde. Samtidig mente også betjentene fra Halden at det var rom for skjønnsmessige vurderinger.

Hanne: Det er jo klart at de reglene og rutinene vi har her på fengselet er jo for å gagne hele fengselet ikke for å tilpasses et menneske, så... det... der vil det jo bli konflikter innimellom, men jeg syns vi er gode på å løse det på en all right måte, men det... man kan jo ikke tilfredstille 250 innsatte....hele tida, det kan man ikke. Så... Jeg er av den oppfatning at regler og rutiner er til for at vi skal holde de....for at dagene våre skal bli grei, men det er jo, ja... man må jo alltid se på enkeltindividene.. behov og sårne ting.

Med 250 innsatte, som Hanne sier, kan ikke alt tilpasses enkeltinivider. Balansegangen mellom likebehandling og særbehandling kan derfor være konfliktfylt, allikevel fokuseres det også på enkeltindivider og deres behov.

Anders, som også hadde erfaring fra et større fengsel, viser til den hierarkiske strukturen, og at det på avdelingsnivå er lite rom for skjønnsmessige vurderinger.

Marte: Jeg tenker på, på den ene siden så er det jo reglement og rutiner og regler og på den andre siden så er det jo folk med forskjellige behov kanskje...

Anders: Litt sånn skjønn?

Marte: Ja?

Anders: Der er det jævnlig stor forskjell altså... vi snakker litt sånn maskinbyråkratisk og enkel organisasjon ikkesant veldig hierarkisk oppbygning, inspektør og avdelingsleder og... og det er fordeler og ulemper med det, men en fordel er jo opplagt at man prøver på en likebehandling... Det er ikke meg som kontaktbetjent, jeg sender et vedlegg med din søknad så jobber vi for den muligheten du ønsker, vi fikk nei. Det er ikke min feil. Det er ikke din feil. Vi går videre. Vi prøver igjen. Men når man blander inn veldig mye skjønn så "hvorfor fikk han og ikke jeg?", da blir den konflikten, det kan skje i små doser på [fengsel]... men det skjer veldig ofte da på åpnere soning når skjønn og den typen.... Private interesser og behov og familiære ting, at den personen fikk utvida permisjonstid eller besøkstid... som er mer synlig kanskje. Så det er fordeler og ulemper. Så ja. Nei, det er jo det er jo begrensa da med med individuelle og skjønnsmessige muligheter de har på på lokalt eller på avdelingsnivå. Det er det. Kanskje litt for lite. Men omvendt så er det konflikt og utfordringer i det.

Samtidig som han viser til det hierarkiske, peker Anders på flere sentrale utfordringer, som også de andre ga uttrykk for. For eksempel at bruk av skjønn også kan være konfliktfylt. De intervjuede ga uttrykk for varierende muligheter for skjønnsmessige vurderinger i fengselshverdagen. Men de aller fleste, av både betjentene og aspirantene, mente at det i det minste var rom for å gjøre små ting for enkeltindivider, selv om enkelte opplevde at dette rommet var alt for lite. Men det kan også være for mye rom for skjønn, som Anders sier, og som også en av betjentene fra Ravneberget påpekte. Fordi det i stor grad, som beskrevet tidligere, er opp til hver enkelt betjent når/hvordan man velger å utøve skjønn, kan balansen skjønn/regler være skjør. Flere presiserte viktigheten av å ha "de samme grunnsteinene". Hvis ikke vanskeliggjøres arbeidet. I tillegg er det også viktig, ifølge Synnøve, "å ikke vise skjønn på regelen", i den forstand at man må kunne hovedregelen før man tar snarveien.

Fordi betjentene er i en mellomposisjon, mellom lover og regler og enkeltindivider, kan betjentene også bli stilt til ansvar for hvorfor de gjør sånn og slik, ovenfor sine overordnede, men også i noen grad de innsatte, f.eks. fordi de innsatte fort plukker opp forskjellsbehandling, som blant annet Anders trekker frem ovenfor. Vegheim fant for eksempel, i sin studie av kvinnelige innsatte på Bredtveit, at det var delte meninger blant de kvinnelige innsatte rundt betjentenes håndheving og bruk av skjønn (1995). Kvinnene ble usikre på bakgrunn av den varierende bruken av skjønn og ulike praksiser fra betjent til betjent. Noen av kvinnene mente seg også urettferdig behandlet på bakgrunn av "trynefaktor", fordi noen fikk bedre behandling enn andre.

Det trekkes også frem som viktig at man ikke kan vike på det sikkerhetsmessige. I en fengselskontekst er man avhengig av å ha tillit til kollegaene sine, derfor må man også kunne stole på at det sikkerhetsmessige blir opprettholdt.

Fengselsbetjentenes yrkesutøvelse foregår på ”gulvet” i anstaltene, samtidig som de er underlagt fengselshierarkiet og skal være de som kontrollerer de innsatte, er de også tett på de innsatte gjennom soningsforløpet. Fengselsarbeid fordrer slik en balanse mellom det uformelle og det formelle, det nære og det fjerne, likebehandling og særbehandling. Fordi den profesjonelle betjentrollen innehar mange roller og funksjoner, har fengselsbetjentene et stort ansvar. Betjentene befinner seg samtidig nederst i det offisielle hierarkiet, og mulighetene for å realisere alle målsetningene er begrenset, i henhold til tilgjengelige ressurser. Jeg argumenterer derfor for at betjentene kan forstås som en form for ”gulvbyråkrater”, som presentert av Lipsky. Mine informanter ga uttrykk for varierende rom for skjønnsmessige vurderinger, mens noen opplevde at rommet for slike vurderinger var stort, opplevde andre at rommet for skjønn var lite. Lipsky beskriver street-level bureacracys som de som har ”[...] wide use of discretion over the dispensation of benefits and the allocations of public sanctions” (2010, s.xi). Jeg vil allikevel argumentere for at fengselsbetjenter kan sees som en form for gulvbyråkrater, fordi de fleste ga uttrykk for at det var rom for i det minste små drypp av individuell behandling, og det som kan virke ubetydelige for folk på utsiden, kan det bety mye for en som sitter inne.

8.3. Avslutningsvis

I denne oppgaven har jeg tatt for meg et yrke hvis yrkesutøvelse utspiller seg i et krysspress, mellom samfunnet, lovgiverne, Kriminalomsorgen og de innsatte. Samfunnet i sin helhet er fengselsbetjentenes ”arbeidsgiver”, men folk flest har liten forståelse og kunnskap om fengselet og hverdagen for ansatte og innsatte bak murene. Det offentlige, representert ved lovgiverne og justisdepartementet, legger føringene og bestemmer politikken, mens Kriminalomsorgen er det utøvende organ. Betjentene er ansatt av Kriminalomsorgen og

utgjør leddet som skal utføre arbeidet med de ulike målsetningene. I tillegg befinner betjentene seg tett på de innsatte i sin yrkesutøvelse. Betjentene skal dermed møte krav og forventinger både ovenfra og nedenfra og deres yrkesrolle dras i flere retninger. Temaet i oppgaven har derfor vært betjentenes selvposisjonering i møte med de sprikende målsetningene og forventningene. Jeg har intervjuet betjenter fra Halden fengsel og Ravneberget fengsel, samt aspiranter fra Kriminalomsorgens Utdanningssenter (KRUS), om bakgrunnen for deres valg av utdanning, utdanningen og arbeidshverdagen innenfor murene i norske fengsler. Jeg møtte betjenter og aspiranter som ga uttrykk for at de genuint ønsker å gjøre en forskjell for de som sitter fengslet. Men hvor enkelt er det i en hektisk hverdag, der ønskene, forventningene og kravene både fra ledelse, innsatte og samfunnet utenfor er divergerende?

Begrunnelsene for straff hviler som kjent på allmennpreventive- og individualpreventive hensyn, samt samfunnsbeskyttelse. I den forstand skal fengselet som institusjon være både straffende og rehabiliterende og fengselsbetjentene skal være både kontrollører og hjelpere. I henhold til normalitetsprinsippet og målet om selvforvaltning skal hverdagen i fengselet fortone seg så ”normal” som mulig og de innsatte blir ansvarliggjort for sin egen rehabilitering. Samtidig fremgår det av fagstrategien for kriminalomsorgen at ”Den domfelte skal når dommen er sonet, være bedre skodd for et liv uten kriminalitet”, og at soningen slik skal være et vendepunkt. I en vestlig verden med økende fokus på individualisering og risikovurdering, danner det norske velferdssamfunnet rammene for fengslene og fengselsarbeidet jeg har tatt for meg i denne oppgaven. Kriminalomsorgen har som mål både å endre den innsattes livssituasjon etter endt soning og å sette den innsatte i stand til å ta ansvar for seg selv. På bakgrunn av dette kan tosidigheten ved straff og rehabilitering knyttes opp mot risiko/behov (risk/needs).

På den ene siden lærer betjentene, gjennom utdanningen, å se mennesket bak handlingene, å omgås de innsatte og ha respekt for dem som mennesker. På den andre siden må de alltid ha i bakhodet at noe kan skje. Selv om betjentene og de innsatte bygger relasjoner er dette relasjoner bygget på ’tillit med forbehold’. Som betjent kan man ikke stole fullt og helt på en innsatt, og fordi betjentene besitter makt og hele tiden balanserer mellom å være hjelpere og kontrollører kan tillit være vanskelig også andre veien. Fengselet som institusjon er slik preget av en grunnleggende mistenksomhet.

Jeg argumenterer for at fokuset på dynamisk sikkerhet gjennom å omgås de innsatte kan forstås som en ny form for panoptikk, der betjentene ikke er *de få som ser de mange* fra et sentralt plassert utkikkstårn, men *de få iblant de mange*. I tillegg, gjennom kontaktbetjentordningen, tildeles hver innsatt en betjent som har et spesielt ansvar for å hjelpe og veilede vedkommende. Videre har jeg argumentert for at kontaktbetjentarbeidet kan forstås som en form for governmentality-styring, (regjering), der betjentene skal fungere som veiledere og rettlede og hjelpe de innsatte til å selv velge og takle et liv uten kriminalitet. Gjennom dette fokuset på relasjonsbygging, både gjennom å delta i fellesskapet og gjennom kontaktbetjentordningen får betjentene (og dermed fengselsinstitusjonen) en annen og potensielt mer personlig kunnskap om de innsatte enn gjennom den mer klassiske vokterrollen. Slik blir også makt/vitenen en annen, og denne kunnskapen legges til grunn for arbeidet med de innsatte.

Betjentrollen er kompleks og den profesjonelle betjentrollen har mange hensyn, som betjent skal man ivareta sikkerheten, få fengselshverdagen til å gå rundt, bygge relasjoner til de innsatte, yte service, skrive rapporter, vedlegg osv. Betjentene er utdannet innen sitt fag, der faget er både straff og rehabilitering. De sprikende forventningene og arbeidsoppgavene er en del av den profesjonelle betjentrollen, og betjentene skal blant annet balansere mellom å være "kontrollorgan og litt kamerat", relasjonsbygging/sikkerhetstenkning osv. Med lav bemanning og fulle fengsler er det imidlertid ofte det rutinemessige og sikkerhetsmessige som får forrang.

Hvis man tenker seg fengselet som et byråkrati er betjentene nederst, og dermed nærmest fengselets klienter, de innsatte. Den fysiske nærheten mellom betjentene og de innsatte, eller byråkratene og klientene, er stor, der de omgås i fengselshverdagen. Dermed skiller fengselet seg fra andre velferdsstatlige byråkratier, der kontakten mellom byråkratene og klientene ofte er begrenset. I byråkratier er byråkratene lært opp til universalisme, regelstyring, følelsesnøytralitet. Selv om betjentene besitter den formelle og uformelle makten, og er sekundærkontrollører formet av fengselsinstitusjonen og dens forståelsesmåter, kan skillet innsatt-ansatt også være mer uformelt, der de omgås innenfor murene. Derfor argumenterer jeg for at man kan tenke seg fengselsbetjentene som en form for "street-level bureaucrats" (Lipsky, 2010), eller kanskje "gulvbyråkrater". Slike byråkratier kjennetegnes av nærhet til klientene, og avstand til den autoritære kjernen, der

byråkratene har muligheter for skjønnsmessige vurdering, men knapphet på ressurser fører til at man ikke kan ta beslutninger i henhold til de høyeste standarder.

Mange av utfordringene jeg har pekt på i oppgaven går på betjentenes profesjonalitet, samtidig er de, på linje med alle andre, mennesker. Det kan være både krevende og utfordrende å jobbe i fengsel, selv om det også kan være givende. Grøvdal skriver at noe av grunnen til at nesten ingen av de hun intervjuet oppga at de hadde idealistiske motiver for å yrkesvalget trolig ligger i det at fengselsbetjenter er utøvere, og at de dermed verken har rett eller mulighet til å bestemme hvilke oppgaver de skal utføre. I tillegg mente hun også at dette var en av grunnen til at betjentene hadde liten yrkesstolthet. Mine informanter ga imidlertid uttrykk for at det nettopp var det å jobbe med de innsatte og forsøke å hjelpe dem som var det mest meningsfylte med jobben, selv om de riktignok hadde mange forskjellige grunner for yrkesvalg. De var også opptatt av viktigheten av yrket, på tross av den manglende anerkjennelse fra samfunnet.

”Om ikke det mest komplekse yrket i verden, så er det kanskje høyere opp en statusen tilsier”
(Anders).

Fengselsbetjentenes arbeid er fullt av motsetninger. Grøvdal benytter Bourdieus habitusbegrep for å forklare det faktum at et vanlig uttrykk blant betjentene i hennes studie er ”Sånn er det bare!”, på spørsmål om hvorfor ting er som de er. De sprikende arbeidsoppgavene er så innarbeidet at de fremstår som naturlige, men ingenting ”bare er sånn”, skriver Grøvdal. Det er en grunn for at ting har blitt som de er, og man har mulighet til å endre utfallet (Grøvdal, 2000). Kanskje kan man knytte en av mine informanters utsagn, ”Det er det som er fengselsbetejentyrket!”, opp mot en slik forståelse, men jeg opplevde allikevel at han og de andre intervjuede hadde et reflektert forhold til de ulike utfordringene i yrket.

Ved det ene besøket i Halden fengsel ble jeg introdusert for personalansvarlig i fengselet. Han stilte meg det retoriske spørsmålet ”Hvorfor er det så få som blir i yrket til pensjonsalder?” Dette er også noe som ble tatt opp på den Kriminalpolitiske konferansen på Sundvolden i 2011, ”Få står i jobben til de blir pensjonister (ihvertfall de med normal betjentrolle” (Stenstrøm, m.fl., 2011, s. 83). Jeg har ikke noe godt entydig svar på hvorfor

det er slik, og det er heller ikke målet med oppgaven, men jeg syntes det var såpass interessant at jeg gjerne vil reflektere litt rundt dette allikevel. Anders foreslo flere grunner til at folk faller fra, blant annet arbeidsbetingelsene, med episoder/hendelser i fengselet, trusler, lønn, turnusarbeid osv. Han mente at grunnene til frafallet er komplekse. Kanskje spiller også yrkets status inn her, i forhold til kompleksitet og vanskelighetsgrad, samtidig som yrket er svært lite kjent for ”folk flest”. Det er også få muligheter for betjentene å ”stige i gradene”, fordi det er færre og færre stillinger oppover i systemet. Mitt materiale gir ikke rom for at jeg skal kunne trekke slutninger i forhold til dette, men kanskje kan det tenkes at noen av utfordringene jeg har pekt på i forhold til sprikende forventninger og mål knyttet til betjentenes yrkesutøvelse her spiller inn. Flesteparten av de intervjuede uttrykte ovenfor meg at de trivdes godt i jobbene sine, selv om det kunne være utfordrende. De trives med kollegaene og det gir dem noe, ved at de føler at de gjør noe viktig, både for den enkelte innsatt og for samfunnet, selv om anerkjennelsen fra samfunnet ofte uteblir. Allikevel var det flere som også uttalte at de nok ikke kom til å bli værende på betjentnivå til pensjonsalder. Enten ville de ta mer utdanning og klatre i systemet, eller de ville bruke utdanningen i en annen sammenheng. Samtidig kan man vri på det og spørre, slik de gjorde på konferansen på Sundvolden, ”Hvorfor holder noen ut?”

Antall ord i avhandlingen: 47 554

Litteraturliste

Becoming a prison officer: prison officer training, [online], Tilgjengelig fra:

<www.justice.gov.uk/jobs/prisons/on-offer/prison-officer/prisonofficertraining>
[28.07.2012].

Bergen fengsel, [online], Tilgjengelig fra: <<http://www.kriminalomsorgen.no/bergen-fengsel.5017356-242495.html>> [15.10.2012].

Ofte spurte spørsmål: Om fengselsbetjentutdanningen: Lønn, [online], Tilgjengelig fra:

<<http://www.krus.no/no/Fengselsskolen/Koblinger-/Ofte-spurte-sporsmal/>>
[02.09.2011/29.06.2012].

Ofte stilte spørsmål: Om fengselsbetjentutdanningen, [online], Tilgjengelig fra:

<<http://www.krus.no/no/Fengselsskolen/Koblinger-/Ofte-spurte-sporsmal/>>
[29.06.2012].

Oslo fengsel, [online], Tilgjengelig fra: <<http://www.kriminalomsorgen.no/oslo-fengsel.5044463-242495.html>> [15.10.2012].

Statens lønnstrinn 2012, [online], Tilgjengelig fra:

<<http://www.sticos.no/portal/Fagstoff/Satser/statenslonnstrinn2012.aspx>>
[27.06.2012].

Uddannelse, [online], Tilgjengelig fra: <<http://rettestobning.dk/Uddannelse-1302.aspx>>

[09.10.2012].

"Utenlandske innsatte", [online], Tilgjengelig fra:

<<http://www.kriminalomsorgen.no/utenlandske-innsatte.237929.no.html>>
[28.07.2012]

2002, "Retningslinjer for kontaktbetjentarbeidet", Rundskriv, KSF 02/2002,

Kriminalomsorgens sentrale forvaltning, Oslo.

2005, *På rosa ark: Vår hverdag i kriminalomsorgen*, Norsk fengsels- og friomsorgsforbund

Forlaget Aktuell, Oslo.

Straff som virker - mindre kriminalitet - tryggere samfunn, St.meld. nr. 37, 2007-2008, Oslo,

Det kongelige justis- og politidepartement.

St.meld. nr. 37, 2007- 2008, "Straff som virker - mindre kriminalitet - tryggere samfunn",

Entire world - Prison Population Rates per 100,000 of the national population [online],

Tilgjengelig fra:

http://www.prisonstudies.org/info/worldbrief/wp_b_stats.php?area=all&category=w_b_poprate> [08.10.2012].

- Aakvaag, G. C. 2008, *Moderne sosiologisk teori*, Abstrakt forlag, Oslo.
- Alnæs, Ø. 2006, *Fengselet - forbryterskole eller rehabiliteringsanstalt?: Slik de innsatte opplever det*, Masteravhandling, Universitetet i Oslo.
- Andenæs, J. 1996, *Straffen som problem*, Exil, Halden.
- Andersson, R. 2004, *Behandlingstankens återkomst: Från psykoanalys till kognitiv beteendeterapi*, Fängselsforskning – Imprisonment, NSF:s 46th Research seminar, Rørvig, Denmark,
- Balvig, F. 2006, *Danskernes syn på straff*, Advokatsamfundet, København.
- Basberg (Neumann), C. E. 1999, *Omsorg i fengsel*, Pax, Oslo.
- Bauman, Z. 2005, *Moderniteten og Holocaust*, 2. utgave, Vidarforlaget, Oslo.
- Bennett, J. , B. Crewe og A. Wahidin (red.) 2008, *Understanding prison staff*, Willan publishing, Devon.
- Bourdieu, P. 1990, *In other words: Essays towards a reflexive sociology*, Polity press, Cambridge.
- Bruhn, A., B. Lindberg og P-Å. Nylander. 2012, "A harsher prison climate and a cultural heritage working against it: subcultural division among Swedish prison officers", i Ugelvik, T. og J. Dullum (red.), *Penal exceptionalism?: Nordic prison policy and practice*, Routledge, London.
- Bødal, K. 1979, *Fengselstjenestemannen har ordet*, Justisdepartementet, Fængselsstyret, Oslo.
- Christie, N. 1975, *Hvor tett et samfunn?*, Bind 1, Christian Ejlers' forlag - Universitetsforlaget, København - Oslo.
- Christie, N. 1982, *Pinens begrensning*, Universitetsforlaget, Oslo.
- Christie, N. 1997, "Sosial kontroll", i Finstad, L. og C. Høigård (red.), *Kriminologi*, Pax, Oslo.
- Christie, N. 2004, *En passende mengde kriminalitet*, Universitetsforlaget, Oslo.
- Crawley, E. 2004, *Doing prison work: the public and private lives of prison officers*, Willan publishing, Cullompton.
- Crewe, B. 2011, "Soft power in prison: Implications for staff-prisoner relationships, liberty and legitimacy", *European journal of criminology*, 8, (6), s. 455-468.
- Davis, M. 1990, *City of quartz: Excavating the future in Los Angeles*, Verso, London.

- Drægebø, H., D. Bakken, T. Eriksen, m.fl. 2006, *Miljøarbeid i fengsel*, Kriminalomsorgen, Oslo.
- Evensen, K. 2006, "Betjentrollen i organisasjonen", i Larsen, E. (red.), *Fengselet som endringsarena. Bok for fengselsbetjenter. En artikkelsamling om noen sentrale emner i kriminalomsorgen*, Kriminalomsorgens utdanningssenter KRUS, Oslo.
- Fangen, K. 2010, *Deltagende observasjon*, Fagbokforlaget, Bergen.
- Finstad, L. 2003, *Politiblikket*, Pax forlag, Oslo.
- Foucault, M. 1980, i Gordon, C. (red.), *Power/knowledge: selected interviews and other writings 1972-1977*, Harvester press, Brighton.
- Foucault, M. 1999, *Overvåkning og straff*, Gyldendal Akademisk, Oslo.
- Foucault, M. 2002, "Regjering", i Neumann, I. B. og O. J. Sending (red.), *Forelesninger om regjering og styringskunst*, Pax, Oslo.
- Fridhov, I.M. 2006, "Fanger og fengsler", i Finstad, L. og C. Høigård (red.), *Straff og rett*, Pax forlag, Oslo.
- Garland, D. 1999, "'Governmentality' and the problem of crime: Foucault, criminology and crime control", i Smandych, R. r. (red.), *Governable places: readings on governmentality and crime control*, Ashgate, Aldershot.
- Garland, D. 2001, *The culture of control: crime and social order in contemporary society*, University of Chicago press, Chicago.
- Giertsen, H. 2006, "Oppdelt i småbiter og satt sammen på nytt. OASys 'Offender assessment and management system': et lovbrøtermålesystem", *Materialisten. Tidsskrift for forskning, fagkritikk og teoretisk debatt*, 1/2006, s. 23- 40.
- Goffman, E. 2006, *Anstalt og menneske*, Jørgen Pauldans forlag, Danmark.
- Goode, B. og N. Ben-Yehuda. 1994, *Moral panics: the social construction of deviance*, Blackwell, London.
- Grøvdal, Y. 2002, "Fangens vokter", i Schaanning, E. (red.), *Straff i det norske samfunnet*, Humanist forlag, Oslo.
- Grøvdal, Y. 2000, *Sånn er det bare! En kvalitativ studie av fengselsbetjentes arbeid*, Spesialoppgave, Universitetet i Oslo.
- Hammerlin, Y. 2006, "Kriminalomsorg: samfunnsmessig differensiering og fangesyn", i Larsen, E. (red.), *Fengselet som endringsarena: bok for fengselsbetjenter: en artikkelsamling om noen sentrale emner i kriminalomsorgen*, Kriminalomsorgens utdanningssenter KRUS, Oslo.

- Hammerlin, Y. 2008, *Om fangebehandling, fange- og menneskesyn i norsk kriminalomsorg i anstalt 1970-2007*, Universitetet i Oslo.
- Hammerlin, Y. og C. Mathiassen. 2006, Før og nå: om konsekvensene av organisatoriske endringer for samhandling mellom fanger og betjenter i et utvalg av lukkede fengsler, Kriminalomsorgens utdanningssenter KRUS, Oslo.
- Hannah-Moffat, K. 2005, "Criminogenic needs and the transformative risk subject: Hybridizations of risk/need in penalty", *Punishment & society*, 7, 1, s. 29-51.
- Hansen, A. E. 2001, "Straffegjennomføringsloven: fra en fanges perspektiv", *Juss-Buss (red.): Tvers igjennom lov til seier*, s. 146-154.
- Hauge, R. 1996, *Kriminalitetens årsaker*, Universitetsforlaget, Oslo.
- Hjellnes, S. 2006, "Totale trekk ved fengsel og fengsling", i Larsen, E. (red.), *Fengselet som endringsarena: bok for fengselsbetjenter: en artikkelsamling om noen sentrale emner i kriminalomsorgen*, Kriminalomsorgens utdanningssenter KRUS, Oslo.
- Holter, H. 1996, "Fra kvalitative metoder til kvalitativ samfunnsforskning", i Holter, H. og R. Kalleberg (red.), *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*, Universitetsforlagets metodebibliotek, Oslo.
- Jakobsen, K. 2002, "Innledende essay", i (red.), *Distinksjonen. En sosiologisk kritikk av dømmekraften*, De norske bokklubbene, Oslo.
- Johannesen, A., P. A. Tufte og L. Christoffersen. 2010, *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*, 4. utg., Abstrakt forlag, Oslo.
- Johnsen, B., P.K. Granheim og J. Helgesen. 2011, "Exceptional prison conditions and the quality of prison life: Prison size and prison culture in norwegian closed prisons", *European journal of criminology*, 8, (6), s. 515-529.
- Kordon, S. og A. Wetterqvist. 2006, *Gärningsmannen är en kvinna: En bok om kvinnlig brottslighet*, Bokförlaget DN, Stockholm.
- Kriminalomsorgen, "Strategi for faglig virksomhet i kriminalomsorgen, 2004-2007", [online], Kriminalomsorgen. Tilgjengelig fra: <http://img3.custompublish.com/getfile.php/161782.823/fagstrategi.pdf?return=www.kriminalomsorgen.no>
- Kriminalomsorgen. 2007, *Fakta om kriminalomsorgen*, Kriminalomsorgens sentrale forvaltning, Oslo.
- KRUS. Årsmelding 2010, [online], Kriminalomsorgens utdanningssenter KRUS. Tilgjengelig fra: <http://www.krus.no/upload/PDF-dokumenter/KRUS-%C3%A5rsmelding2010.pdf> [21.08.2012].

- Larsen, E. 1999, "Kontaktbetjenten og etiske utfordringer", i Meek Hansen, W. (red.), *Fengselsbetjent: Kompetanse - kontakt - framtid*, Kommuneforlaget, Oslo.
- Larsen, E. 2001, *Etikk og moral på en utfordrende yrkesarena*, Kriminalomsorgens utdanningssenter, Oslo.
- Larsen, E, "Fengselsbetjentutdanningen: NOKUT evaluering av Krus", [online], Tilgjengelig fra: <<http://www.krus.no/no/Arsmelding-2011/Fengselsbetjentutdanningen/>> [01.11.2012]
- Liebling, A., D. Price og G. Schefer. 2011, *The prison officer*, 2. utgave, Willan publishing, Abingdon.
- Lipsky, M. 2010, *Street-level bureaucracy: Dilemmas of the individual in public services*, Russel Sage foundation, New York.
- Mathiesen, T. 2007, *Kan fengsel forsvares?*, Pax, Oslo.
- Meek Hansen, W (red.) 1999, *Fengselsbetjent: kompetanse - kontakt - framtid*, Kommuneforlaget, Oslo.
- 2006, "Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora og teologi", De nasjonale forskningsetiske komiteer, Oslo.
- Neumann, C. Basberg. 2012, "Imprisoning the soul", i Ugelvik, T. og J. Dullum (red.), *Penal exceptionalism?: Nordic prison policy and practice*, Routledge, London.
- Neumann, I. B. 2003, "Innledning: regjeringsbegrepet og regjeringens historiske fremvekst", i Neumann, I. B. og O. J. Sending (red.), *Regjering i Norge*, Pax, Oslo.
- Pratt, J. 2008, "Scandinavian exceptionalism in an era of penal excess: Part 1: The nature and roots of scandinavian exceptionalism", *British journal of criminology*, 48, s. 119-137.
- Prieur, A. 2000, "Frihet til å forme seg selv", *Kontur*, nr. 6, s.4-12.
- Prieur, A. 2008, "En teori om praksis", i Prieur, A. og C. Sestoft (red.), *Pierre Bourdieu: En introduktion*, Hans Reitzels forlag, København.
- Rose, N. 2010, "'Screen and intervene': governing risky brains", *History of the human sciences*, 23, (1), s. 79-105.
- Sahlin, I. 2001, "Gränskontroll och disiplin. Strategier för kontroll och förändring", i Olafsdottir, H. (red.), *Skyldig eller sjuk? Om valet av påföljd för narkotikabruk*, NAD, Helsingfors.
- Sandberg, S. og W. Pedersen. 2007, *Gatekapital*, Universitetsforlaget, Oslo.
- Schaanning, E. 2000, *Fortiden i våre hender: Foucault som vitenshåndtør*, Bind 2, Unipub, Oslo.

- Sim, J. 2008, "'An inconvenient criminological truth': pain, punishment and prison officers", i Bennett, J., B. Crewe og A. Wahidin (red.), *Understanding prison staff*, Willan publishing, Devon.
- Skardhamar, T. 2002, *Levekår og livssituasjon blant innsatte i norske fengsler*, Hovedoppgave, Universitet i Oslo.
- Small, M. Luis. 2009, "How many cases do I need? : On science and the logic of case selection in field-based research", *Ethnography*, 10 (1), s. 5-38.
- Stenstrøm, P. H., A. H. Nilsen, M. Salicath, m.fl. 2011, "Sofadialog med temaet Soningsavvikling - på helsa løs", i (red.), *Fra tukthus til heimesoning: fokus på kompetanse i framtidens kriminalomsorg: referat fra Kriminalpolitisk konferanse, Sundvolden 17.-18. mars 2011*, Norsk fengsels- og friomsorgsforbund, Oslo.
- Storberget, K. (23.06.2010), "Politikk og arkitektur - et viktig samspill", [online], Tilgjengelig fra:
http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/aktuelt/taler_og_artikler/ministeren/justisminister_knut_storberget/2010/Politikk-og-arkitektur--et-viktig-samspill.html?id=599431# [28.07.2012]
- Sykes, G. M. 1958, *The society of captives: A study of a maximum security prison*, Princeton university press, Princeton, New Jersey.
- Thagaard, T. 2003, *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*, 2. utg., Fagbokforlaget, Bergen.
- Ugelvik, T. 2011, *Fangenes friheter: Makt og motstand i et norsk fengsel*, Universitetsforlaget, Oslo.
- Ugelvik, T. 2011, "Hva er et fengsel?: En analyse av manualen til en sosial teknologi", *Retfærd. Nordisk Juridisk Tidsskrift*, 34, 1/132, s. 85 -100.
- Ugelvik, T. 2010, *Å være eller ikke være fange: frihet som praksis i et norsk mannsfengsel*, Doktoravhandling, Universitetet i Oslo.
- Vegheim. 1995, *Kvinnens møte med straffeapparatet: Det uforutsigbare systemet og det sårbare fellesskapet*, Institutt for kriminologi, Universitet i Oslo, Oslo.
- Wacquant, L. 1999, *Fattigdommens fængsler*, Socialpolitisk forlag, København.
- Wacquant, L. 2007, "The use and abuse of prison in the age of social insecurity", i McCarthy, M. (red.), *Incarceration and human rights*, Manchester university press, Manchester.
- Weber, M. 2000, *Makt og byråkrati*, 3. utg., Gyldendal Akademisk, Oslo.

- Westbye, J. Kanestrøm, (18.08.2010), "Straffene i Norge er strengere enn vi tror", [online],
Tilgjengelig fra: <<http://www.jus.uio.no/ikrs/forskning/aktuelle-saker/2010/holdninger-til-straff.html>> [07.08.2012]
- Westenholz, A. 1997, "Byråkrati", i Korsnes, O., H. Andersen og T. Brante (red.),
Sosiologisk leksikon, Universitetsforlaget, Oslo.
- Østerberg, D. 2003, *Sosiologiens nøkkelbegreper*, Cappelen forlag, Oslo.
- Østerberg, D. og E. Engelstad. 1995, *Samfunnsformasjonen: En innføring i sosiologi*, Pax
forlag, Oslo.

Alle kilder som er benyttet i denne oppgaven er oppgitt.

Vedlegg

1. Godkjennelse fra NSD
2. Godkjennelse Kriminalomsorgen region øst, Halden fengsel
3. Godkjennelse Kriminalomsorgen region øst, Ravneberget fengsel
4. Informasjonsskriv
5. Samtykkeerklæring
6. Intervjuguide

Harald Hårfagres gate 29
N-5007 Bergen
Norway
Tel: +47-55 58 21 17
Fax: +47-55 58 96 50
nsd@nsd.uib.no
www.nsd.uib.no
Org.nr. 985 321 884

Thomas Ugelvik
Institutt for kriminologi og retts sosiologi
Universitetet i Oslo
Postboks 6706 St. Olavs plass
0130 OSLO

Vår dato: 02.02.2011

Vår ref: 25894 / 3 / AMS

Deres dato:

Deres ref:

TILRÅDING AV BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 03.01.2011. Meldingen gjelder prosjektet:

25894	<i>Fengslende hverdag</i>
Behandlingsansvarlig	Universitetet i Oslo, ved institusjonens øverste leder
Daglig ansvarlig	Thomas Ugelvik
Student	Marte Mathisen Bang

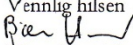
Personvernombudet har vurdert prosjektet, og finner at behandlingen av personopplysninger vil være regulert av § 7-27 i personopplysningsforskriften. Personvernombudet tilrår at prosjektet gjennomføres.

Personvernombudets tilråding forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, eventuelle kommentarer samt personopplysningsloven/-helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, http://www.nsd.uib.no/personvern/forsk_stud/skjema.html. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://www.nsd.uib.no/personvern/prosjektoversikt.jsp>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 30.06.2012, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Bjørn Henriksen

Anne-Mette Somby

Kontaktperson: Anne-Mette Somby tlf. 55 58 25 83
Vedlegg: Prosjektvurdering
Kopi: Marte Mathisen Bang, Hagelundveien 12, 0963 OSLO

Avdelingskontorer / District Offices:

OSLO: NSD, Universitetet i Oslo, Postboks 1055 Blindern, 0316 Oslo. Tel: +47-22 85 52 11. nsd@uio.no
TRONDHEIM: NSD, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 7491 Trondheim. Tel: +47-73 59 19 07. kyrre.svarva@svt.ntnu.no
TROMSØ: NSD, SVF, Universitetet i Tromsø, 9037 Tromsø. Tel: +47-77 64 43 36. nsdmaa@sv.uit.no

Utvalget skal bestå av fengselsbetjenter og/eller aspiranter. Ca 10 personer vil delta i intervjuer som skal omhandle opplevelsen av egen jobbhverdag. Førstegangskontakt skal opprettes gjennom Kriminalomsorgen som også må godkjenne studien i forkant. Personvernombudet minner om at tillatelsen må ettersendes når den foreligger. Det skal gis skriftlig informasjon og innhentes skriftlig samtykke. Informasjonsskrivet tilfredsstiller vilkåret om informert samtykke.

Det skal ikke innhentes opplysninger som kan identifisere 3. personer (innsatte), jf. e-post fra studenten mottatt 26. januar 2011.

Det vil inngå sensitive opplysninger om utvalget, jf. personopplysningsloven § 2 nr. 8 a. Datamaterialet skal lagres på privat pc og på pc tilhørende UiO. Det kan bli aktuelt å bruke minnepenn. Ombudet informerer om at dersom det skal benyttes mobile lagringsenheter (for eksempel minnepenn eller bærbar pc) så bør datamateriale som inneholder sensitive opplysninger krypteres.

Prosjektslutt er i informasjonsskrivet angitt til 30. juni 2012. Innen prosjektslutt skal datamaterialet anonymiseres. Det vil innebære å slette eller omskrive direkte og indirekte personidentifiserende opplysninger. Lydopptak skal slettes.

Kriminalomsorgen region øst

Marte M Bang
Institutt for kriminologi og rettssosiologi
Postboks 6706 St olavs plass
0130 OSLO

Deres ref:

Vår ref:
2010/22417-42/046.6

Dato:
04.07.2011

MARTE BANG - SØKNADEN INNVILGES - FORSKNINGSTILLATELSE GIS

Det vises til Deres søknad av 19.02.11 der det søkes om å få gjennomført et masterprosjekt ved Halden fengsel.

Prosjektet skal gjennomføres av Marte M Bang ved institutt for kriminologi og rettssosiologi. Hennes faglige veileder er post.doc Thomas Ugelvik.

Vedtak

Masteroppgaven antas å gi kriminalomsorgen ny kunnskap om de som velger å utdanne seg som fengselsbetjenter. Oppgaven kan også bidra med å sikre samfunnet informasjon og kunnskap om kriminalomsorgens virksomhet.

Søknaden innvilges. Halden fengsel ser positivt på undersøkelsen. Kontaktperson ved Halden fengsel er Jan Strømnes.

Begrunnelse

- Det er innlevert prosjektbeskrivelse i tråd med forskriftens krav til søknaden pkt. 1.
- Det foreligger informasjonsbrev til mulige deltakere i tråd med forskriftens krav til søknaden pkt. 2.
- Det foreligger samtykkeerklæring i tråd med forskriftens krav til søknaden pkt.3.
- Marte M Bang har faglig veileder som innehar forskerkompetanse i tråd med forskriftens krav til søknaden pkt. 4.
- Forskeren skal påse at innsamlet materiale blir oppbevart på en forsvarlig måte og i henhold til Norsk Samfunnsvitenskaplig Datatjeneste (NSD) sine retningslinjer og krav. Kriminalomsorgen

Postadresse:
Postboks 9006, Grønland
0133 Oslo

Besøksadresse:
Urtegata 9

Telefon: 23 30 49 50
Telefaks: 23 30 49 99
Org.nr: 982 349 400

Saksbehandler:
Hege Kongerud

region øst ønsker også en kopi av tillatelsen fra NSD.

Forskningsprosjektet vurderes til at det ikke er behov for å gi dispensasjon fra taushetsplikten da forutsetningen er frivillig samtykke i alle ledd.

Nedenfor gjennomgås de krav som stilles til forsker:

a. Sikkerhetsvurdering

Forskningen skal gjennomføres på en forsvarlig måte og domfelte, innsatte og ansatte skal ikke utsettes for personlige belastninger.

Forsker skal forholde seg til den enkeltes enhets sikkerhetsmessige instruksjoner. Det er opp til den enkelte fengselsleder/frimsorgsleder å vurdere om forskningsprosjektet er praktisk gjennomførbart i enheten og sikkerhetsmessig forsvarlig. Forsker skal forholde seg til de sikkerhetsmessige tiltak som er påkrevd i gjennomføringen.

Forsker skal fremlegge bakgrunns materialet og informere enhetene ut ifra deres behov.

Det kreves at den som skal gjennomføre samtaler og intervju av innsatte fremlegger politiattest.

Dersom forsker ønsker å ta i bruk andre spørreskjemaer eller belyse andre problemstillinger enn godkjent må det fremlegges ny søknad til Kriminalomsorgen region øst for godkjenning.

b. Forskers taushetsplikt

Opplysninger forskeren blir gjort kjent med kan være undergitt taushetsplikt, jf. forvaltningsloven § 13. Forskeren er undergitt taushetsplikt, jf. forvaltningslovens § 13 c. Av § 13 e følger at forskeren plikter å hindre andre i å få tilgang til eller kjennskap til opplysningene. Overtredelse av taushetsbestemmelser er straffbart jf. straffelovens § 121.

Videre er det en forutsetning at forsker er kjent med lov om personopplysninger (LOV 200-04-14) med tilhørende forskrift (FOR 2000-12-15 nr. 1265), spesielt § 7.27 i forskrift til personopplysningene.

Det er et vilkår at forsker undertegner taushetserklæring med henvisning til bestemmelsene ovenfor. Slik erklæring utarbeides av den enhet der forskningen skal gjennomføres.

c. Oppbevaring av materialet

Forsker skal påse at innsamlet materiale blir oppbevart på en forsvarlig måte og at det foretas en anonymisering av personidentifiserbare opplysninger ved publisering. Innsamlet materiale som inneholder personidentifiserbare data skal makuleres så snart undersøkelsen er avsluttet. Dersom det gjøres unntak fra denne hovedregel må det godkjennes av Datatilsynet.

Klageadgang

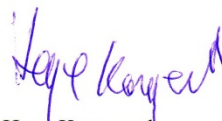
Regiondirektørens vedtak om å anvende taushetsbelagte opplysninger til forskningsformål, kan påklages til Kriminalomsorgens sentrale forvaltning. Klageretten etter forvaltningslovens kap VI jf. § 28 omfatter den som ikke får medhold i sin søknad om forskning og den som taushetsplikten er satt til vern for, i denne sammenheng innsatte/domfelte og tilsatte.

Regiondirektøren ber forsker om å sende et eksemplar til alle regionene, til biblioteket ved Kriminalomsorgens utdanningssenter og til Kriminalomsorgens sentrale forvaltning.

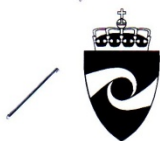
Med hilsen

Unni Lineikro (e.f.)
assisterende regionsdirektør

Hege Kongerud
Metoderådgiver

Kriminalomsorgen region øst

Marte M Bang
Institutt for kriminologi og rettssosiologi
Postboks 6706 St Olavs plass
0130 OSLO

Deres ref:

Vår ref:
2010/22417-51/046.6

Dato:
04.07.2011

MARTE M BANG-SØKNAD OM FORSKNINGSTILLATELSE- RAVNEBERGET FENGSEL – INNVILGES

Det vises til Deres søknad av 19.02.11 og samtale over telefon 01.07.11 der det søkes om å få gjennomført et masterprosjekt ved Ravneberget fengsel.

Prosjektet skal gjennomføres av Marte M Bang ved institutt for kriminologi og rettssosiologi. Hennes faglige veileder er post.doc Thomas Ugelvik.

Vedtak

Masteroppgaven antas å gi kriminalomsorgen ny kunnskap om de som velger å utdanne seg som fengselsbetjenter. Oppgaven kan også bidra med å sikre samfunnet informasjon og kunnskap om kriminalomsorgens virksomhet.

Viser til telefonsamtale med fengselsleder Leif Skaug 04.07.11. Ravneberget fengsel ser positivt på søknaden. Søknaden innvilges. Leif Skaug er din kontaktperson ved Ravneberget fengsel og han kan kontaktes i midten av august.

Begrunnelse

- Det er innlevert prosjektbeskrivelse i tråd med forskriftens krav til søknaden pkt. 1.
- Det foreligger informasjonsbrev til mulige deltakere i tråd med forskriftens krav til søknaden pkt. 2.
- Det foreligger samtykkeerklæring i tråd med forskriftens krav til søknaden pkt.3.
- Marte M Bang har faglig veileder som innehar forskerkompetanse i tråd med forskriftens krav til søknaden pkt. 4.
- Forskeren skal påse at innsamlet materiale blir oppbevart på en forsvarlig måte og i henhold til

Postadresse:
Postboks 9006, Grønland
0133 Oslo

Besøksadresse:
Urtegata 9

Telefon: 23 30 49 50
Telefaks: 23 30 49 99
Org.nr: 982 349 400

Saksbehandler:
Hege Kongerud

Norsk Samfunnsvitenskaplig Datatjeneste (NSD) sine retningslinjer og krav. Kriminalomsorgen region øst ønsker også en kopi av tillatelsen fra NSD.

Forskningsprosjektet vurderes til at det ikke er behov for å gi dispensasjon fra taushetsplikten da forutsetningen er frivillig samtykke i alle ledd.

Nedenfor gjennomgås de krav som stilles til forsker:

a. Sikkerhetsvurdering

Forskningen skal gjennomføres på en forsvarlig måte og domfelte, innsatte og ansatte skal ikke utsettes for personlige belastninger.

Forsker skal forholde seg til den enkeltes enhets sikkerhetsmessige instruksjoner. Det er opp til den enkelte fengselsleder/friomsorgsleder å vurdere om forskningsprosjektet er praktisk gjennomførbart i enheten og sikkerhetsmessig forsvarlig. Forsker skal forholde seg til de sikkerhetsmessige tiltak som er påkrevd i gjennomføringen.

Forsker skal fremlegge bakgrunns materialet og informere enhetene ut ifra deres behov.

Det kreves at den som skal gjennomføre samtaler og intervju av innsatte fremlegger politiattest.

Dersom forsker ønsker å ta i bruk andre spørreskjemaer eller belyse andre problemstillinger enn godkjent må det fremlegges ny søknad til Kriminalomsorgen region øst for godkjenning.

b. Forskers taushetsplikt

Opplysninger forskeren blir gjort kjent med kan være undergitt taushetsplikt, jf. forvaltningsloven § 13. Forskeren er undergitt taushetsplikt, jf. forvaltningslovens § 13 c. Av § 13 e følger at forskeren plikter å hindre andre i å få tilgang til eller kjennskap til opplysningene. Overtredelse av taushetsbestemmelser er straffbart jf. straffelovens § 121.

Videre er det en forutsetning at forsker er kjent med lov om personopplysninger (LOV 200-04-14) med tilhørende forskrift (FOR 2000-12-15 nr.1265), spesielt § 7.27 i forskrift til personopplysningene.

Det er et vilkår at forsker undertegner taushetserklæring med henvisning til bestemmelsene ovenfor. Slik erklæring utarbeides av den enhet der forskningen skal gjennomføres.

c. Oppbevaring av materialet

Forsker skal påse at innsamlet materiale blir oppbevart på en forsvarlig måte og at det foretas en anonymisering av personidentifiserbare opplysninger ved publisering. Innsamlet materiale som inneholder personidentifiserbare data skal makuleres så snart undersøkelsen er avsluttet. Dersom det gjøres unntak fra denne hovedregel må det godkjennes av Datatilsynet.

Klageadgang

Regiondirektørens vedtak om å anvende taushetsbelagte opplysninger til forskningsformål, kan påklages til Kriminalomsorgens sentrale forvaltning. Klageretten etter forvaltningslovens kap VI jf. § 28 omfatter den som ikke får medhold i sin søknad om forskning og den som taushetsplikten er satt til vern for, i denne sammenheng innsatte/domfelte og tilsatte.

Regiondirektøren ber forsker om å sende et eksemplar til alle regionene, til biblioteket ved Kriminalomsorgens utdanningssenter og til Kriminalomsorgens sentrale forvaltning.

Med hilsen

Rune Trahaug
Regionsdirektør

Hegg Kongerud
Metoderådgiver

Informasjonsskriv

Jeg er masterstudent i kriminologi ved Universitetet i Oslo, og skal som mitt masterprosjekt gjennomføre en studie av fengselsbetjentes jobbhverdag. Formålet er å undersøke bakgrunnen for valg av yrke, forventinger til arbeidet og om disse forventningene innfries, samt hvordan fengselsbetjenter opplever sin egen jobbhverdag osv.

Jeg ønsker dermed å intervju 7-10 betjenter/betjentaspiranter, for å finne ut mer om deres opplevelser, oppfatninger og erfaringer. Deltakelse er frivillig, og deltakere kan trekke seg når som helst underveis i prosjektet, uten å måtte begrunne dette. Det å ikke ønske å delta vil ikke få noen konsekvenser for dem som takker nei.

Ingen direkte personidentifiserende opplysninger (for eksempel navn, personnummer, eller lignende) blir registrert av forskeren. Intervjuene vil tas opp på bånd, for deretter å gjøres om til tekst på en slik måte at ingen skal kunne identifisere deltakerne i etterkant. Lydopptakene vil så slettes når arbeidet med masteroppgaven avsluttes, innen juni 2012. Deltakerne vil kunne siteres i den endelige rapporten, men altså kun på måter som ikke gjør dem direkte identifiserbare. Alle hensyn skal også tas for at deltakerne ikke skal kunne identifiseres på mer indirekte måter. Forskeren er underlagt taushetsplikt. Alle data vil behandles konfidensielt.

Prosjektet er meldt til Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD). Skriftlig informert samtykke vil hentes inn fra alle intervjupersoner.

Spørsmål om prosjektet kan rettes til:

Marte M. Bang
Masterstudent
Institutt for kriminologi og rettssosiologi
Postboks 6706, St. Olavs plass,
0130 Oslo

Veileder:
Thomas Ugelvik
Postdoktor
Institutt for kriminologi og rettssosiologi
Postboks 6706, St. Olavs plass,
0130 Oslo

DELTAKELSE I FORSKNINGSPROSJEKT – SAMTYKKEERKLÆRING

Prosjektleder: Marte M. Bang, Institutt for kriminologi og rettssosiologi, Universitet i Oslo.

Veileder/: Thomas Ugelvik, Institutt for kriminologi og rettssosiologi, Universitetet i Oslo

Prosjektets arbeidstittel: Fengslende hverdag

--

Jeg samtykker i at opplysningene jeg gir skal brukes i forskningsøyemed. Jeg har fått skriftlig og muntlig informasjon og bekrefter med dette at jeg er villig til å delta i studien.

Jeg er underrettet om at all informasjon jeg gir i denne undersøkelsen skal betraktes som konfidensiell (fortrolig/hemmelig). Jeg er kjent at opplysningene jeg gir vil bli gjort anonyme. Jeg er klar over at jeg når som helst kan trekke meg fra undersøkelsen, uten å måtte begrunne dette.

.....
...Underskrift/signature

Intervjuguide⁵⁷

Overordnet (foreløpig) problemstilling: Hva var motivasjonen for å bli fengselsbetjent, og har forventningene de hadde til arbeidet blitt innfridd? Hvordan opplever de sin egen arbeidshverdag?

Det vil bli stilt spørsmål om fengselsbetjentutdanningen, bakgrunn for valg av jobb som fengselsbetjent, forventninger til jobben, om disse forventningene svarer til det de møter i sin jobbhverdag, hvordan de opplever det å jobbe som betjent og lignende.

Bakgrunn/Bakgrunn for utdanningsvalg

1. Hvor gammel er du?
2. Hvor lenge har du jobbet som betjent?
3. Hadde du erfaring som ekstrabetjent før du søkte deg inn på Fengselsskolen? Hvor lenge jobbet du som ekstrabetjent? (i hvilket fengsel?)
4. Har du jobbet i andre fengsler/annen type fengsel?
5. Hadde du annen arbeidserfaring før du søkte deg inn på Fengselsskolen?
6. Hva var det som gjorde at du ville bli fengselsbetjent?
 - Var det noe spesielt ved yrket som appellerte til deg?
7. Hva slags tilbakemeldinger fikk du da du fortalte at du skulle bli fengselsbetjent?
8. Hva er det viktigste ved fengselsbetjentyrket, synes du?
9. Hva tenker du om at utdanningen trolig blir gjort om til Høgskoleutdanning fra nyttår?
10. Tror du det vil bli en endring i hvem som søker seg til Fengselsskolen hvis utdanningen blir omgjort til Høgskoleutdanning?

Utdanningen

11. Hvilket fengsel hadde du praksis i?
12. Ikke erfaring som ekstrabetjent: Hvordan tenkte du det kom til å bli å jobbe i et fengsel, før du kom ut i praksis?/ Hvis tidligere ekstrabetjent: var det noe du lærte ved Fengselsskolen som ikke var slik du hadde møtt i fengselet?
13. Var det noe som overrasket deg når du kom ut i praksis, som ikke var slik du hadde trodd?
14. Hvordan følte du at du ble tatt i mot i praksisfengselet?
15. Hvordan føler du at Fengselsskolen forbereder/forberedte deg til jobben som fengselsbetjent?
 - Opplevde du noen forskjell mellom det normative man lærer på KRUS og holdningene du møtte i fengselet/har møtt i fengslene?

⁵⁷ Merknad: Dette er en sammenfatning av spørsmålene som ble stilt til henholdsvis betjentene og aspirantene, alle fikk altså ikke alle disse spørsmålene.

16. Hva tenker du om deres yrkesutøvelse, sett i forhold til de som har jobbet en stund?/ Hva tenker du om de nyutdannedes yrkesutøvelse, sett i forhold til dere som har jobbet en stund?
17. Har synet ditt på yrket endret seg fra før du begynte på KRUS?

Praksis/Fengselshverdagen

18. Hvordan er en arbeidsdag i fengselet?
- Kan du si noe om hvordan du opplever det å jobbe i fengsel?
19. Trives/trivdes du i fengselet?
- Hva er den/de viktigste faktorene som bidrar til at du trives? – Er det spesielt for dette fengselet?
20. Hva var det du opplevde som det mest utfordrende i praksisåret?
21. Hva mener du er den viktigste egenskapen man må ha for å jobbe som betjent
22. Hva er det folk som regel spør om/lurer på, når de får vite at du skal bli fengselsbetjent?
23. Jeg har en oppfatning av at folk flest har et slags inntrykk av at fengselsbetjenters arbeidshverdag går mest i å låse opp og igjen dører, og at det i hovedsak handler om sikkerhets- og kontrolloppgaver. Men hva er det i hovedsak fengselshverdagen består av?
24. Du nevnte istad at du hadde jobbet i _____ fengsel: - Hva opplever du som den største forskjellen mellom det fengselet og dette?
25. Hvordan opplever du det å være kvinnelige betjent i et mannsfengsel?

De innsatte

26. Leser du ”mappene”/saksdokumente til de innsatte?
27. Hvordan forholder man seg til de innsatte i fengselshverdagen?
- Får man et slags tillitsforhold til dem?
 - Hva skjer hvis et slikt tillitsforhold brytes/misbrukes?
28. Hvordan opplever du fengselsbetjentrollen i forholdet til de innsatte?
- Hvordan møter man de innsatte i fengselshverdagen?
29. Hvordan er det å på den ene siden ha et reglement og rutiner osv. å forholde seg til, og på den andre siden skulle jobbe så tett med ulike mennesker med ulike behov? – er det rom for skjønnsmessige vurderinger?

Kontaktbetjentordningen

30. Kan du fortelle meg litt om kontaktbetjentordningen? – Hva går ordningen ut på?
31. Hvordan syns du kontaktbetjentordningen fungerer?
32. Hvordan er det å skulle være avdelingsbetjent og kontaktbetjent ovenfor samme person?

33. (Som kontakt-/betjent: Er det noen gang sånn at reglene/paragrafene må vike for for eksempel medmenneskelige hensyn?)
34. Hvordan tror du de innsatte opplever det å ha en kontaktbetjent?